ISAGOGE

AD LIBROS

Propheticos & Apostolicos Scripta

A

PETRO PALLADIO

Theologiæ Doctore, & Episcopo Roschildensi.

LONDINI, Excudebat
Impensis G. Bishop.
1592.

REVERENDO VIRO, ERVDITIONE ET VIRtute Præstanti, Domino Petro Palladio Doctori Theologiæ, Episcopo Roschildensi, Philippus Melanthon S. D.

SAEPE COGITARE testimonia, quæ mentes hominum partim conuincunt, partim inuitant, vt assentiantur doctrinæ, quam Deus propriè tradidit Ecclesiæ suæ & in ea conseruat, valde prodest, quorum hic numerus traditur: Miracula, Antiquitas, Genus doctrinæ, Conseruatio miranda inter ruinas Imperiorum, Confessorũ constantia, & Arrabo in corde.

Primo loco miracula numerantur, quæ sunt miranda facta extra ordinem naturæ. Etsi enim totus ordo natura de Deo & testimonium & commonefactio est, tamen cùm doctrinam protulit, præsertim extra conspectum rationis positam, addidit singularia facta extra ordinem naturæ, vt sciri pos-

es, non excogitatam esse ab hominibus, sed à naturæ Domino, & liberrimo Creatore prolatam esse, distinctam ab aliarum gentium opinionibus, quæ etiam suæ quædam miracula narrant. Sed alia propria sunt Ecclesiæ non imitabilia vllis creaturis: vt Resuscitatio mortuorum, sisti cursum Solis, Regressus Solis, Puerpera virgo, & alia. Hæc vult Deus aspici, vt certò statuamus, doctrinam ab ipso naturæ Domino traditam esse. Annumero miraculis etiam vaticinia Prophetarum de imperijs, & de alijs negocijs, quæ nulla creaturarum sapientia certo prospicere potuit. His cum responderint euentus, prædictiones monstratas esse à mente diuina omnia sciente fatendū est.

Secundo loco Antiquitas numeratur, quæ non vt miracula, conuincit animos, sed inuitat tamen. Consentaneum est enim, Deum initiò se patefeciſſe, & semper in genere humano voluisse aliquam esse partem, à qua recte agnosceretur, nec initio totum genus humanū tantùm ad æternum exitium conditum esse. Dulcis est igitur primæ ætatis consideratio, & non ineruditè à Tertulliano dictum est: Primum quodque verissimum esse: Sic & Iustinus & Clemens refutant Ethnicos, cùm antiquior sit Ecclesiæ doctrina opinionibus Ethni-

cis, hanc veram esse, & reijciendas esse contrarias opiniones. Ac Mosi libros vetustiores esse Ethnicorum scriptis, ipsa series temporum & Imperiorum ostendit. Nulla gens habet certam seriem annorum ab initio, vt Libri Ecclesiæ. Ostendant & nomina Gentium, priora esse monumenta primæ Ecclesiæ. Retinent Græci nomina Iapeti, Ionis, Aeoli, & alia multa. Vnde hi sint orti ignorant.

Cùm autem stirpes ostendat narratio Mosaica, fatendum est, eam Græcis monumentis antiquiorem esse. Potens & celebrata gens fuit Cimmerij, quorum posteros esse Cimbros vestros nihil dubium est. Stirpem autem Græci ignorant, quam vocabuli sonus indicat esse Gomer filium Iapbet. Hodie nomen est Aegypti in lingua ipsorum vernacula, & in lingua Arabica Mizrai: narrans autem noster libri Mizraim fuisse filium Cham. Existimantur res vetustæ esse apud Græcos bellum Argonauticum, & deinde Troianum, ac series annorum, quos ipsi Græci tradiderunt, ostendunt bellum Troianum, non multum antecedere Dauidem. Herculem autem ferè coætaneum fuisse Samsoni. Sic Ethnica nomina & historiæ testantur, libros Ecclesiæ antiquiores esse, quod à studiosis considerari valde vtile est.

Tertio loco genus doctrinæ posuimus, cuius duæ sunt partes, Lex & Euangelium. Cùm autem Legis notitia omnium hominum mentibus insita sit, ratio in omnibus hominibus fateri cogitur, impossibile esse vllam Gentem populum Dei esse, quæ sancit leges contrarias diuinæ Legi. Sunt autem hi communes furores omnium Ethnicorum, inuocare turbam Deorum, & prodigiosas fabulas de Dijs fingere, & legibus concedere tetras libidinum confusiones. Apud multos etiam eximij cultus fuerunt, mactationes hominum, stupra ac adulteria. Fateri igitur ratio cogit, Legem in Ecclesia rectius doceri. Hoc argumento & veteres in refutationibus Ethnicorum *vsi sunt. Præterea Euangelium etsi non est rationi notum, tamen eas res patefacit, de quibus nihil affirmare certi doctrinæ Ethnicæ possunt, quarum tamen cognitionem necessariam esse fatendum est. Cùm homo sit imago DEI, & sit conditus, vt agnoscat & celebret DEVM, vnde sint tantæ dubitationes in mentibus, vnde dissidium mentis & cordis: vnde tanta sit in corde contumacia, & tanta vitiorum incendia, cùm Lex in mente luceat: sint ne conditi homines, vt sint in sempiterna vitijs & miserijs: quid sit peccatum, &*

vnde sit: vnde sit ingens moles calamitatum in genere humano: vnde tàm variæ dissensiones de Deo: an DEVS, *& cur exaudiat homines: an postquàm corpora extincta sunt, secutura sit alia vita, in qua futurum sit discrimen inter iustos & iniustos: qui homines sint templum* Dei, *& quos exaudiat & iuuet. De his tantis rebus, quantæ sunt tenebræ in vniuersa* Ethnicorum *sapientia, quam varij Philosophorum furores? Qui sicut Titanes bellum inferunt cælo, fingunt aut nihil esse prouidentiam, aut Deum causis secundis alligant, & omnia scelera necessario fieri disputant.*

Cùm igitur fatendum sit hominibus necessarium esse doctrinam de causis & remedijs mali, & sapientia Ethnica *veram doctrinam ignoret, amplectamur vocem diuinam in* Ecclesia, *cùm quidem Deus illustria testimonia addiderit. Fatetur ratio Legem nusquam incorruptam tradi nisi in* Ecclesia. *Ibi cum certum sit esse vocem* Dei, *audiatur hæc doctrina, de qua* Ethnicos *fateri necesse est, in suis religionibus & doctrinis tenebras esse, & tamen harum quæstionum explicationem*

cationem ad agnitionem Dei, ad quam homo conditus est, & ad veram consolationem necessariam esse. Itaque bonis mentibus doctrinæ genus in Ecclesia dulcissimum est, cùm fontes incorrupti hauriuntur. Non enim nomino Ecclesiam Romanos Tyrannos, & Monachos eorum satellites, qui pro doctrina filij Dei sparserunt in mundum tetra venena, & Ecclesiæ doctrinam transformarunt in Ethnicas opiniones. Inuocant homines mortuos, iubent adorare Deum Mazam, videlicet panem quem in pompis gestant, sacrificia pro viuis & mortuis vendunt, fingunt cultus Dei scenicum vestitum, & alias præstigias, confirmant vagas libidines. Hoc impium agmen non nomino Ecclesiam, sed hos qui sonant incorruptam doctrinam filij Dei, traditam in Propheticis & Apostolicis libris, & in Symbolis. Corrumpunt & alij multi simplicem doctrinam, & delectant quosdam præstigiæ disputationum, vt olim Stoicos, Epicureos & Academicos. Cùm autem genus doctrinæ laudamus, remoueri volumus & corruptelas, & inanium disputationum ludos.

Quarto loco numeramus mirandam conseruationem Ecclesiæ inter ruinas Imperiorum, quæ etsi in primo testimonio, videlicet

inter

inter miracula, comprehendi potest: tamen eò discernitur à primo genere, quia est perpetuum miraculum & testimonium adsiduæ præsentiæ Dei, & ad singularum regulam pertinet: Verbum Domini manet in æternum, & quidem non humanis præsidijs, vt scriptum est: Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Quinto loco Confessorum constantia numeratur, quæ dupliciter confirmat alios, primum quia miraculum est, quo Deus ostendit se robur addere infirmis contra terrores & supplicia, & præsentiam suam multipliciter declarat, Stulti multi in ipsis supplicijs excitarunt mortuos, & alias res miras effecerunt. Deinde quia celsitudo animorum in his, qui supplicia placidè sustinent, ostendit Euangelium efficax esse in ipsis, & semen esse Dei, vt Iohannes nominat, quo incoantur æterna vita, iustitia & lætitia.

Sextum Euangelij testimonium in ipsis credentibus perspicuè conuincit mentes & pectora, videlicet, Consolatio seu Lætitia, quæ accenditur à Spiritu sancto, de qua Paulus inquit: Accepistis Spiritum quo clamamus, Abba Pater, quo sentiunt se in magnis doloribus

erigi,

erigi, qui ſuſtentant ſe cogitatione Euangelij & inuocatione, ſicut Paulus inquit : Spiritus opitulatur infirmitati noſtræ.

Hæc teſtimonia ſæpè cogitanda ſunt, ac de Sexto ſimus vigilantes, ne id nobis excutiatur fanaticorum hominum præſtigijs, vt Anabaptiſtæ & Stenckfeldiani falſos adflatus iactant, qui remoto verbo Dei, fingunt in ocio ſe habere ſuos quoſdam Enthuſiaſmos, *vt comperi talium multorum mendacia, & Monaſterienſe exemplum multorum oſtendit & vanitatem & maliciam, Scribit Stenckfeldius, Deum ſeſe communicare hominum mentibus ſine medio, ac inde ratiocinatur, accendi diuinos motus, non cogitatione ſcriptæ doctrinæ, non miniſterio* Euangelij, *ſed ſimulatione toruitatis, & geſtuum tragœdijs, ſi miſceant ſermoni ficta ſuſpiria & Crocodili lacrymas, & alias impoſturas arte accerſitas, In quibus maximè augent autoritatem obtrectatio & Paradoxa, vt Scbaſtianus Francus docentibus maledicebat, & collegerat magnum volumen dictorum Propheticorum & Apoſtolicorum, quæ in ſpeciem non congrucre viderentur. Inde hoc extruebat, non ex litera iudicandum eſſe, ſed iudicium eſſe* Enthuſiaſmi. *Et arte in Paradoxis ſpargunt accommodata*

modata ad adfectus vulgi, & ad amplificationem licentiæ.

Sunt & qui libros Sibyllinos circumferũt, ex quibus sumunt oracula accommodata ad eorum adfectus, quibus adsentantur.

Hoc genus Corybantum considerandum est, & firmißimè retinenda est Regula: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Item, Ad Legem & ad testimonium. Item, Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec sunt audiendi impostores, qui vociferantur, adflatus aliunde petendos esse sine cogitatione scriptæ doctrinæ. Tenenda est regula filij Dei, qui iubet prædicare pœnitentiam & remißionem peccatorum in nomine suo.

Ad hunc vsum referatur doctrina, vt crescant in nobis cogitatione verbi Dei Pœnitentia, Fides, Inuocatio, noua Obedientia, & celebretur Deus veris officijs, iuxta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Non struantur insidiæ hominibus iactandis adflatibus, vt sæpè vidimus hac arte tanquam fascino populum ab impostoribus deceptum esse. Ideo Filius missus est, vt promißionem reconciliationis arcanam & ignotam omnibus Creaturis

turis patefaceret, & hac audita fides accendatur, & Deus sese nobis communicet, Sicut Paulus inquit: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. Quare contumelia Filium Dei adficiunt, & fidem & omnia exercitia fidei tollunt illi Corybantes, qui abducunt mentes à scripta doctrina.

Quanti furores secuti essent, si remotis scriptis Propheticis & Apostolicis cuilibet hypocritæ liceret ficta oracula ex suo Enthusiasmo tanquam in sua tripode proferre? ac eius rei exempla vidimus in tragœdia Monasterienſi & alibi. Quare omnes pij Doctores & auditores constanter illis deliramentis aduersari debent.

Tuum igitur Petre consilium & studium laudo, quod & adhortatores ad lectionem omnibus pijs, sicut Paulus inquit: Sis assiduus in lectione, monstrans viam ad singulos libros, monstratis argumentis. Vtinam magis ad lectionem & piam precationem assuefieret iuuentus, quam ad cauilationes disputationum. Certè enim rebus rectè explicatis, & non falsa constituta forma doctrinæ, oportet disputationum esse modum. Et verissimum est dictum:

τὸ λίαν ἀκριβὲς συκοφάντης ποιεῖ.

Cum-

Cumque sapientia inclyti Regis, & piorum doctorum in regno vestro diligentia, sic regantur studia discentium vt non concedatur licentia cauillandi, vtiliter consulitur Ecclesiarum *tranquillitati & ingenia ad modestiam adsuescunt. Omnia quamuis rectè tradita labefactari possunt, si cauillationes audiantur, quales olim Pyrrhoniorum & Academicorum fuerunt. Ideo grauissimè Paulus ad Phillippenses iubet doctrinæ Canonem retineri.*

Oro autem Filium Dei Dominum nostrũ Iesum Christum, vt & seruet & gubernet Ecclesias in regno Danico & in Germania, & faciat, vt semper in ipso vnum sint.

Bene vale. Calend: Februarij,

An. 1557.

PSAL-

PSALMVS XXIII.

Deus eſt Paſtor meus.

ET Deus eſt Paſtor meus, & me ducit euntem,
Eius & ad nutum pabula ſector ouis.
Hoc præſente mihi contagia nulla nocebunt,
Nil mihi præſidij, copia nulla deeſt.
Namq; vagam reuocans in paſcua pinguia miſit,
Et læto irrigui gramine paſcit agri.
Fontis & illimes ad aquas deduxit amœni,
Vnde aura optati grata vigoris abit.
Hinc mihi languentes inſtaurat ſuauiter artus.
Hinc animæ recreat viſcera tota meæ.
Ille mihi cuſtos recto me tramite ducit,
Iuſticiæ tutam qua via monſtrat iter.
Nomen ei iuſtus, cauſſa mihi nominis, vltro
Iuſticiæ donat robur & arma ſuæ.
Hinc etiam mortis ſi cæca in valle vagabor,
Militiæ metuam nulla pericla meæ.
Tu quoniam mecum Deus es, tu paſtor euntem
Et regis, & tuto tramite ducis ouem.
Vera mihi præbent dulci ſolatia fructu,
Virga tua & baculus, muneris arma tui.
Virga tua & baculus, verbi diuina poteſtas,
Ferrea quod ſubito corda tremore quatit.

Hæc

Hæc ego dum lætor, te sic curante parata est
Ante oculos splendens regia mensa meos.
Scilicet vt videant intabescantque videndo,
Qui mihi perniciem nocte dieque parant.
Tu mea Balsameo perfundis tempora nardo,
Vnde abis in totum cor mihi suauis odor.
Adde quod & latices mihi te miscente salubres,
Mensura est calicis plena fluensque mei.
Ergò ego dum carpam concessa pabula vitæ,
Donec in hac mundi fece superstes ero:
Me tua contigua præcedet gratia passu,
Me tua non renuet cura paterna sequi.
Sic habitabo tui felix sacraria templi,
Perpetuoque domus me teget vmbra tuæ.
Discite mortales summum decus esse bonumque
Vnius in templo posse manere Dei.

Iohan. Strigelius.

EPIGRAMMA DE MONARCHIIS.

ASpicis vt iaceant disiecti membra Colossi,
Qui Chaldæa olim visus in arce fuit.
Stet tantùm pars ima pedum ferroque lutoque
Mixta, statim rimis corruitura suis,
Deleuêre vrbes Turrei populosque potentes,
Sunt igitur ferrum cætera regna lutum.
Sed lapis absque manu celso de monte reuulsus,
Mox aderit iudex filius ipse Dei:
Totius & plantæ delens ferrumque lutumque,
Regna dabit populo non peritura suo.
Ergò Dei Gnato se dedant pectora nostra,
Ipsius & discant iussa verenda sequi.
Ὦ λίσσ Gnate Dei nostris in mentibus adsis,
Et flatu accendas pectora nostra tuo.

Philip. Melanth.

DE AVTORITATE VERBI DEI ET SACRÆ Scripturæ.

TAnta debet esse autoritas verbi Dei seu scripturæ sacræ apud omnes, vt nemo de ea re dubitare debeat: Sed quemadmodum suspicimus in cœlũ oculis nostris: ita cogitemus è cœlo sacram scripturam delatam esse. Et vt qui è cœlo venit, super omnes est: ita sacra scriptura longè superat doctrinam & sapientiam hominum. Christus interrogauit Pharisæos de doctrina Iohannis Baptistæ, an è cœlo esset, an ex hominibus, Significans illa duo genera doctrinæ longè à se inuicem distare. Quod etiam disputatio Christi cum Nicodemo demonstrat, Iohan 3.

Est autem Verbum Dei, sacra scriptura Veteris & Noui Testamenti, quæ dicitur SACRA, id est, superata ab omnibus alijs scriptis, & à Spiritu sancto descripta, & est è cœlo delata.

Porrò, Christus diuidit Vetus Testamentum in tres partes. Lucæ vltimo, cùm inquit: Oportet impleri, quæcunq; de Filio hominis scripta sunt,

IN { I. Mose. / II. Psalmis. / III. Prophetis. } Reliqua his adhærent.

Nouum Testamentum comprehendit vt maxime Euãgelia & Epistolas, quæ sunt Euangeliorum sigilla. Vt Ego Paulus sic subscribo, sic subsigno Euangelium Matthæi meo sanguine. Ego Petrus subscribo. Ego Iohannes, &c.

Doctrina verò sacræ scripturæ duplex est. { LEGIS & EVANGELII.

Commendatur autem scriptura sacra, {
1. Sufficientia.
2. Veritate.
3. Vtilitate.
4. Autoritate.
5. Dignitate.
6. AEternitate.

Sufficientiam ostendit Christus, cùm inquit: Habent Mosen & Prophetas. Item, Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. Et Paulus Gal. 1. Si quis aliud Euangelium docuerit, Anathema sit. Esay. 8. Ad Legem & ad Testimonium. Deut 8. Non addetis ad verbum meum, quod loquor vobis. Nec auferetis ex eo. Et 12. Quod præcipio tibi, hoc facito. Nec addas quicquam minus.

II. VERITAS scripturæ comprobatur in verbis Christi, Ioha. 8. Sermo tuus veritas est. Iohan. 2. Mandatum vetus & nouum verum est, & verum lumen iam lucet. Num. 23. Non est Deus quasi homo, vt mentiatur.

III. VTILITAS scripturæ cernitur apud Paulum Ro. 15. Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarū spem habeamus. 2. Timo. 3. Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, arguendum, &c.

IIII. AVTORITAS est Lucæ vltimo: Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Mose, Prophetis & Psalmis de me. 2. Pet. 1. Non voluntate humana oblata est prophetia, sed à Spiritu Sancto impulsi loquuti sunt sancti homines.

V. DIGNITAS apparet Esa. 55. Sicut cœlum à terra eleuatum est: sic etiam cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Et Christus: Nolite sanctum dare canibus, ne proijciatis Margaritas ante porcos.

VI. AETERNITAS, Vt verbum Dei manet in æternum. Et in Luca: Cœlum & terra transibunt, Verba autem mea non transibunt, Iohan. 16. Ad quem ibimus? Verba [illegible]

DE SACRIS BIBLIIS ET LIbris Veteris & Noui Testamenti.

BIBLIA, æ, seu Biblia, orum, quanquam in genere Librum seu Libellum significat: Tamen specialiter dicuntur *Sacra Biblia*, libri veteris & Noui Testamenti. Sacra quidem, propter sacram Theologiam seu literas sacras, & doctrinam diuinam, à sapientia mundi separatam, & è cœlo delatam. Biblia, quia in eis multi libelli continentur, quorum primus est Genesis, vltimus verò Apocalypsis.

PRIMA DIVISIO Bibliorum.

Sacra Biblia diuiduntur in Testamentum.	VETVS & NOVVM.

Vetus Testamentum continet libros sacros, qui sunt editi ante Christum natum, vt libri Mosi, Psalmorum & Prophetarum, cum alijs aliquot, qui numero sunt quadraginta octo.

Nouum Testamentum continet libros, qui sunt editi post Christum natum, vt libri Euangeliorum & Epistolarum, cum alijs, qui sunt numero viginti & septem.

SECVNDA DIVISIO.

Sacra Biblia diuiduntur in Sex partes, quãtum ad librorum differentiam attinet. Sunt enim alij libri Bibliorum,	Legales. Historiales. Doctrinales. Prophetales. Euangelici. Epistolares.

I. LEGALES, sunt quinque libri Mosi, Quia Lex maximè in eis descripta est.

II. HISTORIALES, qui simpliciter Historias seu Regestas continent, vt sunt libri

1. Iosuæ.
2. Iudicum.
3. Ruth.
4. Regum.
5. Paralipomenon.
6. Esdræ.
7. Nehemiæ.
8. Tobiæ.
9. Iudith.
10. Hester.
11. Maccabæorum.
12. Acta Apostolorum.

III. *DOCTRINALES*, qui doctrinam singularem continent, ad ædificationem audientium, vt sunt Libri.

1. Iob.
2. Psalmorum.
3. Prouerbiorum.
4. Ecclesiastis.
5. Canticorum.
6. Sapientiæ.
7. Iesu Syrach.

IIII. *PROPHETALES*, qui sunt à Prophetis prædicati & scripti, quorum quatuor Maiores, reliqui verò Minores dicuntur. Maiores, quia maiores & longiores libros scripserunt. Minores verò, quia minores & breuiores libros scripserunt.

V. *EVANGELICI* libri, qui continent Euangelicas historias de Saluatore nostro Christo, à quatuor Euangelistis descripti.

VI. *EPISTOLARES*, sunt Apostolorum scripta & literæ, præsertim Apostoli Pauli.

TERTIA DIVISIO.

Bibliorũ libri alij sunt { *CANONICI.* / *APOCRYPHI.*

CANONICI libri sunt, quibus autoritas Ecclesiastica eorum dogmatum conseruatur.

APOCRYPHI seu dubij sunt de quorum fide dubitatur, & qui tantùm ad ædificationem plebis valent, non ad confirmanda Ecclesiastica dogmata, vt sunt libri.

1. Iudith.
2. Sapientiæ.
3. Tobiæ.
4. Iesu Syrach.
5. Baruch.
6. Maccabæorum.
7. Fragmenta in Hester & Daniele.

Reliqui omnes sunt Canonici libri, Alio nomine *Authentici* Vnde scriptura canonica & Authentica nomen habet, Et Canonici, qui sacram scripturam legunt seu interpretantur.

DE LEGALIBVS SEV *quinq; libris Mosi.*

Libri Mosi nomen habent Græcum Πενταπυχον, à numero quinario, quia Quinq; tantum sunt. Et ex Ebræo quinque quinquinnitates dicuntur. Adscribuntur autem Mosi, vel quia Moses eos scripsit: vel quia Mosi historiam continent, & quid seruus ille fidelis Moses egerit in domo Dei, Cum Esaias Propheta dicatur horum librorum scriptor fuisse. Sunt autem hi quinque.

1. Genesis.
2. Exodus.
3. Leuiticus.
4. Numeri.
5. Deuteronomium

I. DE GENESI.

GEnesis à gignendo nomen habet, seu à generatione: Quia liber est generationis mundi, propter creationem rerum, & propter restaurationem post diluuium. Habet autem quinquaginta capita, nec non in sex partes diuiditur principales, propter sex illustres personas, quarum historiæ seu res gestæ in Genesi describuntur, Vt.

1. A primo capite vsque ad sextum describitur *Adam.*
2. A sexto capite vsque ad duodecimum *Noe.*
3. A duodecimo vsque ad vicesimum *Abraham.*
4. A vicesimo vsque ad vicesimum octauum *Isaac.*
5. A vicesimo octauo vsque ad tricesimum septimũ *Iacob.*
6. A tricesimo septimo vsque ad finem libri describitur *Ioseph.*

Continet autem Genesis in summa

I. Initium Mundi.
II. Diluuium.
III. Incendium Sodomorum.
IIII. Destructionem Babel.
V. Res gestas Patriarcharum.
VI. Maxime verò Lapsum generis humani, & restaurationem per Semen mulieris benedictum, id est, Iesum Christum.

II. DE EXODO.

EXODVS ab exeundo nomen habet, quia describitur hic Exodus filiorum Israel de AEgypto, Nec nõnullorum conuersio in deserto, vbi Lex est promulgata, quoniam nesciebatur, quid esset peccatum. Tunc enim dedit Deus Legem Decalogi populo suo. Deinde Ceremoniales & Iudiciales leges per Mosen instituit, vt Religio, & Politia apud Iudæos conseruarentur. Quibus omnibus, vt extructione Tabernaculi Christus adumbratus est, vt Lex est pædagogus in Christum.

Prin-

PRINCIPALIS DIVISIO Exodi.

A primo capite vsque ad septimum, post descriptionem nativitatis. 2. Occultationis. 3. In aquam projectionis, 4. Adoptionis. 5. Fugæ. 6. Coniugij Mosi, Dat Deus & mandatum redeundi in Aegyptum, & educendi populum Israeliticum (quia seruitute acerba premebatur a Pharaone) ex Aegypto. Quod mandatum post longam tergiuersationem exequitur tandem (in medio quarti capitis) & vadit in Aegyptum, & cum fratre Aarone ingreditur ad regem pharaonem, & expostulat cum illo de populo dimittendo, qui numeratur in sexto capite.

II. A septimo capite, vsque ad duodecimum, describuntur decem plagæ Aegypti, vt sunt.

1. Sanguinis.
2. Ranarum.
3. Pediculorum.
4. Muscarum.
5. Pestis pecorum.
6. Vlcerum vesicarum.
7. Grandinis.
8. Locustarum.
9. Tenebrarum.
10. Mortis primogenitorum.

III. A duodecimo capite vsque ad dec[illegible] sextum describitur liberatio populi Israelitici ab Aegypto, non sine persecutione, tamen in potenti manu Dei.

IIII. A decimo sexto capite vsque ad vicesimum describitur profectio populi Dei per desertum, & murmuratio Dei verò liberatio in MAN & Coturnicibus.

V. In vicesimo capite datur Mosi Decalogus.

VI. A vicesimo primo capite vsque ad vicesimum quintum Iudiciales leges ordinantur.

VII. A vicesimo quinto vsque ad tricesimum secundum ordinantur leges Ecclesiasticæ seu Ceremoniales, de structura Tabernaculi.

VIII. A Tricesimo secundo capite vsque ad tricesimum sextum dantur Tabulæ Decalogi.

IX. A Tricesimo sexto vsque ad quadragesimum caput describitur extructio Tabernaculi.

In vltimo capite, nempe in quadragesimo describitur erectio Tabernaculi. Tantum de Exodi libro.

III. DE LEVITICO.

LEVITICVS tertius liber Mosi, nomen habet à Tribu Leui propter Sacerdotium Aaron, quod ordinatur in hoc libro cum suis legibus & instituitur propter peccatum purgandum & expiandum, vt significet verum Sacerdotem Christum Iesum, agnum Dei, qui tollit peccata mundi. Huc enim pertinent Leuitica Sacrificia, Leuiticæ sanctificationes, & immundiciæ, & aliæ Leuiticæ obseruationes, quibus Christus adumbratur.

Diuiditur hic liber in multas particulas, quia multas continet obseruationes Ceremoniales seu Ecclesiasticas, vt meritò vocetur ordinatio Mosi Ecclesiastica.

Ab initio primi capitis vsque ad sextum caput describuntur aliquot sacrificiorum species, vt in hoc libello multæ continentur, quarum quædam hic sunt commemorandæ.

1. Primum genus HOLOCAVSTVM *Brandoffer*, quasi totaliter comburendum sacrificium, quia totum deberet comburi, & inde nihil reseruari, sicut ex alijs speciebus deberent quædam Sacerdotibus reseruari, Capite primo.

2. Oblatio *Mædeoffer* alioqui Carbam & Micam, id est, donum seu munus dictum hoc sacrificium, vt oblatio multiplicum panum, Capite secundo.

3. HOSTIA Pacificorum *Dancksoffer*, qua homines reconciliati & pacem consecuti, gratias egerunt Deo. Vnde à Pace nomen habet apud Ebræos, vt sit sacrificium gratiarum actionis per animalia munda vtriusque sexus, ab Ho-

mine

mine recepto & reconciliato oblato, Capite tertio.

4. HOSTIA Pro Peccato, *Sundoffer*, sacrificium quod deberet offerri pro peccato Sacerdotis, Populi, Principis, Capite quarto.

5. Sunt & aliæ species adiungendæ, quarum insit mentio in hoc Libro. vt: HOSTIA pro Ignorantia, Sacerdotis, Principis, Populi.

6. HOSTIA pro delicto, *Vskidoffer* seu *Vamkundighedesoffer*.

7. LIBANVM *Drinckoffer*, Ebraicè Nesich.

8. VOTIVVM sacrificium *Loeffelsensoffer*, *Eller Loensoffer*, Ebraicè Neder, quando Homines sua sponte fouebant aliquod votum sacrificij.

9. ANATHEMA *Banoffer*, *eller Forbandelsesofer*, quãdo maledixerunt sibi homines, Si hoc aut illud reciperent, illudue, quo maledixerunt sibi, debet offerri Domino.

Summa, in quinque prioribus capitibus describuntur variæ species sacrificiorum, & causæ, pro quibus offerri deberent.

A capite sexto vsque ad nonum recensentur variæ leges sacrificiorum, vt 1. Holocausti. 2. Hostiæ pacificorum. 3. Hostiæ pro peccato. Item conseruationis.

A nono vsque ad vndecimum, tria nobis in exemplum descripta sunt. Primo, obedientia erga Deum, capite nono. Secundo, Inobedientia erga Deum capite decimo. Tertiò, mandatum de sobrietate.

Ab vndecimo capite vsque ad Decimum octauum, describuntur non solùm immunda animalia, sed etiam alia immundicies & expiationes, vt sunt:

1. Puerperarum, cap. 13.
2. Hominum Leprosorum. cap. 13.
3. Mulierum Menstruarum cap. 14.
4. Morticiniorum.

A decimo octauo vsque ad vicesimum tertium, non solũ, gradus consanguinitatis in sexto præcepto describũtur, sed etiã alia præcepta copiosiori explicatione repetuntur.

A vicesimo tertio capite vsque ad finem, sequuntur nunc aliæ diuinæ ordinationes, vt Festorum, & pro pauperibus

tribus. Secundò Votorum & Decimarum. Inde conclones & adhortationes ad obedientiam Verbi Dei, additis comminationibus quod transgressores puniantur.

Hactenus de Libro Leuitico, qui tradit leges & ordinationes Mosaicas, de externo cultu Dei, qui non solùm à Gentibus, Iudæos discernebant, sed in quo etiam se exercebant, non vt Holocaustis peccata abolerentur coram Deo (quia remissio peccatorum fit per solum Filium Dei) sed vt per hanc externam disciplinam, quæ suam mercedem annexam habuit, Deo seruirent.

III. DE LIBRO NVMERORVM.

HIC Liber à numerando nomen habet, quia populus Dei secundum Tribus numeratur, & ad exercitium Religionis disponitur, & singulis tribubus suæ mansiones & officia sua distribuuntur & ordinantur. Præterea recitantur multæ transgressiones populi, multa pericula, multæ pœnæ, multaque interim beneficia Dei populo collata, inter montem Sinai & terram promissionis versanti. Quæ omnia Christum respiciunt, propter quem instituta fuit Respublica Israelitica. Et vaticinium Balaam de Regno Christi continetur in hoc libro.

Diuiditur autem hic liber in multas partes.

Ab initio libri vsque ad quintum caput numerantur in genere primùm omnes Tribus populi Israelitici, & in circuitu Tabernaculi singulatim Tribuum castra ordinantur. Deinde in specie numeratur Tribus LEVI, cui seorsim sua officia tribuuntur.

A quinto capite vsque ad septimum, describuntur variæ leges, vt: 1. Eijciendorum extra castra. 2. zelotypiæ. 3. Nazareorum. Quibus addita est in fine sexti capitis formula Benedictionis quâ nostri ministri, finita Christi cœna (pro ITE MISSA est) vtuntur, cuius tres sunt particulæ.

1. Bene-

1. Benedicat Dominus te, & custodiat te.
2. DOMINVS illuminet te vultu suo & misereatur tui.
3. DOMINVS leuet faciem suam super te, & det tibi pacem.

A septimo capite vsque ad vndecimum descriptæ sunt variæ ordinationes, propter egregia Principum munera, quæ in dedicatione Tabernaculi erecti, & Altaris offerebantur, Vt: Ordinatio consecrationis Leuitarum in octauo capite, Ordinatio Festi PASCHAE in nono capite, Ordinatio Tubarum in decimo capite. Quæ pars ordinatur in fine Orationis Mosi, ante eleuationem & dispositionem Arcæ.

Ab Vndecimo vsque ad Decimum septimum describuntur horrenda exempla, quibus homines ad timorem inducí debent.

1. Murmur populi pro carnibus, & pœna murmurationis.
2. Seditio Aaron & Mariæ sororis eius, lepra percussæ contra Mosen.
3. Perfidia exploratorum terræ Canaã, qui populum perterefaciunt.
4. Populi murmur & fletus, & pœna incredulitatis.
5. Pœnæ peccantium per ignorantiam, superbiam & colligentis ligna Sabbato.

V. Seditio & pœna { CORAE / DATHAN. / ABIRON.

A decimo septimo vsque ad vicesimum primum, præter Miraculum de florente virga Aaronis, describitur dignitas, officium & præmium Sacerdotum & Leuitarum, cum ordinatione Lustralis aquæ ex cinere iuuenci. Quibus additur historia de morte Aaron, & Mariæ sororis ipsius.

A vicesimo primo capite, vsque ad vicesimum quintum post victoriam in bello contra Cananæos describitur horrendum murmurationis exemplum ignitis serpentibus punitum, vbi æneus serpens Christum representauit, Ioh. 3

Mor-

Mox per tria capita benedictio populi, & Prophetia Balaam de Christo describitur.

A vicesimo quinto capite vsque ad vicesimum octauum præter horrendam Fornicationis pœnam, iterum numeratur populus ante diuisionem terræ Canaan, & promulgatur Lex hæreditatis.

A vicesimo octauo capite vsque ad tricesimum primum describuntur ordinationes Sacrificiorum in singulis Festis, Vt:

Sacrificium
1. IVGE seu Quotidianum.
2. Sabbatorum.
3. Nemeniarum.
4. Paschale.
5. Pentecostes.
6. Tubarum.
7. Propitiationis.
8. Tabernaculorum.
9. Collectionis.

His additur variorum votorum descriptio.

A tricesimo primo vsque ad finem politica quædam ordinantur, vt:

1. Distributio spoliorum post victoriam, in bello contra Amelechitas.

2. Particularis distributio terræ Canaan.

3. Enumeratio mansionum, in quibus Israelitæ per quadraginta annos interdum quieuerunt.

4. Descriptio limitum terræ Canaan, Et electio eorum, qui futuri erant diuisores, cum parte Leuitarum, ciuitatibus refugij, & possessionibus, non ad aliam Tribum transferendis.

Hæc omnia plena sunt exemplorum Fidei & incredulitatis, transgressionum, pœnarum, & mirabilium ordinationum Dei, Christum in carnem venturum respicientia.

V. DE

V. DE DEVTERONOMIO.

DEVTERONOMION Δευτερον & Νομος, id est, à secundæ Legis recitatione seu promulgatione nomen habet. Quicquid enim in Exodo & Leuitico, quantum ad Morales, Ceremoniales & Iudiciales leges attinet, dictum & propositum est, id omne Moses in hoc Libro ferè repetit. Nam hoc necessarium fuit, vt populus propter inobedientiã adflictus, rursus ad obseruationẽ legis adduceretur. Ideo Moses legem repetit, vnà cum omnibus rebus gestis, quæ illis contigerunt. Præterea quæ ad Sacerdotium spectabant, & à nono declarat omnia quæ ad spiritualem & corporalem politiam pertinebant, quæ omnia tandem eò refert, vt ad Christum nos inuitent, de quo capite 18. clare vaticinatur: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, &c. Lex enim est Pædagogus ad Christum, Et finis Legis Christus est.

Hic liber in quatuor partes principales commodissimè diuiditur.

1. Ab initio vsque ad quintum Caput quædam anteacta opera, & beneficia Dei quibus populus suæ ingratitudinis atque inobedientiæ pariter & diuitiæ beneficentiæ, & ad obediendum Deo grauiter admonetur.

2. A Capite Quinto vsque ad Vicesimum, repetit ea, quæ fidem vel promouere, vel impedire possunt, & ad spiritualem politiam, & verum Dei cultum in prima Tabula potissimum spectant. Primùm enim vsque ad 13. caput, Decalogum repetit cum egregijs admonitionibus, & adhortationibus ad timorem Dei: & obseruationem decem mandatorum Dei: Et dehortationibus ab Idolatria Gentium, præsertim post occupationem terræ Canaan cum aliquot historiarum recitatione. Deinde repetit fideliter ordinationes Ecclesiasticas de ministris & ministerio verbi, de de-

cimis, de anno Iubilæo, de præcipuis Festis, de electione Magistratus, de iure Sacerdotij, de ciuitatibus refugij.

3. A Decimo tertio capite vsque ad Vicesimum, omnia quæ cultum primæ Tabulæ respicierunt.

4. A vicesimo vsque ad tricesimum primum repetit ea, quæ caritatem in secunda Tacula, vel promouere vel impedire possunt, & quæ ad corporalem politiam pertinent, vt sunt politicæ ordinationes

1. De rebus bellicis.
2. De operibus charitatis.
3. De aptis ad officium, in cœtu a ceptantiũ.
4. De libello repudij.
5. De gratitudine erga verbum Dei.

Quibus adduntur pœnæ transgressionis mandatorum Dei, nec non obseruationis præmia. Et quod maximè consolatorium est, ostendit capite 30. peccantibus esse reditum per pœnitentiam ad misericordiam Dei.

V. A Tricesimo primo capite vsque ad finem libri commemorantur ea quæ circa mortem Mosi gesta sunt. Primùm enim consolatur populum, ne propter mortem ipsius contristetur, aut animum reijciat. Deinde egregio carmine Deo gratias agit, & quæ ventura erant in terra promissionis vaticinatur. Mox benedicit populo singulisque tribubus, exemplo Iacob Patriarchæ Genes. 49. Valedicens eis, bene precatur, & quæ eis ventura sunt, vaticinatur. Postremò montem ascendit, & accipiens à Deo consolationem ex hac vita discessit, Et vt piè creditur, corpore & anima (sicut in monte Thabor cum Elia apparuit) in cœlum delatus est.

Huc vsque Πεντάτευχον Mosi, quod à numero Quinario, & à verbo τεύχω, quod significat instruo. Quasi sit instrumentum, quod quinque libris constet, nomen habet, in solum Dominum Iesum Christum respiciens, vt ipsemet Christus cùm alias, tùm præcipuè Lucæ vltimo testatur, cùm inquit quæ scripta sunt de filio hominis in Mose, &c. Præterea loci ex Mose citantur in nouo Testamento.

DE

DE LIBRO IOSVAE.

SEquuntur libri aliquot Historiales ordine vsque ad librum quintum Iob, inter quos præcipui sunt præ-res, vt Iosuæ, Iudicum & Regum; in quibus abunde satis discamus. 1. Timorem Dei & Fidem. 2. Infirmitatem & crucem. 3. Pœnitentiam & resipiscentiam. 4. Patientiam & consolationem.

Liber Iosuæ nomen habet ab ipso IOSVA filio NVN qui aliàs dictus est, Iesus Naue. Mosi successit in officio Magistratus. Et quemadmodum Moses populum ex Ægypto liberatum per desertum, quadraginta annos duxit & gubernauit, non sine potenti manu Dei: Sic Iosua populum in terram Canaan, seu in terram promissionis, eadem Dei potentia, fortiter expugnatis vrbibus, interfectis & profligatis Gentibus, introduxit, & inter eos terram distribuit. Vbi hæc tria sunt seorsum obseruanda.

1. Quod Deus seruat promissionem suam quinque Patriarchis factam de terra Canaan.

2. Quod politia Israelitica sit conseruata propter prædicationem de Semine mulieris benedicto Domino nostro Iesu Christo.

3. Quod Deus pugnet pro suo populo contra impios, quorum peccata deuastatione & interfectione punit, omnibus impijs in exemplum, vt resipiscant.

HIC LIBER DIVIDITVR

potissimum vt liber Deuteronomij,

in quatuor principales partes.

1. Ab initio vsque ad sextum Caput, præter vocationem Iosuæ, & confirmationem ipsius ac Reipublicæ Israeliticæ gubernationem, nec non Exploratorum emissionem, periculum & reuersionem, describitur miraculosus Iordanis fluuij transitus cum suo memoriali, eumque nouo circumcisionis intermissæ per quadraginta annos, mandato, Paschæque celebratione.

2. A sexto Capite vsque ad decimum tertium describuntur, præter fœdus cum Gabionitis & peccatum anathematis, vrbium, vt Iericho, Hay, &c. expugnationes & multorũ Regum interfectiones, quos enumeratos habet Caput duodecimum, vt Deum pro suo populo fortiter pugnare, nec non impios delere videamus.

3. A Decimo tertio vsque ad Caput Vicesimum describitur diuisio terræ Canaan, & per sortes secundum Tribus Israelitarum distributio, qua Dei promissio vera esse declaratur.

4. A vicesimo capite vsque ad finem definiuntur Ciuitates refugij, & agri suburbani Leuitarum. Deinde remittuntur in sua, Ruben, Gad, & dimidia tribus Manasse, iuxta pactum Numer. 32. Mox cura Iosuæ de posteris per egregiam exhortationem & societatis gentium prohibitionem indicatur. Postremò longa beneficiorum Dei commemoratione præmissa, nec non percusso fœdere, populum reuocat ad Deum. Vltimò mors Iosuæ, & Eleazari filij Aaronis, ossúmque Ioseph sepultura indicantur.

DE LIBRO IVDICVM.

LIBER IVDICVM ab illis iudicibus, qui post Iosuæ Dominati sunt in Israel, nomen habet. Continet enim descriptionem progressus Israelitici post mortem Iosuæ sub iudicibus, qui mirabiliter populum ab hostibus defenderunt. Vbi obseruandum est, quod eadem de causa Deus conseruauerit Rempublicam Israelis, qua eam instituit, nempe propter Filium suum, qui ex IVDAICO populo nasceretur.

Porrò hoc obseruandum est, quòd populus veteris Testamenti fuit sub quatuor generibus potestatis, iuxta rationem temporum.

1. Primùm fuerunt sub Patria potestate, tempore Patriarcharum Mosi & Iosuæ.

2. Deinde sub Iudiciaria potestate, tempore horum Iudicum.

3. Sub Regia potestate, tempore Regum.

Sub

4. Sub Pontificia potestate, tempore pontificum usque ad Christum, qui vnus pro omnibus primò Pater æternus est. Secundò iudex viuorum & mortuorum. Tertiò Rex Regum. Quartò Pontifex æternus.

Fuerunt autem Iudices numero sedecim.

1. IVDAS.
2. Simeon.
3. Othoniel.
4. Aroth.
5. Sanyar.
6. Delbora Prophetissa.
7. Baruch.
8. Gedeon, qui & Hierobal.
9. Abimelech.
10. Tholu.
11. Iayr.
12. Iephte.
13. Abapsan.
14. Achyalan.
15. Abdon.
16. Samson.

Diuiditur autem liber Iudicum secundum ordinem Personarum, pro vt in Israel dominatæ sunt.

Abinitio libri vsque ad sextum caput describuntur historiæ septem. Iudicum, Iudæ, Simeonis, &c, inter quos Delbora Prophetissa Canticum egregium canit, Capite quinto.

A sexto capite vsque ad decimum tertium, præter Historiam Gedeonis & filij eius Abimelech, describuntur & alij tres iudices, Thola, Iayr & Iephte, de immolanda filia capit.

A decimo tertio vsquè ad 17. Historia Samsonis pulcherrima describitur. Et per hoc seorsum commendatur Samson, quòd Christi typum gesserit.

A Capite decimo septimo vsq; ad finem libri præter idolum Michæ & filios Dan, describitur horrenda & lamentabilis historia, de vxore Leuitæ, propter quam stupratam, collapsam, mortuam & in duodecim partes diuisam, tota ferè Tribus BENIAMIN deleta est, vt vel ex hoc vno exemplo Deum adulteria grauissimè & horrendissimè punire discamus.

Hucvsq; liber Iudicum, in quo sunt multa exempla nobis proposita quæ nos ad pœnitentiam inuitant, vbi Deum videmus grauissimè puniuisse semper Idolatriam & alia horrenda scelera. Pœnitentibus verò misericordem fuisse, vt meritò vocetur liber de ira & misericordia Dei.

DE LIBELLO RVTH.

LIbellus RVTH nomen habet à Ruth, muliere Gentili, nempe Moabitide, seu ex populo Moab, qui fuit filius Loth, Gen. 16. Hic libellus continens tantùm 4. capita, præter hoc quod exemplum est œconomicæ industriæ, etiam hoc declarat, quòd Gentes eo tempore Deo curæ fuerint, & quòd Euangelium etiam Gentibus reueletur, postquam hæc Ruth, & similes ex Gentibus, Abrahæ semini iunguntur.

Continet autem hic libellus partem Genealogiæ Dauidis, quæ ab Euangelista translata est, in Genealogiam Christi, vt ita hunc quoq; libellum Christum respicere videas, & Christum ex peccatoribus & peccatricibus ad abolenda peccata nasci iam olim decreuisse scias, adeoque salutem ad Gentes quoque pertinere non dubites.

Diuiditur autem in Duas particulas.

1. In duobus prioribus capitibus exemplum est de Ruth, quòd

quòd nurus omnes erga Socros suas humiliter & officiosè se gerere debeant. 2. In posterioribus exemplum constantis in Boaz.

DE LIBRIS REGVM.

LIBRI historiales quatuor, qui REGVM libri inscribuntur, secundum vulgatam editionem, sunt: apud Ebræos duo tantùm libri, quorum primus Samuelis dicitur, & apud Latinos in duos libros diuiditur qui Samuelis libri dicuntur. Posterior verò Regum; qui itidem in duos libros diuiditur, qui Regum libri dicuntur.

Fuit autem Samuel Propheta Dei sub Saule Rege fidelissimus & constantissimus, à quo priores duo libri nomen habent, in quorum altero Saulis, in altero verò Dauidis historia describitur.

Posteriores verò duo libri propriè Regum libri dicuntur, quia omnium aliorum Regum, tàm in Iuda, quàm Israel historias continent.

IN Primo libro Samuelis describitur incoatio tertiæ potestatis nimirum Regiæ, sub impio Rege Saule, sub quo Regnum & Monarchia in Israel instituta est.

IN secundo libro Samuelis transfertur regnum à familia Saulis, in familiam Dauidis, Regis & Prophetæ pijssimi, qui corona Prophetarum meritò vocatur.

IN primo libro Malachim, hoc est iuxta vulgatam editionem, in tertio libro Regum, describitur primùm historia SALOMONIS Regis, sub quo templum in Ierusalem Domino ædificatum est. 2. Deinde regnum in duas partes scilicet Iuda & Israel diuisum est, & aliquot regum vtriusque partis historiæ describuntur.

IN secundo libro Malachim, id est, in quarto libro Regum vulgariter, ordine Reges omnes describuntur, in ISRAEL & Iuda. Præterea deuastationes & abductio

populi Israel in Assyriacam captiuitatem: Iuda vero in Babylonicam captiuitatem. Interim ornantur hi libri promissione de Christo, quæ facta est Dauidi, 2. Reg. 3.

CATALOGVS REGVM populi Iudaici.

SAVL impius 1. Reg. 9
DAVID pij Reges. 2. Lib. Reg
SALOMON 3. lib.

Hi tres regnauerunt super totum Israeliticum & Iudaicum populum, ante dissipationem Tribuum. Postea decem tribus à duabus defecerunt, & facta sunt duo Regna, vt Regnum IVDA, id est, duæ Tribus, scilicet IVDA, & BENIAMIN, Et Regnum ISRAEL, hoc est, aliæ decem Tribus.

REGES IVDA.

1. ROBOAM impius, 3. Reg. 12. & 14.
2. ABIAS impius, 3. Reg. 15.
3. ASA pius, 2. Reg. 15,
4. IOSAPHAT pius, 2. Reg. 22.
5. ZAMBRIAS impius, 3. Reg. 16.
6. IORAM impius, 4. Reg 11.
7. OCHOZIAS.
8. IOAS, 4. Reg. 12.
9. AMASIAS, partim pius, partim impius, 4. Reg. 14
10. AZARIAS, qualis pater, talis filius, 4. Reg. 15.
11. IOATHAM, qualis talis &c, 4. Reg. 15.
12. ACHAS impius, 4. Reg. 16.
13. EzECHIAS pius, 4. Reg. 18.
14. MANASSES impius, 4. Reg 21.
15. AMON, qualis pater talis filius, 4. Regum, 21.
16. IOSIAS pius, 4. Reg. 22.
17. IOACHAS pius, 4. Reg. 23.
18. IOACHIM impius, 4. Reg. 23.
19. IOACHIM, filius similis patri.
20. ZEDECHIAS impius, 4. Reg. 24.

Hic

Hic Zacharias vltimus dux, Rex Iuda, ductus est cum populo Iuda in Babylonem. 4. Reg. 25. Manſitq; in captiuitate populus Iuda annos ſeptuaginta. iuxta prophetiam Hieremiæ.

REGES ISRAEL.

1. HIEROBOAM impius, 4. Reg. 13.
2. NADAB impius, 3. Reg. 15.
3. BASSA impius, 3. Reg. 15.
4. HEBAN impius 3. Reg. 16.
5. ZAMBRI impius, 3. Reg. 16.
6. ACHAB impius, 3. Reg. 18.
7. OCHOZIAS. 4. Reg. 3.
8. IORAM impius, 4. Reg. 3.
9. IEHV. pro parte pius, pro parte impius, 4. Reg. 10.
10. IOACHIM impius, 4. Reg. 13.
11. IOAS impius, 4. Reg. 12.
12. HIEROBOAM impius, 4 Reg. 14.
13. ZACHARIAS, partim pius, partim impius. 4. Re. 14
14. SELLON impius, 4. Reg. 15.
15. MANACHEM, impius, 4. Reg. 15.
16. PHACEAS impius, 4. Reg. 15.
17. PHACEA impius, 4. Reg. 15.
18. OSE impius, 4. Reg. 15.

Sub hoc vltimo Rege tranſlatus eſt Iſrael in Aſſyrios, manens in captiuitate, 4. Reg. 17.

PRIMVS LIBER SAMVELIS

in tres principales partes commodiſsimè diuidi poteſt.

Ab initio vſq; ad nonum caput hiſtoria Samuelis, qui iudex & Propheta fuit in Iſrael, deſcribitur, vt:

Natiuitas
Vocatio
Oblatio
Senectus
} SAMVELIS.

Interea etiam describitur pugna populi Dei contra Philistim, & Miracula ad arcam facta, nec non infortunium Heli Sacerdotis ex indulgentia filiorum, in fine huius partis prædicitur populo ius à Samuele.

2. A capite nono vsque ad sedecimum, historiæ Saulis prima pars describitur, vt:

1. Vocatio.
2. Vnctio.
3. Prophetatio
4. Confirmatio.
5. Victoria.
6. Regnum.
7. Mansuetudo.
8. Transgressio.

} Regis SAVLIS.

3. A decimo sexto capite vsque ad finem describitur altera pars historiæ Saulis, in qua non solùm in pugna contra Philistim, sed multò magis in persequendo Dauide versatur vsque ad mortem. Vbi non tantùm vnctio Dauidis, victoria contra Goliath, & confederatio cum Ionatha, filio Saulis, sed etiam multiplex, varia & periculosa fuga Dauidis, nec non eius liberatio describitur, vt quisque videat, quomodo mirificauerit DOMINVS seruum suũ, & eum ad inferos deduxerit & reduxerit, donec per crucem erectus, ad regni fastigium euaserit, in Regem pijssimum & Prophetam sanctissimum.

SECVNDVS LIBER SAMVELIS, *qui totus continet historiam Dauidis, commodè in tres partes principales diuidi potest.*

1. Ab initio vsque ad vndecimum Caput præter vindictam de proditoribus & interfectoribus Saulis, vnctio & inauguratio Dauidis in regnum post mortem Saulis describitur. Deinde felix successus, plenus humilitate, pietate, volun-

voluntate in ædificanda domo Domini, victorijs super Philisteos, & alios, misericordia, fidelitate, beneficijs, &c. Cui facta est etiam promissio de Christo cap. 7. cuius fit mentio ad Ebræos. 10.

2. Ab vndecimo capite vsque ad vicesimum secundum describitur Adulterium & Homicidium Dauidis, & post actam pœnitentiam ad Parabolicam prædicationem Nathan Prophetæ, multiplex infortunium à proprijs filijs, qui stuprum intulerunt vxoribus Dauidis, Et seorsum periculum seditionis à filio Absolone cum aljs peccati pœnis, & regni ruina. Item, fame & alijs calamitatibus, quæ sequutæ sunt adulterium & homicidium Dauidis.

3. A vicesimo secundo capite vsque ad finem sequuntur verba, Primum Carminis, & Gratiarum actionis. Deinde nouissima verba Dauidis, præter grauissimam in numerando populo offensionem Dei, & grauissimam peccati pœnam. Quam inter tria pœnarum, genera data opinione Dauid elegit, vt & hic egregium de ira & misericordia Dei librum habeamus.

TERTIVS liber Regum, qui primus, Melachim vocatur, nunc historiam Salomonis, nunc aliorum quorundam Regum continens, in tres principales partes diuidatur, vt Prima pars sit de Salomone. Secunda de filio Salomonis Roboam, & aliquot alijs Regibus. Tertia de impio Rege Achab, deq; Regina impijssima, Iesabel & Helia Propheta.

Salomonis historia diuiditur in tres partes.
1. Ante ædificationem templi.
2. In ædificatione templi.
3. Post ædificationem.

Ante ædificationem templi, ab initio vsque ad quintum caput, præter historiam de senectute Dauidis, in 1. capite, & de morte eius, in 2. describitur inauguratio regni Salomonis, sapientia, iusticia & gloria eius, cuius & Christus mentionem facit, Math. 6.

In ædificatione templi primùm agitur cum Rege Hyram

de Materia. Deinde de forma. Postremo de fabrica & structura, à quinto capite vsque ad octauum.

Post ædificationem Templi ab octauo capite vsque ad 12 sequitur primùm benedictio Templi, cum oratione Salomonis. Inde ciuitatum extructiones, & magnificentia Salomonis, quam secuta est Libido, nec non horrenda idolatria, propter quam scissum est regnum Israel in duas partes, & Iuscitatus est Hieroboam contra Salomonem. Sic solent florentissima Regna propter Idolatriam declinare, succumbere, & tandem perire. Postremò seruatur Salomon propter benedictum Semen mulieris, & in pace moritur, atque in ciuitate Dauid patris sui sepelitur.

Secunda pars à duodecimo vsque ad decimum septimum caput, continet præter Historias aliquot Regum, separationem regni Israel à regno Iuda.

Tertia pars à capite decimo septimo, vsque ad finem libri, continet non tantùm Regis Achab, & Reginæ Iesabel impietatem, iniuriam & tyrannidem, sed etiam HELIÆ Prophetæ orationem, constantiam, & tandem fugam atq; personale quadraginta dierum ieiunium. Vt hic liber sit admodum celebris, propter Regem Salomonem & Heliam Prophetam, qui non tantùm in terra sed etiam in cœlo, dominatus est.

QVARTVS liber Regum, qui est secundus Melachim, Historias aliorum Regum Israel & Iuda, post impium Regem Achab, continet, & celebris est propter vtrámque translationem, Alteram ipsius Israel in Assyriam, capite 17. Alteram Iudæ in Babylonem capite vltimo.

Porrò præter Historias HELIÆ & HELISÆI Prophetarum, vsque ad 10. caput ordine successionis inuicem sequuntur se reges, partim in Israel, partim in Iuda. Nunc pij. Nunc impij. Nunc pijs[illegible]i, vt Iosias, Ezechias, Nunc impijssimi, vt Ioas & Manasses, &c. Vsque ad finem Libri, sub quibus Regibus omnes Prophetæ ac Elias, & deinceps, qui fuerunt ante captiuitatem Babylonicam, prophetarunt, & plerique illorum, vt Esaias, Ieremias, Amos, Zacharias, & cæteri Martyrio coronati sunt.

DE

DE LIBRIS PARALIPOMENON.

PARALIPOMENON à relinquendo nomen habet, quia tractat id, quod in libris Regum sit relictum seu omissum, à παρὰ, id est, iuxta: & λείπομαι relinquo, omitto.

Possent autem dici libri Chronicorum seu Annalium, quia continent historias annales. Vnde titulus est Ebræis, Dibre Haiamaim, id est verba dierum, Quia in his duobus libris describuntur sigillatim gesta & facta Regum Israel.

Incertum est autem, an hi duo libri sint ille vnus, de quo fit mentio in libris Regum, cùm dicitur: Nonne hæc sunt scripta in libro verborum dierum Regum Iuda?

HI DVO LIBRI SIC diuiduntur.

Prior, qui triginta capita habet, continet historias Saulis & Dauidis, præter tribuum enumerationem.

Posterior, qui triginta sex capita habet, continet historias Salomonis, & omnium aliorum Regum Iuda & Israel.

SVMMA PRIMI LIBRI hæc est.

1. Ab initio vsque ad duodecimum caput præter historiam in decimo capite, de Sacerdotibus & Leuitis, in vndecimo de morte Saulis, describuntur enumerationes Patrum & Patriarcharum ab initio Mundi, seorsum vero duodecim tribuum Israel.

2. A duodecimo capite vsque ad vicesimum quartum, Historia Dauidis, vt est in secundo libro Samuelis, amplificatur.

3. A vicesimo quarto capite vsque ad finem, principum Dauidis catalogus ponitur. Item, Oblationes, & tandem mors vltima linea rerum Damidem inuadit.

SVMMA

SVMMA SECVNDI LIBRI Paralipomenon.

1. Ab initio vsque ad decimum caput amplificantur ea de Rege Salomone, quæ in maiore parte tertij libri Regum continentur.

2. A decimo vsque ad finem, aliorum Regum gesta & facta describuntur, quæ in fine tertij & per totum quartum librum regum sunt scripta.

DE LIBRO ESDRAE.

DVo libri; Alter Esdræ primus, Alter Esdræ secundus, qui & Nehemiæ dicitur, in vnum librum apud Ebræos coarctantur, Tertius verò & quartus liber Esdræ, apud Ebræos non sunt, etiamsi tertius pro maiori parte ex libro Paralipomenon sit conflatus.

Libri Esdræ & Nehemiæ iusto historiarum ordine libros Regum & Paralipomenon sequuntur. Sicut enim libri Regum & Paralipomenon continent historias rerum Israeliticarum, quæ gestæ fuerunt ante captiuitatem Babylonicam: Ita hi duo libri, Esdræ & Nehemiæ, tradunt ea quæ gesta sunt in populo Iudaico post captiuitatem Babylonicam. Nam Esdras & Nehemias (qui scribæ Ieremiæ fuisse dicuntur) reducunt populum è Babylonica captiuitate, & instaurant ciuitatem Ierusalem & Templum, politica videlicet, & Ecclesiastica. Quibus auditores & hortatores sunt Prophetæ Haggæus & Zacharias. Hæc autem reædificatio facta est propter Christum, qui prope diem erat venturus, in Bethlehem nasciturus, & in secundo isto Templo Ierosolymitano prædicaturus, ac tandem extra Ierusalem passurus.

SVMMA LIBRI ESDRAE.

Capita sunt decem, quæ sic diuiduntur. 1. Ab initio vs-

que

que ad quartum caput describitur liberatio populi Iudaici per Cyrum, Regem Persarum. Deinde populus duce Zorobabele numeratur & congregatur in Ierusalem, oblationes & festiuitates repetens. Et hic obserueter mirabile iudicium Dei, & beneficium erga gentes per captiuitatem Iudaici populi. Sicut enim Nabuchdonosor & Euilmerodach ante liberationem opera Danielis conuersi sunt, Darius verò Rex medorum, & Cyrus Rex Persarum post liberationem: ita profuit Gentibus Iudæorum captiuitas.

A quarto capite vsque ad nonum, describitur reædificatio Templi post impedimentum, quadraginta duorum annorum sub Dario iuniore, ad exhortationem Aggæi & Zachariæ Prophetarum, vt videas inuidiam & astutiam Sathanæ, verum Dei cultum, quantum potest, impedientis. Deinde Templum per Esdram ornatur denuò, Dario pro sua pietate sumptus suppeditante, & ablata reddente.

A nono capite vsque ad finem describitur Zelus Esdræ in separandis & amouendis alienigenis mulieribus, vbi seorsum obseruandi sunt loci de oratione, & de vera pœnitentia. Et obseruandum est in hoc toto libro, quomodo Deus nunc punit suos electos delinquentes, vt hic per captiuitatem Babylonicam, nunc recipit eos in gratiam, vt hîc per Esdram & Nehemiam.

SVMMA LIBRI NEHEMIAE, qui & secundus liber Esdræ dictus est.

1. Ab initio libri vsque ad octauum caput, post fidelem Nehemiæ Iudæi orationem, cum agnitione peccatorum suorum factam, impetrat ab Ethnico domino suo ARTAXERXE Rege (cuius Pincerna fuit in Persia) veniam redeundi ad suos in Iudæam, vt factum sequi fidelem orationem videamus. Deinde veniens Ierosolymam, incipit ciuitatem non sine cruce, persequutione, & multis impedimentis, reædificare, ita vt populus non solùm hostibus

hostibus ita molestatus sit, vt altera manu gladium tenere, altera verò ædificare sit coactus. Sed tamen tanta famæ & annonæ caritate pressus, vt Nehemias, capite quinto, edicto mandauerit, vt omnes qui ad vsuram acceperant, totum ipsis pauperibus redderent: Postremò, etiamsi non fuit tutus ab insidijs iniquorum hominum, tamen in opere processit, donec excubias agi, portasque nocturno tempore claudi iussit.

2. A secundo capite vsque ad vndecimum restituitur Religio, recitatur Lex, prædicatur populo, fœdus etiam renouatur. Nam sine religione & verbo Dei, omnia replentur erroribus.

3. Ab vndecimo capite vsque ad finem libri, primùm distinguuntur habitationes populi. Deinde numerantur Leuitæ. Postremò separantur alienigenæ mulieres. Curatur pro Leuitis, & obseruatio Sabbati renouatur.

Tertius liber Esdræ, qui sic vocatur, nihil aliud continet, quàm illorum amplificationem quæ sunt in libro Nehemiæ comprehensa, præter ea quæ in primo capite ex libris Paralipomenon repetuntur.

Quartus liber Esdræ, qui non ipsius Esdræ, videtur esse collectus ex pluribus, & amplificationem eorum, quæ sunt in primo libro Esdræ sufficienter descripta, continet, vt non sit verisimile, Esdram vel tertio eadem repetiuisse. Sed vtut sese res habet, hi duo postremi libri, vt non sunt in Ebræo, nec in Germanico Lutheri, ita nullius ferè sunt vtilitatis.

Igitur ad libros qui sequuntur, vt 1. Tobiæ. 2. Iudith. 3. Hester, qui etiam inter historiales computari possunt, transeamus, & quid ad ædificationem in summa contineant, breuiter percurrendo videamus.

DE LIBRO TOBIAE.

LIBER Tobiæ siue sit Historia, siue alioqui excogitatum quiddam, vt esse videatur Comœdia, suam habet vtilitatem, Indicat enim quomodo soleat accidere pio rustico, aut alicui in coniugio viuenti, nimirum, vt affligatur. Sed exitus tandem est fœlix, vt discant hic coniuges habere patientiam in fide & spe æternæ vitæ.

vitæ. Estque ita liber Tobiæ speculum status coniugalis, & exemplum libri Iesu Syracidæ, pro patrefamilias.

Sunt quatuordecim capita, quæ sic diuidantur, postquã sciuerimus, Tobiam sub Salmanasser rege Assyriorum cum alijs Israelitis, ductum in Assyriam captiuum, & illic inter impios cum cruce & persecutione vixisse.

1. Ab initio vsque ad quintum caput describitur Tobyæ patris seu senioris.

1. Religio.
2. Coniugium.
3. Pietas.
4. Crux sub Sennacherib.
5. Officium pietatis in sepeliendis mortuis pijs
6. Cœcitas.
7. Oratio.
8. Ieiunium.
9. φιλοστοργία, hoc est, paternus amor erga filium.

2. A quinto vsque ad decimum tertium describitur Tobiæ Iunioris. 1. Profectio in Rages ciuitatem Medorum, ad domum Gabelis. 2. Liberatio per Angelum à pisce. 3. Coniugium cum Sara Raguelis filia. 4. Oratio. 5. Reditus. 6. Sanatio patris. 7. Angeli discessio, &c. quæ omnia coniugij statum, qui per Angelos etiam administratur, nobis commendant, vt sit inter nos honorabile, Ebre. 13.

3. A decimotertio capite vsque ad finem, describitur senioris Tobiæ. 1. Gratiarum actio, 2. Propheratio de Ierusalem. 3. Anni. 4. Obitus. 5. Sepultura, cum historia de Niniuæ perditione, Ierosolymæ restauratione, iunioriſque Tobiæ reditu ad suos, morte, &c. Sic Deus ipse gubernat œconomiam, & adest fidelibus coniugibus in omnibus suis afflictionibus.

DE LIBRO IVDITH.

LIBER Iudith ab ipsa IVDITH nomen habet, & inter Apocrypha computatur. Dubitatur enim an sit Historia, an verò excogitatum quiddam, sicuti habet tragœdiæ formam. Vtut autem sese res habet, est liber ve-

lis

lis, & in Nicæna Synodo confirmatus, vt inter sacros Bibliorum numeretur libros. Depingit enim impiorum tyrannidem, horrendum verò exitum. Deinde piorum fiduciam & victoriam, tametsi sub cruce exercentur.

Capita sunt sedecim, quæ sic diuiduntur.

1. Ab initio vsque ad octauum caput continet primùm in genere victoriam Regis Nabuchdonosor, per Holofernum principem. 2. Deinde minas & indignationem Holofernis contra Israelitas. 3. Postremò Israelitarum nunc resistentiam, nunc trepidationem, vt fit in cruce Sanctorum propter infirmitatem carnis, Diabolo per suos nimirum sæuiente.

2. Ab octauo vsque ad decimum tertium, describitur ipsius Iudith (quæ fuit vidua Iudæi, de tribu Simeon) constantia & spes liberationis. 2. Oratio. 3. Astutia. 4. Successus. 5. Audacia in obtrucando Tyranno. 6. Reditus in ciuitatem Bethuliam, vt certò statuamus, Deum saluare posse tàm in paucis, quàm in multis, tam per mulieres, quàm per viros, vt victoria sit à DOMINO, cuius virtus in infirmitate nostra perficitur.

3. A decimo tertio capite vsque ad finem canunt Iudæi triumphum post victoriam, & hostibus interfectis agunt gratias Iudith, & Ipsa Iudith Deo gratias agit, & tandem in bona senectute ex hac vita discessit. Laus, Gloria & Honor Deo, qui profligatis impijs, suos electos, quibuscunq; tandem medijs defendit & seruat.

DE LIBRO HESTER.

LIber Hester ab Hester, mulieræ Iudæa nomen habet, quæ ducta est in vxorem ab Ahasuero, qui aliàs dicitur Artaxerxes, Cyri in imperio Persico successor. Quæ enim in hac historia continentur, contigerunt in Monarchia Persica, post reditum Iudæorum ex Babylonia, sed ante instaurationem populi,

Porrò

Porrò Deus, vt conseruaret populum suum, in quo Christus nasceretur, & hic mirabiliter propulsauit periculum, quod in omnes Iudæos, qui reliqui adhuc erant in Persia, intendebatur, vt hoc exemplo consolaretur eos, qui domum redierant, & excitaret eos, vt confidenter & alacriter pergerent in restauranda ea politia, in qua Christus prædicaturus esset Euangelium, & incoaturus suum regnum.

Quantum ad libri diuisionem attinet, obseruandum est, nouem priora capita tantum in Ebræo haberi, Reliquum verò vsque ad finem in Ebræo non haberi. Ideoque & in Germanico Lutheri à reliqua parte separatum & per se positum, in fine veteris Testamenti.

Sunt alioqui sedecim capita, sicut & in libro Iudith, quæ sic diuidantur, quasi in modum Comœdiæ. Vt primus actus sit vsque ad quartum caput, in quo Regina VASTHI marito suo inobediens repudiatur, virginumque pulcerrima HESTER eligitur in Reginam. Sed per exaltationem Aman, & insidias ipsius, lugent Iudæi, dum omnes de vita propter literas Regio edicto contra eos emissas periclitantur, Vt in hoc exemplo Vasthi & Hester videamus, quomodo Deus mirabiliter deponit potentes de sede, & exaltat humiles. In Aman verò, quomodo Deus ad tempus permittit Tyrannos florere & sæuire, vt tandem eò grauius cadant & puniantur.

Secundus actus est à capite quarto vsque ad nonũ, in quo sequitur consolatio, per hoc quòd Regina Hester à Mardochæo multis tandem precibus inducta, suorum Iudæorum patrocinium suscipit, & Mardochæo Regis amicitiam conciliat. Vnde tandem Aman suspenso, postquam insidiæ eius Regi sunt manifestatæ, datisque literis, quæ prioribus contrariæ fuerunt, Iudaicus populus mortis periculo liberatur, & eorum luctus in gaudium conuertitur, vt ita verum sit de Aman, quod Psalmus habet: Incidit in foueam, quam fecit, De populo Iudaico verò, Laqueus contritus est, & nos liberati sumus.

Tertius Actus est in nono capite, de vindicta, quam Iudæi nunc in filios Aman, nunc in reliquos hostes suos exer-

euerunt. Hucusque in Ebræo.

Quartus Actus eorum quæ sunt in Ebræo, de somnio Mardochæi, vnà cum interpretatione, deque literis contra Iudæos euulgatis, & tandem de oratione Mardochæi, vsque ad Decimum quartum caput.

Quintus Actus vsque ad finem, de luctu & oratione Hester, de intercessione eius ad regem Ahasuerum pro Iudæis, & literis euulgatis contra priores, de salute Iudæorũ, adeoque de constitutione Festi dei, in memoriam tanti beneficij Iudæis à Deo per Hester & Ahasuerum, nec non Mardochæum, exhibiti. Sic & hodie & semper adest Deus suæ Ecclesiæ, & suo populo ad iuuandum in omni necessitate. Sit Christo gloria in æternum, Amen.

DE LIBRO IOB.

LIBER Iob ab ipso Iob nomen habet, de quo Ezechielis capit. 14. Si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel & Iob, ipsi iusticia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum. Quis autem hunc Librum scripserit, an Moses (vt quidam putant) incertum est, Non multum refert hoc scire, cùm constet hunc librum Spiritus sancti eloquia continere.

Summa libri est quòd tractat hanc quæstionem: An etiam pij à Deo adfligantur? Id probat Iob firmis argumentis, quod Deus etiam pijs innocentibus adflictiones immittere soleat, tantùm ad suam gloriam, vt Christus Ioh. 9. de cœco nato loquitur.

Sed huic sententiæ opponunt se amici Iob, & multis verisimilibus argumentis contendunt Iustos à Deo non adfligi, Et si adfligantur, id propter illorum peccata fieri.

Præmittitur autem beati viri multiplex calamitas & incomparabilis patientiæ specimen & virtus. Deinde conspecta viri iusti miseria, offeruntur occasiones multiplicium disputationum, præsertim de summa & inexplicabili prouidentia, sapientia etiam, & ineffabili scientia Dei. Aduenientes enim tres amici Iob, viri sapientia humana admirabiles, variè cum sancto viro colloquia miscent. Superuenit

peruenit & quartus, nempe Elihu, & contra eum acerrimè contendit. Atque tota huius libri summa inter hos quinque viros agitatur. Contentionem tandem dirimit ipse Deus.

Continet autem hic Liber Quadraginta duo Capita quæ sic diuiduntur.

In primis tribus capitibus continetur historia de variis afflictionibus Iob, & tentationibus Satanæ, primùm liberos & possessionem Iob, vbi verò hæc omnia patientissimè tulit, tandem & personam ipsius inuadentis, vbi factus impatiens ob doloris magnitudinem, non solùm maledicit horribiliter diei suæ natiuitatis, etiam laudat mortem contra vitam hanc, cuius eum omnino cepit satietas. Vbi obseruandum est, quomodo instet Satan tentando, donec hominem contra Deum enormiter pec. are faciat.

A quarto capite vsque ad octauum descripta est prima disputatio inter Iob & amicum suum Eliphan Themoniten. Argumentum est quod Eliphas oppoluit Iob, Deus punit homines tantùm propter illorum peccata. Iob autem respondens, Ita se hoc habere negat, & quæritur de amicorum molestia, quòd magis eum terreant, quàm consolentur.

Ab octauo capite vsque ad vndecimum, descripta est secunda disputatio inter Iob & secundum amicum Bildad Suiten, de eodem argumento, quod Deus Iob propter peccata sua puniat, Quod iterum negat Iob ita esse, cum quemnonia, quod ignoret causam suæ afflictionis.

Ab vndecimo capite vsque ad decimum quintum, sequitur tertia disputatio de eodem argumento, inter Iob & tertium amicum Zophar Naamethithen, cui Iob proponit hanc quæstionem. Quare bonis interdum male sit? Deinde soluit ipsius argumentum, & tandem queritur de miseria omnium hominum in terra.

A decimo quinto vsque ad Vicesimum secundum iterum ordine incipiunt tres amici Iob contra illum disputare. Primus Eliphas arguit Iob esse peccatorem. Id quod Iob non negat, sed interim redarguit Eliphan, & socios esse malos consolatores. Secundus Bildad, commemorat quemadmodum soleat Deus multis plagis impios punire, & vult inferre Iob esse impium, quia multum à Deo punitur. Iob respondit, in silentio suam esse fortitudinem. Tertius Zophar arguit: Malis benè esse quidem, sed non diu, & Iob talem esse contendit. Iob ostendit contrarium in vtraque parte verum esse, scilicet & impijs diu benè esse in hac vita, Et se non esse impium.

A vicesimo secundo vsque ad 32. duo illi amici Iob, Eliphas & Bildad, tertiò ipsum Iob adhuc vehementius aggrediuntur, eadem opinione, qua prius humana ratione nitebantur. Sed frustra. Stat enim Iob infracto animo, tametsi iacet in summa miseria, Et nunc docet eos, nunc iterum addit querimonias, nunc se purgat coram amicis, quod fuerit inculpatæ vitæ.

A Tricesimo secundo vsque ad finem, concionatur tandem Deus ipse coram Iob, commemorans omnia opera suæ potentiæ, volens ipsum docere, quòd iniustè ab eo sit accusatus. Ad quam concionem Iob vltimo capite pœnitentiam agit & resipiscit ac in integrum restituitur, nobis omnibus in exemplum veræ pœnitentiæ. Tantum de libro Iob, in quo habetur de cruce Sanctorum, & de carnis impatientia, quæ condonatur Sanctis à Deo. Sit etiam gratia Deo in æternum.

DE PSALTERIO DAVIDIS.

PSalterium à Psallendo nomen habet, quod canere significat, quia carmine conscriptum est ad canendum. Antiquitus vocarum est SOLILOQVIVM, quia solius Christiani hominis cum solo Deo colloquium habetur. Dicitur & PARVA BIBLIA, quia breuiter omnia, quæ in Biblijs habentur, continet, vt:

1. Historias

1. Historias.
2. Legem.
3. Promissiones.
4. Fidem.
5. Consolationes.
6. Pœnitentiam.

Autor Psalterij DAVID Rex & Propheta est, dicente SPIRITV sancto. Matt. 22. Quomodo Dauid in Spiritu vocat eum DOMINVM?

Sunt autem Psalmi numero centum et quinquaginta, qui triplicitur diuidi possunt.

Prima diuisio.

Alij vocantur propriè Psalmi, alij verò Hymni. Psalmi dicuntur, quoties Dauid aliquid à Deo petit. Hymni verò quoties pro accepto beneficio gratias agit.

Secunda diuisio.

Psalterium diuiditur apud Ebræos in Quinque libellos, qui discernuntur in vulgata editione Latina per Amen, Amen, seu Fiat, fiat.

1. Primus libellus continet Quadraginta Psalmos & vnum qui sunt omnes ipsius Dauidis, Vnde & totum Psalterium ei adscribitur. Et durat hic primus Libellus vsque ad Psalmum: Quemadmodum desiderat Ceruus, &c.

2. Secundus libellus continet 31. Psalmos, qui in principio filijs Choræ Cantoribus adscribuntur. Deinde sunt Dauidis omnes præter vnum Assaphi, & vltimum Salomonis, et durat hic secundus libellus vsque ad Psalmum, Quàm bonus est Israel Deus, &c.

3. Tertius libellus continet 17. Psalmos quorum vndecim Assapho, tres filijs Choræ, vnus Dauidi, & duo postremi, duobus alijs cantoribus adscribuntur. Et durat hic libellus vsque ad Psalmum: Domine refugium factus es nobis.

4. Quartus libellus continet etiam 17. Psalmos, quorum

primi nouem tribuuntur Mosi seruo Dei, Reliqui verò Dauidi. Duratque hic libellus vsque ad Psalmum centesimum septimum, Confitemini DOMINO, &c.

5. Quintus libellus Quadraginta quinque Psalmos continet, quorum multi quidem Dauidi tribuuntur, Sed interim quidam incertis etiam autoribus, & signantur nunc ante Psalmum, nunc post Psalmum, nunc vtroque loco per Ebraicam vocem HALLELVIA, vt videatur esse Gratiarum actio Deo pro tali Psalmo, cuius autor ignoratur. Et durat hic Quintus Liber vsque ad finem Psalterij.

Tertia diuisio.

Psalmi omnes sunt Quintuplices. Nam alij sunt.

1. Orationes.
2. Gratiarum actiones.
3. Consolationes.
4. Prophetiæ.
5. Doctrinæ.

1. Orationes sunt omnes Psalmi, quibus aliquid à Deo petimus. Vt miserere mei Deus, &c. Item, Exaudi nos Domine. Item, Domine ne in furore arguas me, &c.

2. Gratiarum actiones sunt omnes Psalmi, quibus gratias agimus Deo pro beneficijs acceptis, vt: Benedicite, Confitemini, &c.

3. Consolationes sunt omnes Psalmi, quibus nos inuicem consolamur. Vt: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Beatus vir, &c.

4. Prophetiæ sunt omnes Psalmi, quibus Prædictus est MESSIAS cum suo regno, sua resurrectione, ascensione. Vt: Domine Deus noster. Eructauit cor meum verbum bonum. Exurgat Deus, & dissipentur gentes. &c.

5. Doctrinæ sunt omnes Psalmi, qui continent Historias & morum instructiones, Vt: Ecce quàm bonum & quàm iucundum, Qui habitat in abditu Altissimi, & in vmbra omnipotentis commoratur, &c. Nisi Dominus ædificauerit domum &c. Item, super flumina Babylonis.

Super hæc omnia multiplex est vsus Psalterij, vt quoties.

1. Dolet tibi cor.
2. Humana ope destitutus es.
3. Ab hoste pressus.
4. A furibus molestatus.
5. In exilium pulsus.
6. Insidijs aliorum obnoxius.
7. Vxore & liberis priuatus.
8. Paupertate pressus.
9. Morbis correptus.
10. Inuidia multorum pressus.
11. Contemptus habitus.
12. Ab officio depositus, &c.

Obseruandum est autem, vulgatam editionem errare in numerandis Psalmis. Ideò secundum Ebraicam veritatem numerari eos oportet.

Obseruandum est & hoc, Dauidem cum sua Cithara pingi, propter hos Psalmos, ab ipso Cithara decantatos.

DE LIBRIS SALOMONIS Regis.

SAlomoni Regi tres adscribuntur Libri, vt sunt Prouerbia, Ecclesiastes, & Cantica Canticorum, Qui sic inter se diuiduntur. 1. Prouerbia pro iuuenib. 2. Ecclesiastes pro virili. 3. Cantica verò pro senili ætate: Nam liber Prouerbiorum continet doctrinam de obedientia, de bonis operibus & moribus, quibus ornatur Christiana iuuentus. Ecclesiastes continet doctrinam de cruce, & consolationes in tentationibus, quibus in Religione & pietate prouecti tentantur & adfliguntur. Cantica canticorum sunt quædam suaues gratiarum actiones, quibus pij hinc in plena senectute migraturi Deo acceptum referunt totum hoc, vnde sunt hic sustentati.

DE LIBRO PROVERbiorum.

LIBER Prouerbiorum præter hoc, quod continet egregias sententias, quibus docet partim timorem Dei, & fidem in Deum, partim honestos mores in humana vita, clarissimam habet etiam orationem nomine Sapientiæ, de verbo Dei æterno, quo omnia condita sunt, & gubernantur, quod est Iesus Christus Dominus noster.

Diuiditur autem hic liber in hunc modum.

Ab initio vsq; decimum caput sunt quædam communes adhortationes loco præfationis ad ea, quæ decent hominem Christianum, vt sunt adhortationes ad Sapientiam, Disciplinam, Intellectum, Honestatem & Probitatem, in primo capite.

In secundo capite, ad audiendum & discendum verbum Dei, additis promissionibus.

In tertio capite, ad credendum verbo Dei, ad recte vtendum bonis & possessionibus: Ad patiendum aduersa in cruce.

In quarto capite, ad obedientiam erga parentes additis promissionibus.

In quinto capite, ad castitatem, contra scortationem & adulterium.

In sexto capite, ad confidentiam in Deum, contra confidentiam in homines, Item, ad laborandum in iuuentute.

In septimo ad concordiam & castitatem contra Adulterium. Idq; grauissimè.

In octauo & nodo capitibus commendat Sapientiam hoc est, Verbum Dei præclarissimè. Et huc vsque præfatio.

A decimo capite vsque ad vicesimum quintum, subijcit Prouerbia seu Sententias, quæ cùm in singulis capitibus multæ & variæ sint, non possunt capitum summaria ostendi.

A

A vicesimo quinto, vsque ad tricesimum caput sequuntur Prouerbia, quæ Salomoni quidem adscribuntur, sed ex certo libro per Sebuam fortè & alios quosdam Scriptores Ezechiæ Regis, transscripta.

In vltimis duobus capitibus etiam sunt Prouerbia Salomonis, sed sub alienis titulis. Vt Agur & Lamuel, quibus Salomon creditur esse appellatus. Primum à congregando, quia congregauit huiusmodi Prouerbia. Deinde à præsentia Dei, qui Deus tempore Salomonis fuit cum Israelitis.

IN LIBRO QVI ECCLESIASTES dicitur.

SEcundus liber Salomonis Ecclesiastes dicitur, quia Salomon Ecclesiastes vocatus est, hoc est, Concionator, vel quia loquitur ad multitudinem, non ad vnum tantum: vel propter sapientiam, qua copiosè donatus fuit.

Quærit autem hic liber in quouis vitæ genere & hominum institutione, firmam in hoc seculo felicitatem, sed non inuenit, nisi vanitatem.

Itaq; huic tandem peruenit, vt pronuntiet, homini nihil melius esse, quàm Deum timere, & mandata eius obseruare, vt quicquid in hoc seculo acciderit, homo tamen in iudicio Dei constet. Sed quia hæc sine Christo fieri nequeunt, ideò hic Liber, vt reliqui lectorem ad Christum mittit.

Sunt autem duodecim capita, quæ sic diuidantur.

Ab initio vsque ad octauum caput, maturæ ætatis virum instituens, docet in mundi rebus nihil esse perpetuum, sed caduca & breuia vniuersa quæ cernimus. Et damnat omnes, qui felicitatem alibi, quàm in Deo ponunt. Damnat enim post Præfationem, quæ de rerum natura agit.

In Capite:
1. Sapientiam.
2. Lætitiam.
3. Instabilitatem.
4. Violentiam & calumniam.
5. Multiloquium, & garrulitatem & mendacium.
6. Auaritiam.
7. Breuitatem dierum.

huius mundi.

Ab octauo capite vsque ad finem proponit sapientiam cum suis effectibus, & deinde fructibus, vera nimirum pœnitentia, vitæ emendatione, Eleemosyna, &c. Docetque verè beatos esse, qui Deo coniunguntur, & vniuntur per religionem & pietatem, simulque vsum legitimum aliarum rerum.

In fine recenset incommoda Senectutis atque destitutionem omnium virium eius, qui morti appropinquat. Viuat igitur vnusquisque in timore Dei, faciatque fideliter officium suum, & rebus à Deo creatis vtatur ad gloriam Dei.

DE CANTICORVM LIBRO.

TERTIVS liber Salomonis est, cui titulus est CANTICA CANTICORVM. Edidit enim Salomon multa Cantica nempe, mille & quinque. 3. Reg. 4. Sed quia istud Canticum cæteris omnibus & excellentius est, & gloriosius, vocatur Cantica Canticorum. Continetq; sub Metaphora Sponsi & Sponsæ, Christi & Ecclesiæ, seu omnium piorum arcana mysteria. Nam etsi Carmen est Eucharisticon, quo aguntur gratiæ Deo, quòd ornauerit Israeliticam politiam maximis beneficijs, Regno scilicet & sacerdotio: Tamen adumbrat Regnum Christi pro quo gratias agunt Deo omnes, qui bonum certamen hic certauerunt, quibus reposita est corona iustitiæ in cælo, dum suo Sponso formaliter, & æternaliter coniunguntur.

Quia

Quia autem non potest diuidi in partes cum per octo capita sit perpetuum quoddam colloquium Sponsæ & Sponsi CHRISTI, cum suis promissionibus & piorum fide apprehendentium promissiones: Summa hæc tenenda est, quòd hic paruus liber continet præclara Encomia:

1. De regno Dei.
2. De Ministerio verbi.
3. De veritate donorum Spiritus sancti.
4. De perpetua felicitate propter Christum.
5. De Defensione.
6. De tranquillitate.
7. De pace, &c.

DE LIBELLO SAPIentiæ.

QVanquam hic liber ex titulo videtur esse Salomonis, tamen adscribitur PHILONI, Iudæorum sapientissimo & doctissimo, qui Legatum Iudæorum egit apud Imperatorem Caligulam, contra cuius & similium impiorum Principum tyrannidem, hunc librum Philo Iudæus scripsisse videtur, Vt merito Philosophia, seu Philonis sapientia dici possit, Liber nostris temporibus admodum conueniens. Commendat enim Verbum Dei contra sœuitiam & tyrannidem impiorum, qui suis subditis verbum Dei fauere nolunt, sicuti Caligula Iudæis suam religionem interdixit.

Obseruabis autem sapientiam in hoc libro vocari verbum Dei, & librum hunc interpretationem esse primi præcepti. Inde tandem omnis sapientia promanat.

Porro Capita huius Libri sunt vndeuiginti, quæ sic diuiduntur.

1. Ab initio vsque ad sextum Caput, instituit collationem inter iustitiam piorum & cogitationes impiorum. Deinde le-

ter bonitatem piorum, & consilia impiorum. 3. Inter simplicitatem piorum & Tyrannidem impiorum. 4 Inter Martyrium fidelium, & inter infelicitatem infidelium. 5. Inter constantiam, præmia & felicitatem piorum, & inter condemnationem impiorum.

2. A sexto capite vsque ad decimum, ponit grauissimas adhortationes, quibus hortatur impios ad amplectendam sapientiam, id est, verbum Dei, & disciplinam, id est, pœnitentiam & resipiscentiam, vbi sapientiam indicat acquiri fideli oratione.

3. A decimo capite vsque ad decimum sextum commendat sapientiam, ab exemplo Patriarcharum, & à miraculis ac beneficijs Dei variis erga suum populum, Idq; contra Idolatriam & impietatem, cuius maledictionem ponit. Item substannationem & detestationem, interim dum laudat misericordiam Dei.

4. A decimo sexto capite vsque ad finem libri iterum confert iusticiam & præmium piorum, cum iniusticia & pœnis impiorum, inferendo exemplum de interitu Ægyptiorum. Tantùm de hoc libro, ex quo multa Ecclesiastica cantica sunt desumtâ.

DE LIBRO IESV Syracidæ.

HIc Liber huc vsq; vocatus ECCLESIASTICVS hoc est (vt quidem interpretantur) Ecclesiastica disciplina, multum vsitatus, tametsi inter Canonicos libros non sic reputatus, vocatur proprio nomine IESVS SYRACH, ab autore (vt indicat præfatio) vixit post omnes ferè Prophetas in vltima parte, Paulò ante Christi aduentum in carnem, Vir admodum pius & doctus, nimirum ex schola & Bibliotheca Ægyptiorum in lucem prodiens, hunc librum ex multorum doctorum hominum scriptis concinnauit.

Est autem Liber insignis, atque in vsum vulgi conuenientissimus & vtilissimus, vnde quis aut Paterfamilias dis-

cat

eat Pietatem, Probitatem & Prudentiam. Qualiter se gerat. Primùm erga Deum. 2. Erga verbum Dei. 3. Erga Ministros verbi. 4. Erga parentes. 5. Erga vxorem & liberos. 6. Erga proprium corpus. 7. Erga seruos. 8. Erga possessionem. 9. Erga vicinos. 10. Erga amicos & inimicos. 11. Erga Magistratum, & vltimò erga omnes homines, vt meritò liber de domestica disciplina vocari possit.

Cùm autem non possit commodè per capita discerni, quia non est liber ordine partium conscriptus, sed ex multorum doctorum libris collectus, & tumultuariè congestus, quemadmodum Apes ex varijs floribus suum collgunt fauum, satis est, in genere quæ continet, indicare.

1. Primùm prouerbiales, sententias, ænigmata & similitudines continet, vt hoc nomine Iesus Syrach imitator Salomonis esse videatur.

2. Deinde peculiares quasdam antiquas & diuinas, de viris Deo probatis, historias continet.

3. Præterea pias aliquot orationes & hymnos egregios Deo fundit & canit.

4. Postremò quibus beneficijs Deus populum suum sit dignatus, quibusque malis inimicos suos cumularit, indicat.

5. In summa liber est diuina sapientia refertissimus.

DE LIBRIS PROPHETARUM.

SEquuntur libri PROPHETALES. Sunt autem Prophetæ sedecim. Quatuor maiores, & duodecim minores, de quibus suprà.

Summa doctrinæ Prophetarum hæc est, Primò quòd docent de futuro regno Christi. 2. Deinde multis exemplis & historijs exponunt primum præceptum. 3. Consolantur afflictas conscientias, & securis minantur. 4. Damnant idolatriam Iudæorum, quam fornicationem vocant.

Est autem IDOLATRIA seu spiritualis Fornicatio, quando

quando populus colit Deum verum, non ſecundum verbum & mandatum Dei, ſed ſecundum ſuam bonam (quam vocant) opinionem. Vide Iudicum 7. & 17. Item. 3. Regum 12. Item Oſeæ 2. Nam illa opinio prohibita eſt Deu. 12.

DE LIBRO ESAIAE Prophetæ.

ESAIAS inter Prophetas, quorum ſcripta poſt Dauidem extant, iure & meritò primas tenet. Primùm enim coniunctus eſt CHRISTO, non ſolum fide, ſed etiam propinquitate ſanguinis. Vocat enim Chriſtum Patruelem ſuum, capite 4. Putant autem, Amos Patrem Eſaiæ, fuiſſe fratrem Regis Amaziæ, è cuius linea Chriſtus eſt. Deinde ſcripſit de Chriſto & regno eius, non ſolùm plures conciones, quàm alij Prophetæ, ſed etiam clariores ferè ac illuſtriores, quàm Euangeliſtæ. Ideo magis Euangeliſta quàm Propheta dicendus eſſet.

Vixit autem Eſaias tempore tranſmigrationis decem Tribuum ſub Vzia & Ezechia. Regibus Iuda, cum Oſea, Ioel, Amos & Michæa in ſecundo centenario quarti Millenarij annorum Mundi, prophetauitq; vltra centum annos.

Continet autem liber Eſaiæ Prophetæ primum Prophetias, Legales & Euangelicas. 2. Hiſtorias, vt Ezechiæ Regis. 3. Exhortationes ad Iudæos & Gentes. 4. Conſolationes. 5. Orationes. 6. Gratiarum actiones.

Sunt autem in libro Eſaiæ Sexaginta ſex capita, quæ ſic diuidantur.

1. Ab initio vſque ad 13. caput, agit cum Iudæis, nunc acriter eos reprehendẽdo, nunc cõtra eos, nunc pro eis Prophetando. Pertinacibus enim horrenda mala minatur. Reſipiſcentibus verò præclaras de Chriſto promiſiones, eos conſolando proponit. Quam partem claudit Gratiarum actione.

2. De

2. De decimo tertio capite vsque 24. transit ad Gentes, & contra eas concionatur & vaticinatur, vbi nominatim perstringet. 1. Babylonios. 2. Philistæos. 3. Moabitas. 4. Damascenos. 5. Ismaelitas. 6. Ægyptios. 7. Tyrios. 8. Sidonios, vt pote malos Iudæorum vicinos, idolatras & populo Dei semper infensos, quibus denastationem & alia horrenda mala vaticinatur: Nec interim negligit promissiones factas Gentibus ad fidem conuertendis.

3. A vicesimo quarto vsque ad 36. redit ad Iudæos, quibus iterum dura concionatur propter illorum incredulitatem. Minatur enim superbæ Synagogæ & impijs Iudæis captiuitatem et alia infortunia, quoadque penitus à Deo deserentur. Pios verò & probos consolatur, quòd Deus sit reliquias & pusillum suum gregem seruaturus. Interim non omittit gratiarum actiones pro Euangelio reuelando in nouo Testamento.

4. A Tricesimo sexto vsque ad Quadragesimum caput, recitat Historiam Ezechiæ, Regis Iuda, quem, vt pote pium & ardenter orantem Deum, & contra impium Regem Assyriorum Sennaherib, & morbo periculosissimo laborantem, exaudiuit.

5. A Quadragesimo capite vsque ad finem iterum agit cum Iudæis, nunc illorum incredulitatem & idolatriam acriter reprehendendo, nunc eos, vt captiuos in Babylone futuros, consolando. Interim multas egregias Prophetias & promissiones, de regno Christi, de Ecclesia conseruanda, & vocatione Gentium, in medium proponit. Lege subiungens Euangelium, reprehensioni consolationem per Euangelium, vt verius Euangelista quàm Propheta dici possit. Tantum de libro Esaiæ.

DE LIBRO HIEREMIAE Prophetæ.

HIeremias filius Helchiæ sacerdotis, cœpit Prophetare decimo tertio an. Reg. Iosiæ, quando Rex & sacerdotes & Populus perditissimè viuebant, donec inuctus fuit liber

liber Legis diuinæ in domo DOMINI ab Helchia patre Hieremiæ. Tunc Rex pia induens viscera, Cultum Dei restaurauit, et idolatriam exterminauit, vt posterior liber Regum cap. 22. testatur.

Prophetauit verò Hieremias à decimotertio anno Iosiæ, vsque ad captiuitatem Babylonicam, annis ferè 41. Prophetauit autem de Babylonica captiuitate & vastitate vrbis Ierosolymæ, adeoque tempus captiuitatis fore septuaginta annos prædixit. Vbi nobis obseruandum est, quòd quanto propius accelerat pœna, tanto peiores & obstinatiores fiunt impij, quod apparet ex Hieremia pariter, & ex hoc nostro tempore verum esse.

Quanquam autem in Prophetarum libris non potest ordo capitum obseruari, quia sermones ex ore Prophetarum collecti, magis quàm ab ipsis Prophetis scripti esse videntur: tamen est, quodam prodire tenus, si non datur vltrà. Hieremias igitur tria præcipuè tractat, eaq; non ordine, sed crebris repetitionibus, inter se commixta.

Primum concionatur & obiurgat vehementer impios Iudæos. Deinde prædicit pœnam, nempe, vastationem vrbis Ierosolymitanæ. Postremò vaticinatur etiam, vt alij Prophetæ, de Christo & regno eius, & de nouo Testamento

1. Ab initio vsque ad vicesimum caput (præter historiam, qua vocatus est à Deo per visionem, & signa nimirum virgam vigilantem, & ollam ebullientem, quibus Deus ostendit iram suam subitaneam, & vehementem contra populum suum peruersum ac rebellem per Regem Babylonis, virgam & vlcorem Dei: Præter, inquam, hanc Historiam reprehendit Ieremias Iudæorum impietatem, idolatriam, scandala, flagitia, & crudelitatem in Prophetas, vt omnes ferè conciones sint pœnitentiales, seu ad pœnitentiam grauissimæ adhortationes, præter Prophetias de captiuitate Babylonica, & præter consolationes, quibus & DEVS Prophetam contra tentationes, & Propheta populum è captiuitate liberandum consolatur.

2. A vicesimo vsque ad quadragesimum præter historiam de cruce & calamitate Prophetæ, & præter egregias promissiones,

missiones, de reditu ex captiuitate, de Christo, &c. Populo Iudaico, & præcipuè Principibus minatur extrema, nempe captiuitatem & omnia mala, quæ per hoc exaggerantur, quod Deus ipse significat, se velle stare à parte Chaldæorum contra suum populum & vnà cum Chaldæis affligere populum suum, quod omnium est horribilissimum, scilicet Deum non esse cum suo populo, sed contra suum populum.

Deinde minatur etiam falsis Prophetis & Prædicatoribus, qui dixerunt Principibus & populo placentia, & non secundum verbum Dei.

Postremò recitat historiam de Zedechia rege, quòd sicut contemto verbo Dei, confugiebat ad humana præsidia, sic eriam accidit ei cum suis, miseria & calamitates, quæ est merces Tyrannorum.

3. A Quadragesimo capite vsque ad finem libri, præter exempla varia, quod scilicet Deus prophetam liberat & seruat, Quod Deus verus est in suo verbo, & quod verbi sui contemtores punit, Deinde præter admonitiones ad Iudæos in Ægypto, & consolationem, qua Baruch scribam suum Hieremias consolatur, vaticinatur contra vicinas Gentes, Ægyptios, Philistæos, Moabitas & alia regna. Deinde contra Regnum Babylonis, per Medos & Persas destruendum.

Postremò claudit librum historia deuastationis Ierusalem, & populi in Babylonem abductione, vt videat vnusquisq; Dei consuetudinem, qua solet punire eos, qui contemto verbo Dei non emendant vitam suam, nec agunt pœnitentiam. Tantum breuiter de Ieremiæ libro.

DE THRENIS SEV LAmentationibus Hieremiæ *Prophetæ.*

IN hoc libello, quem inscribunt THRENOS, id est, Lamentationes Hieremiæ, deflet Propheta vastationem Ieroslymæ & Regni Iuda, & populi miseram captiuitatem, quam nec comminationibus nec promissionibus

potuit

potuit auertere propter populi incredulitatem & verbi Dei contemtum: Subindè verò promissionibus Dei sese consolatur & populum, atque precibus suis committit hanc causam Deo.

Scribuntur autem hi Threni hoc ordine in Ebræo, vt primus versus incipiat ab Aleph, secundus à Beth, Tertius à Gimel, & sic consequenter seruata literarum Alphabeti serie, propter memoriam hoc modo iuuandam, sicut hodie à quibusdam idem obseruatur.

Porrò sicuti sunt quatuor Capita per orationem Hieremiæ in quinto capite, sic sunt etiam quatuor Carmina, iuxta repetitionem Alphabeti, in singulis capitibus.

In Capite.
1. De infortunio populi & regni Iudaici.
2. De negligentia Prophetarum.
3. De misericordia Dei.
4. De destructione templi, fame, & alijs pœnis populi Iudaici, per peccatum commeritis.

cum planctu conqueritur.

LIBER BARVCH.

LIber BARVCH ab autore nomen habet, quicunque is fuerit. Nàm non est verisimile fuisse Baruch scribam Hieremiæ, cuius fit mentio Hieremiæ 45. sed alium quendam eiusdem nominis, sed non tanto spiritu donatum. Ideò constat etiam hunc librum non esse magni momenti, sicuti neque Tertius & Quartus Esdræ.

Continet autem hic Liber BARVCH, præter Epistolam adiectam quinq; capita, quorum summa hæc est. Sicut scripsit hunc libellum in captiuitate Babylonica, sic tribuit etiam Deo iustitiam, qui meritum Iudæis supplicium irrogarit.

Secundò confitetur peccatum, accusatque Gentis suæ cerui-

cruicosam inobedientiam atque perfidiam.

Prætereà veniam orat delictorum, & vt Deus sui populi misertus tandem reducat eum in patriam.

Postremò, vt fidem in cordibus illorum excitet, promittit restitutionem Israelis.

Epistola vero Hieremiæ adscripta, & adiecta libello Baruch, est admonitio contra Idolatriam. ne captiui in Babylonia à DEO vero auersi Deos Babyloniorum reuereantur. Idcirco grauissimè inuehitur in Idolatriam, suadens vt verum Deum adorent, & ei soli seruiant. Esaias à diuina visione, Hieremias à diuina altitudine nomen habere videtur.

DE LIBRO EZECHIELIS Prophetæ.

EZECHIEL, qui à fortitudine nomen habet, in Chaldæa prophetauit, exordiens suam Prophetiam iuxta fluuium Chebar. Ductus est enim sub Ieconia Rege Iuda (qui & iunior Ioachim dictus est) cum Daniele & reliquis Iudæis in captiuitatem, sexto anno priusquam Ierusalem & Templum penitus fuit desolatum.

Fuit autem seruus Sacerdotis sicut Hieremias, & eodem tempore cum Hieremia, nec non idem argumentum tractans, scilicet, de captiuitate Babylonica. Nisi quòd Hieremias, Ierosolymis, Ezechias autem in Chaldæa seu Babylone prædixit Iudæorum futuram calamitatem. Deinde Ezechiel ordine Hieremiam Prophetam sequitur, ita vt Hieremias sit prior annis & officio, Ezechiel posterior, Atq; hi mutuò Prophetias comprobarunt. Nam dum illi, qui sub Ieconia in Babylonem migrauerat, impatientia frasi inciperent ægrè ferre, quod obedierant voci Prophetæ Hieremiæ, cuius persuasu abducti se dederant Babylonijs, ab hoc Pseudopropheti solicitati, quasi à PROPHETA

Hieremia seducti fuissent, Deus excitauit hunc Ezechielem Prophetam in Babylone, vt confirmaret Prophetiam Ieremiæ, & captiuos consolaretur.

Diuisio summaria Prophetiæ Ezechielis.

A primo capite (præter obscuram illam quadrigarum visionem, de Christi regno in omnes quatuor angulos Mundi dilatando quam accepit Ezechiel à Domino, statim in ipsa sua vocatione, quæ durat vsque ad quartum Caput) versatur in hoc vno potissimum vsque ad vicesimum quintum caput, quòd prædicit multò durius & vehementius quàm Hieremias, quomodo Ierosolyma destruatur, & populus, cum regibus & principibus pessum eant. Interim tamen addit promissiones de reditu in terram Iuda.

Porrò ostendit Propheta, Primùm peccata. 2. Perfidiam. 3. Scelera. 4. Supplicium. 5. Captiuitatem Zedechiæ regis & populi Iudaici, Interdum per visiones, vt cap. 1, 9, 10, 11. Deinde per Figuras, vt cap. 45. Nunc per Similitudines, vt cap. 12, 15. Item per Ænigmata, vt cap. 17. Necnon per Carmina, vt cap. 19. Item, per Allegorias, vt cap. 23, 24. Interdum per Prophetiam & manifestas prædictiones & criminationes, vt cap. 6, 7, 11, 14, 15, 16, 20, 21, 22.

A vicesimo quinto vsque ad 34. Gentibus Iudeæ regioni vicinis (quia vocibus ridiculis & contemtibilibus insultabant Iudæis, fauentes illis cladem illam, & quod vnum Deum colerent, exprobrantes) multa sicut alij Prophetæ aduersa vaticinatur, quo generalem cursum operum Dei delinearet. Nam sermò cum impiorum successu & credentium oppressio apparet, & econtra horum salus cum illorum interitu commiscetur.

Porrò gentes contra quas prophetat, sunt, 1. Ammonitæ. 2. Moabitæ. 3. Idumæi. 4. Palæstini, cap. 13. 5. Tyri, cap. 26, 27. 6. Sidonij, cap. 28. 7. Ægyptij. cap. 29. 30, 31, 32. Quibus addit capite tricesimo tertio grauem exhor-

exhortationem ad pœnitentiam, Tubæ ſonanti comparans miniſterium verbi.

A triceſimo ſecundo capite vſque ad quadrageſimum præter malorum paſtorum taxationem & Idumæorum increpationem, pulcerrimè de Spiritu & Regno Chriſti, & qui tyranni prope finem mundi in regno Chriſti futuri ſint nimirum Gog & Magog (id eſt, Turca, iuxta communem interpretationem) vaticinatur. Vtitur interim egregijs paradigmatis ſeu ſimilitudinibus, vt cap. 37. de oſſibus aridis, ducto argumento à reſurrectione corporum.

A quadrageſimo capite vſque prophetat de reædificatione Ieruſalem, & diuiſione terræ ſecundum Tribus duodecim, in conſolationem Iudæorum, quò non dubitarent de reditu in terram promiſſionis, & religionis atque Politiæ reſtitutione. Quæ tamen omnia ſpirituali illa viſione (ſicut in principio de viſione quadrigarum) videntur adumbrare cœleſtem ciuitatem, id eſt, Eccleſiam Chriſti, quæ cœleſtis & æterna Ieruſalem vocatur, de qua in Apocalypſi.

DE LIBRO DANIELIS Prophetæ.

DANIEL, qui à iudicio diuino nomen habet, primùm in Babylone ſub Ieconia rege iuuenis adhuc admodum abductus eſt. Deinde Regio fauore promotus eſt, præſertim poſtquam regis Nabuchdonoſor ſomnia interpretatus eſt. Poſtremò manſit ibi ſeptuaginta annos, & vixit vſque ad tempora Cyri regis Perſarum, vt in fine primi capitis apparet, & ex capite 9. manifeſtum eſt. Is tam inſigni Spiritu præditus fuit, vt non ſolùm viderit venturum regnum Chriſti & manſurum perpetuò, atque alia regna deſtructurum, ſed etiam numerauit Hebdomadas annorum, quibus Chriſtus venturus eſſet.

Nam in hoc totus incumbit, vt Chriſti glorioſum & æternum Regnum magnificè efferat ac prædicet, & præ illo omnia regna mundi vana & caduca oſtendat.

Porrò hic obſeruandum eſt, Danielem vti Chaldaico ſermone vſque ad initium octaui Capitis. Præterea quòd canticum trium puerorum,& Suſannæ ac Belis hiſtoriæ,ac fabulæ Draconis, neque in Chaldaico, neque Ebraico ſermone habeantur , neque teſtimonium habeant in ſacra ſcriptura,quòd Daniel ſit iſtorum libellorum autor : Ideò ſeparantur in correctioribus Biblijs à ſcripto Danielis , & ſeorſum per ſe ponuntur, ſuam habentes vtilitatem ad ædificationem. Sunt autem in libello Danielis.

1. Exempla 1, 2, 4. 5, 6. cap.
2. Hiſtoriæ, 2, 3. cap.
3. Reuelationes, 2, 4. cap.
4. Viſiones, 7, 8, 10. cap.
5. Miracula, 3, 6. cap.
6. Conciones, 4, 5, cap.
7. Orationes, 9. cap.
8. Gratiarum actiones, 2. cap.
9. Prophetiæ. 9, 11, 12, cap.

DVODECIM CAPITA DANIELIS à ſe inuicem ſic diſcernuntur.

In primo capite præter hiſtoriam de Daniele, & ſocijs eius, educatis in aula Regis Babyloniæ, proponitur egregium exemplum pietatis in Daniele, quomodo vixerit inter Gentes.

In ſecundo refertur Regi & ſomnium, & interpretatio eiusà Daniele, de quatuor Monarchijs, vbi pingit. 1. Reges Babyloniorum. 2. Perſarum. 3. Græcorum. 4. Romanorum, ſub quibus omnibus Iudæi affligerentur.

In tertio capite deſcribitur Idolatrica Regis (poſt defectionem) impietas, & miraculum liberationis trium Puerorum ab incendio.

In quarto capite deſcribitur præter ſomnium de Arbore, qua regnum Babylonicum depingitur, pœna ſuperbiæ Regis, & in gratiam poſt pœnitentiam actam receptio, pec-

catorum-

cătorumque condonatio.

In quinto capite deſcribitur primùm Tyrannis Baltazari regis, filij Regis Nabuchdonoſor in abuſione ſacrorum vaſorum. Deinde pœna quoq; illius Tyrannidis, quòd & regno & vita priuatus ſit.

In ſexto deſcribitur Danielis liberatio, & impiorum vindicta ſub Dario, rege Babyloniorum.

In ſeptimo videt Daniel ſomnium de quatuor Beſtijs, quibus quatuor Monarchiæ comparantur.

In octauo videt alium ſomnium de afflictione ſub impio Antiocho, Alexandri Magni ſucceſſore.

In nono deinde orat pro liberatione Iudæorum à captiuitate Babylonica, & exauditus, fit certior de aduentu Meſſiæ, per Angeli Gabrielis annunciationem de ſeptuaginta Hebdomadibus.

In decimo ſingulare quiddam de Angelis ſcribit, quod contra malos Angelos pro defenſione piorum hominum, atque regnorum, pugnare non deſinant.

In vndecimo vaticinatur ordine de mutatione regnorum, & prædicit, ſub quibus Monarchijs Iudæi, priuſquam Meſſias veniret, affligerentur. Primùm quod Darius vltimus Rex Medorum ab Alexandro ſit interfectus. Deinde mortuo Alexandro regnum Græcorum ſit in quatuor Regna diuiſum, vt, 1. In Aſiam. 2. Syriam. 3. Ægyptum. 4. Græciam. Poſtremò quomodo Antiochus pro ſua Tyrannide populum Iudæorum adfixerit, donec à Iuda Maccabæo prohiberetur & arceretur.

In duodecimo vaticinatur (iuxta communem interpretationem) ſub nomine Antiochi de Antichriſto, quemadmodum & Paulus 2. Theſſ. 2. locum hunc interpretatur. Porrò per regnum Antichriſti intelligit non ſolùm Papatum, ſed etiam regnum Turcicum ſeu Mahometicum, à quibus Eccleſia Chriſti ſub finem mundi vexaretur.

CANTICVM trium puerorum vulgata editione locum habet in tertio capite Danielis, vbi creaturas omnes ad laudandum Deum inuitant.

Hiſtoria Suſannæ conſolatoria hæc eſt, quod homines mendaces & calumniatores produntur tandem, &

ignominia adficiuntur. Qui verò sunt integri & candidi, liberantur ab infortunio.

Historia Idoli Belis fraudem Papistarum etiamnum hodie prodit, qua miseros homines per suas impostu ras seduxerunt hactenus, & adhuc multis in locis seducunt.

Hactenus de quatuor maioribus Prophetis. Sequuntur nunc duodecim minores Prophetæ, in quorum libris vnũ illud præcipuum argumentum est, quod cupiant Christi regnum propagare & amplificare, tametsi diuersis rationibus, vt:

1. OSEAS.
2. IOEL.
3. AMOS.
4. MICHEAS.

} Prophetarunt contra decem Tribus, seu regnum Israel.

5. SOPHONIAS vaticinatus est contra Ierusalem.
6. IONAS Prophetauit contra Niniuitas.
7. NAHVM.
8. ABACVC contra Babylonem.
9. ABDIAS contra Edom.
10. HAGGAEVS.
11. ZACHARIAS.
12. MALACHIAS.

} Populum ad reædificandam ciuitatem vrgebant.

Adhuc Aliter.

Anno ante Christum natum.

An. 496. vixerunt & prophetauerunt prophetæ.

1. IONAS. sub
2. ABDIAS.
3. ESAIAS.
4. OSEAS.
5. IOEL.
6. AMOS.
7. MICHEAS.
8. NAHVM.
9. ABACVC.
10. HIEREM.
11. SOPHON
12. EZECH.
DANIEL.

} Achab Ieroboam } Regibus Israel. Sub Vsia & Ezechia regibus Iuda tempore migrationis decem Tribuum. Paulò post, sub Manasse rege Iuda, An. 756. Instante migratione Iuda, An. 663. In ipsa cæptiuitate Iuda. Anno 598.

HAGGÆVS
ZACHARIAS
MALACHIAS
} Post populi reditum ex Babylone 559.

DE LIBRO OSEAE Prophetæ.

OSEAS à salute nomen habet propterea & legitimam suam vxorem ex mandato Dei duxit, sed cum tali ignominia, quòd sit vocata Scortum illius, vt fit, vbi mundus furit contra Ministros verbi. Absit igitur, vt prophetam in fornicatione vixisse sentiamus.

In initio concionum suarum despondet Israelitas Domino Deo nostro in iusticia & iudicio, in misericordia & miserationibus, & reconciliat eos Dauidi Regi suo. Sic enim vocat Christum ex stirpe Dauidis nasciturum.

In fine autem minatur Morti magna seueritate interitum. ERO (inquit) MORS TVA O MORS, ERO MORSVS TVVS INFERNE, &c. Interim fortiter & constanter in Israelitas, contra Idolatriam Principum Sacerdotum & populi prædicauit. Deinde de Christo & regno ipsius potenter vaticinatus est, vt sunt hæc omnium Prophetarum duo peculiaria officia, alterum ex Lege, alterum ex Promissionibus, pro quibus vt Hæretici & Seditiosi ad mortem ducti sunt.

Ab initio vsque ad 14. caput, sunt vaticinia, & obiurgatoriæ conciones contra regnum Israel, quod propter Idolatriam, quàm spititualem Fornicationem vocat, non solùm populus, sed etiam Principes & Sacerdotes captiuitate corporali & æterna (nisi egerint veram pœnitentiam) à Deo puniantur. Mitigat enim istas comminationes promissionibus Dei, ne desperent, sed ad Deum reuertantur.

Cap. 2, 3, 11, 12, & 14. sunt etiam vaticinia & consolatoriæ conciones de Regno Christi & Euangelij prædicatione de victoria Christi, super Mortem & Infernum. Pariter &

de populi Israelitici æterna captiuitate, & liberatione per fidem in Misericordiam Dei propter Christum.

DE LIBRO IOELIS Prophetæ.

IOEL, qui ab incoando vel desiderando, nomen habet, quis fuerit, ex qua Tribu, quo tempore, aut sub quibus Regibus vixerit, incertum est, præsertim quia, ipsemet nullam de hoc mentionem facit, nisi quòd creditur fuisse eodem tempore cum Osea & Amos. Is interim dum contra regnum Israel vaticinatur, totus in hoc ferè versatur, vt ostendat, quanta mala orbi immineant, propter multiplicia scelera & grauia peccata. Vnde & Diuus Petrus in die Pentecostes suam sumsit concionem. Act. 2. Et Diuus Paulus allegat Ioelis dictum ex capite secundo: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Rom. 10.

Capite primo vaticinatur contra Regnum Israel, fore vt Israelitæ in Assyriam abducerentur. Intelligit enim Assyrios per hæc quatuor genera Vermium, depascentium frumenta & fructus, scilicet per Erucam, Locustam, Bruchum, & Rubiginem, indicans Israeliticum regnum ita paulatim ab Assyrijs depopulandum & vastandum.

Capite 2. & 3. postquam Regi Assyriorum suum interitum prædixit, ad finem vsque de Christi Regno, de Spiritu sancto, & de cœlesti Ierusalem vaticinatur.

Quod autem VALLIS IOSAPHAT meminit in vltimo capite, non tam de extremo Iudicio videtur intelligi debere (tametsi à Iuditio nomen habet) quàm de Ecclesia Christi (sicuti VALLIS ACHOR in Osea) in qua Gentes iudicantur esse peccatores, & vocantur ad pœnitentiam per verbum Dei, Spiritus Sanctus enim arguit Mundum de peccato.

DE

DE LIBRO AMOS.

AMOS ab onere seu iugo nomen habet, & plus, quàm alij Prophetæ omnes, respondet suo nomini singulari vehementia sua, qua per totum librum reprehendit Israelitas, & inuehitur in eos tametsi peregrinus apud eos, vtpote natus in tribu IVDA, neque filius Prophetæ, sed Pastor & homo Plebeius, vt ipsemet in secundo capite testatur.

Vixit autem temporibus Oseæ & Esaiæ, sicut est Deus potens vocare tales subito quodam & diuino miraculo, contra impiam potestatem, quam ordinariam vocant, vbi necessitas postulat, sicuti ex rudibus & illiteratis Piscatoribus Spiritus sanctus fecit Apostolos.

Creditur autem Amos interfectus esse ab impio Sacerdote Amasia fuste Fullonis.

Capita huius libri sunt nouem, quæ sic discernantur.

Ab initio vsque ad Quartum caput vaticinatur contra vicinos Reges Iudæorum & Israelitarum, vt fuerunt Reges Syriæ, Reges Palestinæ, Tyri, Edom, Ammon, Moab, & dicit fore, vt à Deo vicissim & ipsi puniantur. Deinde Reges Israel & Iuda simul, cum admonitione de non contemnendis Dei Prophetis, vaticinatur.

A quarto capite vsque ad septimum Prophetas seorsum contra Regnum Israel, & ipsis horribilia à Deo minatur. Primo Famem. 2. Caritatem annonæ. 3. Pestem. 4. Rubiginem. 5. Gladium. Et per Assyrios tandem deuastationem, interim etiam, dum peccata illorum taxat, hortatur ad pœnitentiam.

A septimo capite vsque ad finem, præter tres visiones, quas vidit contra Regnum Israel (vt sunt 1. De examine Locustarum 2. De igna incenso. 3. De regula super murum) conflictatur cum impio Amasia Sacerdote, cui minatur summum infortunium. Deinde concionatur de diuitum auaritia, & oppressione Pauperum.

In fine locum insignem subiungit de regno Messiæ,

de populi Israelitici æterna captiuitate, & liberatione per fidem in Misericordiam Dei propter Christum.

DE LIBRO IOELIS Prophetæ.

IOEL, qui ab incoando vel desiderando, nomen habet, quis fuerit, ex qua Tribu, quo tempore, aut sub quibus Regibus vixerit, incertum est, præsertim quia, ipsemet nullam de hoc mentionem facit, nisi quòd creditur fuisse eodem tempore cum Osea & Amos. Is interim dum contra regnum Israel vaticinatur, totus in hoc ferè versatur, vt ostendat, quanta mala orbi immineant, propter multiplicia scelera & grauia peccata. Vnde & Diuus Petrus in die Pentecostes suam sumsit concionem. Act. 2. Et Diuus Paulus allegat Ioelis dictum ex capite secundo: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Rom. 10.

Capite primo vaticinatur contra Regnum Israel, fore vt Israelitæ in Assyriam abducerentur. Intelligit enim Assyrios per hæc quatuor genera Vermium, depascentium frumenta & fructus, scilicet per Erucam, Locustam, Bruchum, & Rubiginem, indicans Israeliticum regnum ita paulatim ab Assyrijs depopulandum & vastandum.

Capite 2. & 3. postquam Regi Assyriorum suum interitum prædixit, ad finem vsque de Christi Regno, de Spiritu sancto, & de cœlesti Ierusalem vaticinatur.

Quod autem VALLIS IOSAPHAT meminit in vltimo capite, non tam de extremo Iudicio videtur intelligi debere (tametsi à Iuditio nomen habet) quàm de Ecclesia Christi (sicuti VALLIS ACHOR in Osea) in qua Gentes iudicantur esse peccatores, & vocantur ad pœnitentiam per verbum Dei, Spiritus Sanctus enim arguit Mundum de peccato.

DE

DE LIBRO AMOS.

AMOS ab onere seu iugo nomen habet, & plus, quàm alij Prophetæ omnes, respondet suo nomini singulari vehementia sua, qua per totum librum reprehendit Israelitas, & inuehitur in eos tametsi peregrinus apud eos, vtpote natus in tribu IVDA, neque filius Prophetæ, sed Pastor & homo Plebeius, vt ipsemet in secundo capite testatur.

Vixit autem temporibus Oseæ & Esaiæ, sicut est Deus potens vocare tales subito quodam & diuino miraculo, contra impiam potestatem, quam ordinariam vocant, vbi necessitas postulat, sicuti ex rudibus & illiteratis Piscatoribus Spiritus sanctus fecit Apostolos.

Creditur autem Amos interfectus esse ab impio Sacerdote Amasia fuste Fullonis.

Capita huius libri sunt nouem, quæ sic discernantur.

Ab initio vsque ad Quartum caput vaticinatur contra vicinos Reges Iudæorum & Israelitarum, vt fuerunt Reges Syriæ, Reges Palestinæ, Tyri, Edom, Ammon, Moab, & dicit fore, vt à Deo vicissim & ipsi puniantur. Deinde Reges Israel & Iuda simul, cum admonitione de non contemnendis Dei Prophetis, vaticinatur.

A quarto capite vsque ad septimum Prophetas seorsum contra Regnum Israel, & ipsis horribilia à Deo minatur. Primo Famem. 2. Caritatem annonæ. 3. Pestem. 4. Rubiginem. 5. Gladium. Et per Assyrios tandem deuastationem, interim etiam, dum peccata illorum taxat, hortatur ad pœnitentiam.

A septimo capite vsque ad finem, præter tres visiones, quas vidit contra Regnum Israel (vt sunt 1. De examine Locustarum 2. De igna incenso. 3. De regula super murum) conflictatur cum impio Amasia Sacerdote, cui minatur summum infortunium. Deinde concionatur de diuitum auaritia, & oppressione Pauperum.

In fine locum insignem subiungit de regno Messiæ,

qui citatur à Iacobo Apostolo, Actorum decimo quinto. Sicut etiam locus in quinto capite citatur à Stephano, Actorum septimo.

Quòd autem in primo capite de Tribus & Quatuor peccatis loquitur, peccati magnitudinem, & multitudinem, adeoque impœnitentiam & defensionem intelligit. Tria enim & quatuor faciunt 7. finalem scilicet numerum in sacra scriptura.

DE PROPHETIA Abdiæ.

ABDIAS nomen habet à cultu Dei, quod seruus seu cultor Dei sit Putatur autem fuisse Prophetarum antiquissimus, sicut & Ionas, temporibus Achab & Ieroboam, Regum Israel Hic inuehitur contra Edomitas, quibus adflictio Israelitarum magnæ erat voluptati. Fuit autem EDOM frater Iacobi, nempe ESAV. Et sicut ipse odio habuit fratrem, eò quod Pater Isaac ipsi tribuit benedictionem Primogenituræ: Sic tota posteritas eius odio habuit posteritatem Iacob, hoc est, Israelitas, & vbicunque potuit, malum ipsis intulit, omnibus eorum hostibus sese adiungens, atque ita perfidiam mentis suæ declarans, vt ostendit Psalmus 137. Memor esto DOMINE filiorum Edom in die. Ierusalem, qui dicunt; Vastate, Vastate omnia, vsque ad fundamentum eius.

Est tantum vnum Caput cuius summa hæc est.

ABDIAS
1. Prædicit interitum Edomitis.
2. Consolatur Iudæos.
3. Ostendit salutem esse in Sion.
4. Fratribus nullam iniuriam irrogandum docet.
5. Docet colendum esse Deum.

DE

DE LIBRO IONAE Prophetæ.

IONAS columbam significat, Vixit autem paulò antè Esaiam, & sub rege Ieroboam. Propheta fuit in Israel, sicuti scriptum est in vltimo libro Regum, capite 14. in hunc modum: Iuxta sermonem Domini, quemadmodum loquutus est per Seruum suum Ionam filium Amathi, Prophetam, qui erat de Gad, quæ est in Hephet.

Constat autem GADHEPHET ciuitatem fuisse in tribu Zabulon, vt Ionas fuerit Iudæus, & non Ethnicæ viduæ filius, tempore Heliæ, cuius fit mentio Lucæ quarto, vt quidam de Iona fabulantur.

Mittitur autem in Assyriam, prædicaturus contra ciuitatem Niniuen, quæ fuit potentissima, nec non totius Regni Assyriorum Metropolis. Vnde licet animaduertere, Deum tunc non solùm Israelitarum, sed Gentium quoque curam habuisse.

Celebre est etiam apud Matthæum, capite 12. quod Ionas fuerit typus Christi morientis & resurgentis, vbi dicitur: Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre Ceti tribus diebus, & tribus noctibus: Sic erit Filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

Quatuor tantum sunt capita.

In primo miraculosa satis historia describitur, quomodo Ionas in mare coniectus à Nautis, sit à grandi quodam pisce absorptus, & in ventre Ceti per triduum in profundo Maris huc illucque iactatus.

In secundo describitur Canticum & gratiarum actio Ionæ ad Deum pro liberatione à ventre Ceti. Vbi significat, quid animi in ventri Ceti habuerit, omni hora vitæ suæ

finem adesse cogitans. Et opus Domini, qui solus potens est in cœlo, terra, mari, & omnibus abyssis prædicat.

In tertio habemus præclarum exemplum pœnitentiæ in Niniuitis, omnibus peccatoribus imitandum. Vbi seorsum hæc obseruanda sunt, & nullo modo prætereunda. 1. Quod Deus sit etiam Gentium Deus. 2. Quod Deus sit potens, bonus & iustus. 3. Quæ sit pœnitentia. 4. Quod verum ieiunium seruiat ad agendam pœnitentiam.

In quarto describitur historia de carnali solicitudine Ionæ, qua sibi prospectum voluit cum iactura proximorum. Vt est magna hominum imbecillitas, & caro timida, etiam in Sanctis. Sed in Deo est misericordia & clementia, erga omnes peccatores, verè agentes pœnitentiam, Id quòd hic in Iona & Niniuitis manifestè apparet.

DE LIBRO MICHEAE. Prophetæ.

MICHEAS vixit eodem tempore, & sub ijsdem Regibus, quibus Esaias, Oseas & Amos vixerunt, vt satis apparet ex titulo. Prophetauit & contra duas, & contra decem Tribus, id est, Contra Reges. 2. Contra Iudices. 3. Contra Sacerdotes. 4. Contra Pseudoprophetas, tàm in Iuda, quàm in Israel. Et prædicit perditionem eorum, qui verbum Dei abiecerunt, & sine timore Dei vana secuti sunt.

In hoc autem præcipuè celebris est, quòd non solùm promittit Christum venturum esse, nec exponit tantùm beneficia Regni ipsius: sed etiam indicat nobis locum Natiuitatis eius: Tu BETHLEHEM EPHRATA, inquit, minimè paruula es, in millibus Iuda, ex Te mihi egreditur, qui sit Dominator in Israel, &c. Qui locus citatur Matth. 2.

Sunt

Sunt autem ſeptem Capita, quæ ſic diſcerni poſſunt.

In primis tribus capitibus ſunt obiurgatoriæ Conciones & Prophetiæ, nunc in genere contra Iſraelitas,& Iudæ impietatem atque Idolatriam, nec non contra ſcandaloſam vitam: Nunc in ſpecie contra ſumma capita, cum in Religione, tùm in Politia, niſi quòd interim in fine ſecundi capitis credentes conſolatur per promiſsionem de aduentu veri ſui Paſtoris, Domini noſtri Ieſu Chriſti.

In quarto & quinto ſunt egregiæ promiſsiones & conſolationes, de regno Chriſti per Apoſtolorum prædicationem in vniuerſum orbem dilatando.

In ſexto & ſeptimo nunc populi impietatem & auaritiam reprehendit. Nunc ſuper mundi malitia quanta ſuo tempore fuerit, conqueritur.

In fine annectit promiſsionem de regna Chriſti in Ieruſalem incoando, & poſtea per Apoſtolos in omnes Gentes dilatando, damnat interim Synagogas.

DE LIBRO NAHVM Prophetæ.

NAHVM à conſolando nomen habet. Conſolatur enim afflictos Iſraelitas, per hoc quòd contra Aſſyrios vaticinatur, qui populum Iſrael & Iudà turbarent & exercerent. Quanquam ex ſcriptura non poteſt haberi, quo tempore, & ſub quo Rege Nahum prophetauerit: tamen videtur poſt Ionam, & paulo ante Eſaiam vixiſſe. Prædicit euerſionem Niniuæ, quæ poſt Ionæ prædicationem ad impietatem relapſa fuerat.

Sunt autem tria tantum Capita, quæ ſic poſſunt diſcerni.

In primo capite generaliter de regni Assyriaci perditione vaticinatur.

In secundo specialiter ad futurus esse Babylonicum hostem prædicit.

In tertio causam perditionis indicat, enumerans Assyriorum horrenda scelera, quorum summa genera sunt, Fornicatio, Latrocinium, & Mendacium. Fornicatio, scilicet, in falso cultu Dei, seu in falsa doctrina. Latrocinium in iniustis grauaminibus & exactionibus publicis, ad pompam tantùm destinatis. Mendacium in contractibus & actionibus.

Finis huius vaticinij est consolatio Iudæorum, quibus annunciat prædicationem pacis, haud dubiè respiciens ad tempus noui Testamenti seu Euangelij Christi, quando pax æterna Iudæis est prædicata per ipsum Christum & Apostolos.

DE PROPHETIA Habacuc.

HABACVC ab amplectendo nomen habet. Sicut enim Mater infantem complectitur, vel alij alios, pectus pectori, cor cordi iungentes in amplexu, dum eos consolantur. Ita Habacuc populum Iudaicum complectitur, & maximè consolatur, atque vt in aduersantibus in fide constantes sint, hortatur, ita vt Diuus Paulus Rom. 1. præclaram huius Habacuc sententiam allegauerit ex secundo capite: IVSTVS EX FIDE SVA VIVET.

Vixisse videtur Habacuc cum Hieremia, sed instante captiuitate Babylonica, quandoquidem ipse, vt Propheta Iudaicus, primum contra popolum, deinde & contra Babylonios vaticinatus est.

Fabula est, hunc fuisse Habacuc, qui raptus ab Angelo, Danieli in lacum Leonum delecto, cibum porrigerit.

Quatuor sunt Capita quæ sic discerni possunt.

In primo capite partim contra Iudæos vaticinatur, præmittens Legis concionem consolationi Euangelicæ, quæ in secundo capite sequitur, & potentiam Babyloniorum maximam esse demonstrat. Partim ad Deo pia expostulatione contendit, vt liberato populo suo sumat de rege Babyloniorum vltionem.

In secundo Capite subiungit Euangelicam consolationem, ex promissionibus diuinis, & promissionem de aduentu Messiæ cito venturo, sed interim firma fide expectando.

In tertio prophetat de interitu regni Babylonici, præmittens Diabolicam arrogantiam Regis Babylonici contra Deum, & iniustam diuitiarum collectionem contra proximum, quæ sunt duo horrenda latrocinia scilicet, spoliare Deum sua gloria, & homines suis bonis.

In quarto præmissa gratiarum actione & longa beneficiorum Dei commemoratione, tandem orat, vt regnum Babylonicum diuinæ maledictioni sit obnoxium. Nisi quòd in fine rursus lætus Iudaicum populum consolatur.

DE PROPHETIA Sophoniæ.

SOPHONIA Dei arcana significare videtur, non inconueniens nomen Prophetæ Dei, qui videt arcana Dei, hoc est, Euangelium & regnum Christi æternum, promissionibus, visionibus & reuelationibus Propheticis vsque ad temporis plenitudinem inuolutum. Qua de causa Paulus & Mysterium nominat, Romanos vltimo.

Titulus in primo capite, quis fuerit Sophonia, ex quibus parentibus natus, & quo tempore vixerit, ostendit. Fuit enim coætaneus Ieremiæ Prophetæ, eadem ferè quæ ille, sed breuius & succinctius prophetauit, Nimirum vrbis Hierosolymitanæ vastationem, nec non hostium, & totius regni Iudæ interitum, & Iudæorum per Christum liberationem. In summa, prophetauit impijs Iudæis interitum per

vicinas

vicinas Gentes. 2. Ipsis Gentibus exterminium per alias Gentes. 3. Credentibus Iudæis liberationem per Christum nasciturum.

Tria tantum sunt Capita, quæ sic discerni possunt.

In primo capite criminatoria concione malum, id est, interitum ac deuastationem regni Iudaici per Regem Babyloniæ venturam propter impietatem & auaritiam Iudæorum prophetat.

In secundo Iudæis pœnitentiam prædicat, deinde vicinis gentibus, Moabitis, scilicet, Ammonitis, Philistæis, Assyrijs & Niniuitis interitum prophetat. Postremò spem facit ijsdem gentibus, quòd regni Christi participes fiant, indicans, Deum in Insulis gentium adorandum esse.

In tertio capite partim impœnitentes Iudæos grauiter obiurgat ac reprehendit, partim præclarissima concione de Christi regno in vniuersum mundum propagando, Iudæos consolatur. De Primoribus in religione & politia inquit: quòd quia sunt Principes, honorandi sunt vt principes, sed interim tamen arguendi vt peccatores.

DE LIBRO HAGGAEI. Prophetæ.

HAGGAEVS à festiuitate & gaudio nomen habet. Is post captiuitatem Babylonicam sub Dario Hystaspe prophetauit & populum ad reædificandum Templum serio tandem vrgebat, vt cultus Dei rursus institueretur. Cum præsertim huius secundæ domus maior sit futura gloria, pempe ad quam Dominus Israel, ille verus Messias, in propria persona venturus erat, quemadmodum scribit & Malachias.

Duo tantum sunt Capita.

In primo, populi ingratitudinem & auaritiam reprehendit,

dit, atque ipsis mala minatur, nempe infortunium & egestatem, qui proprias domus quidem magnificè exedificare curauerunt, ad Templi verò reædificationem nihil contulerant.

In secundo sunt eædem comminationes propter eandem causam, Simul etiam promissiones, quòd Christus ipse Templum secundum sua presentia, doctrina & miraculis ornaturus sit & illustraturus.

DE LIBRO ZACHARIAE.

ZACHARIAS, qui à memoria diuina nomen habet, inter nouissimos Prophetas vnus, vixit eodem tempore, cum Haggæo Propheta, post reditum ex Babylonica captiuitate. Tractat quoque idem argumentum cum Haggæo, nimirum instans & vrgens, Vt Templum reædificetur, idque propter Christum, qui breui venturus esset ad Templum sanctum suum. Ideo manifestè Prophetat de pompa Christi, quòd in Asina & pullo Asinæ sit petiturus Hierosolymam, quod factum est paulò ante ipsius passionem, ipso die Palmarum. Deinde Prophetat etiam de ipsius venditione pro triginta argentes, quæ per Iudam proditorem facta est. Item, de perfossione lateris ipsius, quem locum allegat Euangelista Iohannes.

Habet interim obscuras aliquot visiones, quibus adumbrantur mysteria Christi, quæ tandem explicat per effusionem Spiritus gratiæ & precum, cap. 12.

Sunt autem quatuordecim Capita, quæ sic à se inuicem possunt discerni.

In primo capite, præter exordium, in quo manifestè Iudæos ad pœnitentiam hortatur, Et præter orationem angeli pro Ierusalem, sunt tres visiones. 1. De equis rufis. 2. De quatuor cornibus. 3. De quatuor fabris lignarijs. Quibus & Iudæis pacem vaticinatur, & eos ad reædificandam

ciuitatem Ieroſolymam hortatur.

In ſecundo capite primum eſt vnica viſio, de Funiculo menſorio, qua populum denuo ad reædificationem Ieroſolymam hortatur. Deinde ſunt egregiæ promiſsiones de regno Chriſti, & de diuina præſentia, atque protectione piorum, adeoque de vocatione Gentium, vnde populum ad gaudendum & iubilandum hortatur.

In tertio capite primum eſt viſio de IOSVA ſummo Sacerdote in ipſius conſolationem, & Ciuitatis reædificationem. Deinde rurſus promiſsiones de Chriſto, quem & Germen propter Euangelium & Fidem, atque angularem lapidem propter Eccleſiam nominat.

In quarto capite deſcripta eſt viſio de Candelabro aureo, in conſolationem ducis Zorobabel, & adhortationem, ne à Templi reædificatione, metu hoſtium, deterreatur.

In quinto capite deſcripta eſt duplex viſio, ſcilicet de volumine volante, hoc eſt de literis & Sigillo. Deinde de Ephi ſeu modio, quibus Pſeudoprophetarum aduentus in Iudæam, ab Angelo nunciatur.

In ſexto capite deſcripta eſt viſio de quatuor Quadrigis, quibus adumbrari videtur Regnum atque Euangelium Chriſti, quem hic quoque Zemach, id eſt, Germen vocat in vniuerſum orbem propagandum.

In ſeptimo & octauo ſunt conciones & admonitiones contra Hypocriſin Iudæorum in electitio ieiunio. Deinde hortatoriæ admonitiones, de Templi reædificatione. Poſtremò conſolatoriæ de regno Chriſti.

In nono & decimo ſunt Prophetiæ de aduentu Chriſti, & humanitate Regni eius, per hoc, quod fecit eum ſedere ſuper Aſinam. Deinde de potentia Alexandri Magni, qua Deus portas mundi aperuit, vt intraret Rex gloriæ, cum ſuo ſancto Euangelio.

In vndecimo, duodecimo, & decimotertio ſunt eædem prophetiæ, et quidem grauiſſimæ, de paſsione Chriſti, fore vt traderetur Gentibus. Item deſolatio populi Iudaici propter incredulitatem, & de Euangelio inter gentes prædicando, poſtquam percuſſus fuerit Paſtor, hoc eſt, poſt paſsionem Chriſti.

In vltimo capite sunt adhuc duæ prophetiæ quarum altera Synagogæ totiusque cultus Leuitici abrogationem, Altera, tentationes & victoriam Ecclesiæ continet.

DE LIBRO MALACHIAE Prophetæ.

MALACHIAS, qui apud Ebræos Angeli nomen sortitus est, vltimus inter Prophetas habetur, vtpote proximus ante CHRISTI aduentum, quem iam in foribus esse, & IOHANNEM BAPTISTAM (sub ELIÆ nomine) Christi præcursorem fore prædicit.

Vtrum hic Malachias fuerit Esdras, vt quidam opinantur, incertum est. Hoc verò certissimum est, quod egregias sententias habet, de Christo & Euangelio, quod vocat MVNDAM OBLATIONEM IN VNIVERSO MVNDO.

Sunt autem quatuor Capita, quæ sic possunt discerni.

In primo capite nunc Iudæorum in genere, nunc seorsum Sacerdotum auaritiam & ingratitudinem reprehendit. Illos quidem, quòd ea quæ immunda sunt, & ad sacrificia nihil valent, apportent. Hos verò, quia DOMINO offerant immunda. Mox in ipsis comminationibus de Regno Christi, & oblatione munda, id est, Euangelio concionatur.

In secundo capite pergit reprehendere & vehementer obiurgare Sacerdotes, admonens eos sui officij, quòd tam sanctum est, vt Angelicum nomen ei adscribatur. Seorsum quoque inuehitur in eos, qui malæ tractationis ab Vxoribus accusantur, adducens exemplum Abrahæ, quod non vult eos temerè imitari.

In tertio præmittit vaticinium de præcursore Christi pariter & de vtroque aduentus Christi, in carnem scilicet, & ad iudicium. Deinde rursum obiurgat Iudæos, propter in-

gratitudinem erga ministerium verbi.

In quarto subiungit vt breuissimam, ita grauissimam adhortationem ad verum timorem Dei, pijs gaudium & consolationem, Impijs verò pœnam & interitum annuncians. Nos itaque diuinis admonitionibus obediamus, & Deum timentes, secundum Domini nostri Iesu Christi aduentum hilari animo expectemus, attolentes capita nostra.

Tantum de Prophetis & libris Prophetalibus, ex quibus doctrina noui Testamenti confirmatur, & Prophetarum sententiæ, tàm à Christo ipso, quàm ab Apostolis in testimonium citantur. Sint igitur nobis propter dulcissimas consolationes commendatissimi.

DE LIBRIS MACCABÆORUM.

Libri Maccabæorum à Iuda Maccabæo nomen habẽt propter ipsius egregia facta, quæ in his libris describuntur. Est autem nouissima historia veteris Testamenti, de rebus Iudaicis gestis ab Alexandri Magni temporibus, vsque ad CHRISTVM, quando populus Deriam non Reges & Prophetas seu Principes & Pontifices habuit. Fuerunt enim in veteri Testamento quatuor potestates in isto electo Dei populo, scilicet, 1. Potestas Patria. 2. Potestas iudicum. 3. Regia. 4. Pontificia potestas. Pro quibus omnibus in Nouo Testamento regnat solus CHRISTVS, qui primum est pater futuri seculi. Secundò, Iudex viuorum & mortuorum. Tertio, Rex Regum. Quartò Æternus Pontifex.

Porrò libri Maccabæorum inter Apocryphos, & non inter Canonicos libros numerantur, tametsi primus, quem sanctus Hieronymus Ebraicum se reperisse testatur, dignus esse videtur, qui inter Canonicos computetur. Præsertim cum sit illorum, quæ Daniel. capite duodecimo, vaticinatus est verissima descriptio, nempè de persecutione Iudæorum per Antiochum.

Diuiditur autem primus liber in quinque partes, iuxta cir-

circumstantiam personarum. Et sunt in hoc libro quinque personæ illustres, quarum res gestæ pro maiori parte historico ordine describuntur, vt sunt: Primo Matathias. Secundo, Iudas Maccabæus. Tertio & Quarto, Ionathas & Simon, fratres Iudæ Maccabæi. Quinto, Iohannes Simonis filius.

A Primo capite vsque ad tertium, Antiochi (quem radicem peccati Scriptura vocat) impietas atque crudelitas notatur: & Matathiæ Sacerdotis, atque filiorum eius Zelus & constantia describitur, vt sit perpetuum verbi ministris exemplum in persecutione.

A tertio capite vsque ad nonum describuntur fortia facta Iudæ Maccabæi, vt Bella, victoria, purificatio Templi, Confœderatio cum Romanis, & variæ conflictationes cum vicinis Gentibus, & earum Principibus, quos expugnauit vel fugando vel interficiendo eos, quorum nomina hic ordine sequuntur.

1. APOLONIVS. } Interfecti, cap. 3.
2. SERON, }
3. GORGIAS. }
4. LYSIAS. Fugati, cap. 4.
5. TIMOTHEVS cum Ammonitis & Galaaditis } Debellati, cap. 5.
6. Filij ESAV. }
7. ANTIOCHVS Antiochi Tyranni Mortui filius fœdifragus cum suo principe LYSIA, & ipsorum Elephantis. } Domum dimissi, cap. 6.
8. ALCIMVS Iudæus, rediens ad Demetrium. } Cap. 7.
9. NICANOR interfectus. }

Tandem IVDAS ipse post confederationem cum Romanis factam, cap. 8. succubuit in bello, quod Iudæis ex mandato Demetrij post mortem Nicanoris, per Bachidem & Alcimum, Demetrij Regis principes, illatum est, cap. 9. Q. Ducem pijssimum, & in religione Iudaica constantissimum Heroa, gentisque suæ propugnatorem ac defensorem fortissimum, qui tandem in vera confessione prostratus, fortiter obijt, pro gloria Dei vindicanda.

A nono capite vsque ad caput 13. describitur Historia IONATHAE, fratris Iudæ Macabæi, cui negocium fuit cum vtroque Demetrio, cum Bachide & Alcimo, de quibus victoriam obtinuit, fratris sui Simonis adiutorio. Deinde cum Principibus iunioris Demetrij, donec à Tryphone per dolum interfectus est, præclarus Zelotes pro religione & vero Dei cultu.

A decimo tertio capite vsque ad sedecimum describitur historia Simonis, fratris Iudæ Maccabæi & Ionachæ. Fuit autem Simon pacificus, donec & ipse per dolum in conuiuio trucidatus est.

In vltimo capite post interfectum Simonem, successio filij illius IOANNIS ad finem libri describitur.

DE SECVNDO LIBRO Maccabæorum.

SEcundus liber Maccabæorum est pro maiori parte repetitio eorum, quæ sunt descripta in primo libro, præsertim quantum ad Iudam Maccabæum attinet.

Sunt autem quindecim Capita, quæ sic discernuntur.

In primis septem capitibus describitur afflictio populi Iudaici, tàm per insidias & proditionem Simonis cuiusdam quàm per crudelem Antiochi tyrannidem, vbi non tantum Iudæ Maccabæi (qui tum foris vitam agebat in deserto) constantia prædicatur, sed etiam septem fratrum, qui vna

cum

cum matre sua Martyrio conati sunt.

In octauo & reliquis Iudæ Maccabæi fortia facta repetuntur, vsque ad finem libri.

Tantùm de libris Maccabæorum, adeoque de totius veteris Testamenti libris, scilicet, Legalibus, Historicis, Doctrinalibus & Propheticis, qui omnes computati numero sunt quadraginta & octo, tàm Apocryphi, quos vocant, quàm Authentici, de quibus Christus Iohan. 5. loquitur, inquiens: Scrutamini Scripturas.

Finis Librorum veteris Testamenti.

DE LIBRIS NOVI TESTAMENTI.

NOVVM Testamentum continet Libros, qui post reuelatum Christum scripti sunt, partim Euangelicos, partim alios Historicos, numero viginti & septem, etiam minimos computando, qui vnicum saltem capitulum continent, vt Epistola Pauli ad Philemonem, Iudæ, & Iohannis duæ posteriores.

DE LIBRIS EVANGELICIS.

LIbri Euangelici sunt quatuor, nimirum à quatuor Euangelistis, Matthæo, Marco, Luca & Iohanne, scripti. Et dicuntur Euangelici, quia seorsum Iesu Christi Euange-

uangelium continent, id est, lætum nuncium de gratuita remissione peccatorum propter Mediatorem Christum consequenda.

DE LIBRO MATTHAEI.

MAtthæus perinde vt primus inter Euangelistas, Euangelium scripsisse fertur, nempe statim post ascensionem Christi, ita primùm quoque inter ipsos locum obtinet. Sunt autem hæ partes huius Euangelicæ historiæ principales.

A primo capite vsque ad quintum præmittuntur quasi exordij loco, non solum ea, quæ pertinent ad Genealogiam & Natiuitatem Christi, vt. 1. Enumeratio personarum in generationibus ab Abraham vsque ad Christum. 2. Reuelatio facta Ioseph. 3. Magorum aduentus. 4. Tyrannis Herodis: Sed etiam Iohannis Baptistæ vita & doctrina, nec non Baptismus & tentatio Christi, priusquam prædicare incepit, & discipulos vocauit.

A quinto capite vsque ad octauum describitur sermo Christi, quem habuit in monte coram discipulis, & verè legalis concio, qua ceu iacto solido fundamento, præparauit eos ordine ad Euangelij ministerium. 1. De beatitudine & præmijs bonorum operum. 2. De officijs Apostolorum. 3. De vera Legis interpretatione. 4. De Eleemosyna. 5. De oratione. 6. De ieiunio. 7. De veris diuitijs. 8. De confidentia in Deum. 9. De iudicij sinceritate. 10. De Orandi assiduitate. 11. De naturali æquitate. 12. De vitanda falsa doctrina. 13. De studio viuendi iuxta Dei verbum. In summa, Legem esse prædagogum ad Christum, ostendit hæc ipsius concio, & generalis narratio Legis.

Ab octauo vsque ad decimum, confirmat doctrinam egregijs miraculis & beneficijs, quibus & terra & mari miseris atque afflictis hominibus succurrit, & se nostrum esse Saluatorem ostendit.

A10. vsque ad 13. Primùm informat, confirmat & consolatur suos Apostolos in ministerio verbi. Deinde Iohannis quoque discipulos confirmat, ipsum Iohannem commendat

meidat, multorum incredulitatem damnat, & Deo Patri pro pusillo grege gratias agit. Postremo præter disputationem cum Pharisæis de Sabbato, de signis, &c. iterum claris miraculis, & suam mansuetudinem non extinguendo linum fumigans ostendit.

A 13. vsque ad 19. Primùm describit Matthæus Parabolicas aliquot Christi conciones de vi & efficacia verbi Dei. Deinde indignam Iohannis baptistæ mortem. Item Christi discessionem, contentionem cum Pharisæis, Multorum ægrotorum sanationem. Petri & reliquorum Apostolorum confessionem, Christi transfigurationem. Christi erga Magistratum obedientiam. Paruulorum & pusilli gregis consolationem.

Postremò subiungit de scandalo, & de remissione fratris illustrata per Parabolam, de iniquo dispensatore. Quæ pars rerum in Galilæa gestarum, summam Christi sollicitudinem pro salute generis humani, summamque in officio docendi & edendis Miraculis diligentiam ostendit.

A 19. vsque ad 25. cap. describit primùm Christi migrationem à Galilæa in Iudæam, & in via habitas disputationes, nunc cum Pharisæis atque Scribis, nunc cum proprijs discipulis prædicendo interim suam passionem, & duos cœcos sanando. Deinde ingressum eius in Ierusalem, & acerrimam, adeoque nouissimam in officijs prædicandi disputationem cum Iudæis, per tria capita 21. 22. & 23. cuius disputationis atque obiurgationis hæ sunt partes præcipuæ, scilicit 1. De Baptismo Iohannis. 2. De duobus filijs. 3. De Vinea. 4. De angulari lapide. 5. De nuptijs filij Regis. 6. De Tributo dando Cæsari. 7. De vxore septem fratrum, & de resurrectione mortuorum. 8. De magno mandato in Lege. 9. De Christo filio Dauid. 10. De maledictionibus super Pharisæos & Ierusalem.

Postremò describit colloquium Christi cum discipulis in monte Oliueti, de destructione Ierusalem, & de fine Mundi, cum grauissimis adhortationibus ad vigilandum, adductis Parabolis. 1. De malo seruo. 2. De decem virginibus. 3. De talentis, in enarratione de forma iudicij in extremo die.

A vicesimo sexto vsque ad finem libri describit Christi Passionem, Mortem & Resurrectionem. Porrò passionis Christi historia in sex partes principales commodissimè distribui potest, iuxta hunc versiculum:
Cœna, Hortus, Caiphas, Pilatus, Cruxqi, Sepulcrum.

Tantùm de Euangelio Matthæi. Quis autem fuerit Matthæus ante conuersionem, & quomodo conuersus sit & vocatus, Vide supra capite 9. Matthæi.

DE EVANGELIO S. Marci.

MARCVS ea quæ Matthæus copiosius describit, compendiosè complectitur, cuius Euangelij liber in duas principales partes commodissimè diuidi potest. Prior pars ab initio sit vsque ad decimum caput, vbi describuntur ea, quæ Iesus docuit & fecit in Galilæa. Posterior est à decimo capite vsque ad finem, vbi describuntur ea quæ docuit, fecit & passus est in Iudæa. Reliqua nihil habent difficultatis in diuidendo, modò cum Euangelio Matthæi conferantur.

DE EVANGELIO S. Lucæ.

LVCAS qui indiuiduus Pauli comes fuit (sicut Marcus Petri, vt quidem volunt) non solùm est Marco, sed etiam Matthæo copiosior, tàm in Euangelio, quam in Actis Apostolorum.

Capita sunt viginti quatuor, quæ sic discerni possunt.

Ab initio vsque ad quartum caput & conceptionem & natiuitatem Iohannis Baptistæ, tum ipsius Christi, deinde prædicationem & carcerem Iohannis, Christi verò Baptismum & Genealogiam subiungit.

A quarto capite vsque ad decimum post historiam tentationis

tationis Christi, exponit doctrinam & miracula, quæ fecit in Galilea, vt in Nazareth, Capernaum, Stagno Genezareth, & alijs locis Galilææ Disputans interim cum Phariſæis de Sabbatho, Apoſtolos & populum inſtituens, Centurionis ſeruum ſanans, & filium viduæ ſuſcitans. Mox quomodo Ioannem Baptiſtam coram turba, Peccatricem verò coram Simeone Phariſæo cõmendauerit, & parabolã de Semine explicauerit, Dæmoniacumque ſanauerit, Quomodo item mulieris fluxum ſanguineum ſiſtens, Iairi principis ſcholæ filiam à mortuis reſuſcitauerit.

Poſtremò, quomodo Diſcipulis inſtructis, emiſsis & reuerſis, poſtquam eſt in monte transfiguratus, reliquerit Galilæam.

A decimo capite vſque ad viceſimum, deſcribit ea, quæ Chriſtus docuit & geſsit in via verſus Ieruſalem. Docuit autem vel ſimpliciter, vel in Parabolis.

SIMPLICITER.

1. Inſtruit ſeptuaginta diſcipulos.
2. Exprobat ciuitatibus incredulitatem.
3. Agit gratias Patri.
4. Admonet Legisperitum.
5. Commendat Mariam ſororem Marthæ.
6. Docet Diſcipulos orare.
7. Obiurgat Phariſæos.
8. Admonet Diſcipulos.
9. Minatur impœnitentibus.
10. Perſtringit Herodem.
11. Perſtringit auaros Phariſæos.
12. Prædicit ſcandala.
13. Prædicit extremum diem.
14. Vocat ad ſe pueros.
15. Recitat præcepta ſecundæ Tabulæ.
16. Admonet diuites.
17. Prædicit Paſsionem ſuam.
18. Conuertit Zachæum.

IN PARABOLIS, Vt:

1. De ſeminatore, &c.

2. De amico panes mutuo dante.
3. De forti armato.
4. De signo Ionæ Prophetæ.
5. De lucerna accensa.
6. De diuite epulone.
7. De seruo fideli & infideli.
8. De arbore fici.
9. De grano Sinapis.
10. De fermento.
11. De angusta porta.
12. De primo loco & nouissimo.
13. De cœna Dominica.
14. De ædificatione Turris.
15. De centum ouibus.
16. De decem drachmis.
17. De filio prodigo.
18. De iniquo Dispensatore.
19. De diuite & Lazaro.
20. De seruo arante.
21. De iudice seuero.
22. De Pharisæo & Publicano.
23. De decem minis.

HISTORIÆ verò & MIRACVLA quæ gessit, hæc sunt:

1. Eiecit Dæmonium mutum.
2. Mulierem contractam erexit.
3. Hydropicum sanauit.
4. Decem Leprosos mundauit.
5. Cœco visum restituit.
6. Sedit super Asinam.
7. Flenit super Ierusalem.
8. Vendentes & ementes eiecit ex Templo.

A vicesimo capite vsque ad 22. ea sunt descripta, quæ Christus in templo Ierosolymitano docuit, & cum Pharisæis disputauit, Deinde quæ foris è regione Ierusalem cum discipulis contulit.

Contra Pharisæos adduxit in medium, 1. Quæstionem

de Baptismo Ioannis. 2. Parabolam de Vinea. 3. Prophetiam de lapide angulari. 4. De Tributo Cæsari dando. 5. Dilutionem argumenti Sadducæorum. 6. Propositionem de Christo, filio Dauid. 7. Eleemosynam viduæ.

Cum discipulis contulit, 1. De structura Templi. 2. De Pseudoprophetis. 3. De persecutione. 4. De extremo die. 5. De vitanda ebrietate & crapula.

A vicesimo secundo capite vsque ad vltimum caput describitur historia passionis & mortis Christi, quomodo post Cœnam, & colloquium cum discipulis suis, sit à proprio discipulo traditus. 2. A Iudæis comprehensus. 3. A Gentibus crucifixus.

In vltimo capite primùm Resurrectionis, deinde Apparitionis & postremò Ascensionis historia descripta est, præter egregium illum locum, de doctrina pœnitentiæ & remissionis in omnes Gentes prædicanda.

Summa huius diuisionis his comprehensa est versiculis.

Per tria, perq; decem, duo his quibus additur vnum
Lucæ Euangelij diuide particulas.
Item:
Orauit, docuit, Christus fit victima, victor.

DE EVANGELIO Ioannis.

IOANNES à Gratia nomen habet, quia à Christo maximè dilectus est. Scripsit Euangelium suum post alios Euaugelistas, & vt plurimum circa doctrinam Christi versatur, præter pauca Miracula, quæ non sunt ab aliis Euangelistis descripta. Et quemadmodum vltra omnes Apostolos in terra vixit: ita quoque plures hæreses contra diuinitatem Christi suppullulantes vidit. Vnde sumpta occasione primùm de diuinitate & humanitate Christi scripsit. Deinde vitam, doctrinam & miracula Christi persequitur. Postremò passionis, resurrectionis & apparitionis historiam subiungit.

Diuiditur

Diuiditur autem Euangelium Ioannis potissimum in quatuor partes, iuxta quatuor profectiones Christi. Nam Christus quater profectus est Ierosolymam tempore Paschatis.

Prima profectio est post doctrinam de diuinitate & humanitate Christi, Post testimonium Ioannis Baptistæ de Christo, post vocationem Apostolorum. Denique post miraculum in Cœna Galilææ. Quæ omnia durant vsque ad quintum caput in quo Christus Ierosolymam veniens, Primùm eijcit vendentes & ementes ex Templo. Secundò disputat cum Pharisæis, & seorsum cum Nicodemo. Mox relicta Ierosolyma, Primùm in Iudæa per Discipulos suos baptizauit, vnde occasione sumta Ioannes Baptista egregiam de Christo concionem habuit. Deinde transiens per Samariam, cum muliere Samaritana apud fontem disputauit. Postremò rediens in Galilæam, Reguli filium sanauit.

Secunda profectio incipit capite quinto, & durat vsque ad septimum, in qua profectione primum Ierosolymis hominem triginta octo annos in infirmitate laborantem ad pristinam Sabbato sanauit, vnde occasione sumta longam habuit contra Iudæos disputationem, & egregiam de resurrectione Mortuorum, & de autoritate sacræ scripturæ concionem. Deinde rediens in Galilæam, Primùm quinque panibus & duobus piscibus, quinque hominum millia satiauit. Deinde diu & multum de spirituali pane (quod est verbum Dei) cum Iudæis disputauit. Postremo reliquis accepto scandalo discedentibus, Petrus nomine Apostolorum egregiam facit de Christo suæ fidei confessionem.

Tertia profectio incipit capite 7. & durat vsque ad caput duodecimum, in qua primùm Ierosolymis in Templo non sine contradictione & periculo docebat. 1. De autoritate suæ doctrinæ. 2. De Sabbato. 3. De sua persona. 4. De sua passione. 5. De aqua vitæ. Deinde mulierem in adulterio

tertio comprehensam, & à Pharisæis ad se adductam, digito in terram scribens absoluit. Et statim iterum docebat populum, & vsque ad finem octaui capitis acerrimè contra Iudæos disputauit. Mox cœco nato visum restituit, vbi non parua contentio oritur inter Pharisæos & cœcum natum, vsque ad finem noni capitis. Ad hæc verum sese Pastorem esse ostendit, vbi iterum incidit cum Iudæis, in disputationem, & contentionem, vsque ad finem decimi capitis. Postremò rediens trans Iordanem, & inde iterum Bethaniam, Lazarum (habita prius disputatione cum sororibus eius) resuscitauit, & iterum Iudæorum iram, pergens in desertum, declinauit.

Quarta profectio incipit à duodecimo capite, & durat vsque ad finem libri, in qua primùm diuertit in Bethaniam, vbi Maria Lazari resuscitati soror, opus suæ confessionis, IVDA proditore indignante Christo exhibuit. Deinde iuxta vaticinium Zachariæ Prophetæ Asino insidens, Hierosolymam ingressus est. Postquam autem Ioannes, quæ in via gesta sunt, adductis ex Esaia locis egregijs, vsque ad finem duodecimi capitis, descripsit, mox in diuersorio Ierosolymitano quòd actum sit in sacra Christi Cœna, vsque ad 18. prosequitur. Nimirum quomodo Christus post lotionem pedum, post turbationem animi propter Iudam, Denique postquam & Iudæ proditionem & Petri negationem vsque ad finem capitis prædixerat, primùm egregiam per tria integra capita concionem habuerit, cuius propositio hæc est: Ne turbetur cor vestrum. Argumenta verò hæc tria. 1. Possidebitis æternam vitam. 2. Interim vos spiritus sanctus consolabitur. 3. Pater meus exaudiet vos. Deinde subiunxerit insignem orationem ad Patrem suum sanctum & iustum. 1. Pro seipso clarificando. 2. Pro defendendis suis discipulis. 3. Pro omnibus credentibus in vera doctrina & vnitate Spiritus gubernandis, & conseruandis.

Ad hæc describit Euangelista passionem Christi cap. 18. & 19. quomodo pro salute generis humani primùm à Iuda proprio suo discipulo fuerit traditus. Secundò à Iudæis accusatus. Tertio à Gentibus cruci affixus.

Postre-

Postremis duobus capitibus Resurrectionem Christi, & quæ post eam acciderunt, pertexit Euangelista, & in altero capite Christi in Iudæa apparitiones coram discipulis & alijs, in altero verò apparitiones coram discipulis suis in Galilæa factas, describit. Vnde tandem, vt & alij Euangelistæ testantur, in cœlum profectus est, regnans iam pari iam æterno Patre suo potentia & breui rediturus, vt iudicet viuos & mortuos, omnemque lacrymam ab oculis Electorum suorum abstergat. Tantum de Euangelio Ioannis Euangelistæ & Apostoli.

ACTA APOSTOLORVM.

HIc liber Historialis à S. LVCA Euangelista scriptus est, & continet præcipuam primitiuæ Ecclesiæ post ascensionem Christi historiam, quæ sequitur conuenienti ordine libros Euangeliorum.

Quanquam autem hic liber principali diuisione diuidi potest in duas partes, nempe in res à Petro, & in res à Paulo gestas post ascensionem Christi (Lucas enim vt plurimũ describit, Primùm Conciones. 2. Operationes. 3. Visiones. 4. Miracula. 5. Carceres Petri, Deinde Pauli quoque conuersionem, Perigrinationes, Disputationes, Miracula, Carceres & vincula) Tamen huius libri viginti octo capita sic commodissimè possunt diuidi.

Ab initio vsque ad sextum caput describit Lucas primùm historias Ascensionis Christi. 2. Electionis Matthiæ in Apostolum. 3. Missionis Spiritus sancti. Deinde quatuor egregias & fructuosas Petri de Christo conciones, Primam in secundo, Secundam in tertio, Tertiam in quarto, Quartam in quinto, capitibus, cum duobus Miraculis singularibus, à Petro Apostolo editis, nimirum de sanato claudo, atque de subitanea morte Ananiæ & Saphiræ. Postremò de Apostolorum in genere communione, persecutione, carcere, flagris, oratione & constantia.

A sexto capite vsque ad 13. præter historiam de conuersione Diui Pauli cap. 9. describitur post electionem Diaconorum, concio & martyrium Stephani, nec non historia

Simonis

Simonis Magi, & Eunuchi ab Apostolo Philippo conuersi. Qui duo verum inter falsos & veros Christianos discrimen inter se ferunt.

Deinde continuatur historia de Diui Petri miraculis in sanato Ænea, & resuscitata Tabitha. 2. Visione. 3. Vocatione. 4. Profectione. 5. Prædicatione ad Cornelium, de vocatione Gentium. Postremò non solum Petri cum Iudæis disceptatio pro vocatione Gentium, per repetitionem historiæ de Cornelio, sed etiam illius sub Herode carceratio, & miraculosa liberatio, Tyrano percusso diuinitus, & à Vermibus consumto, fideliter & ordine descriptasunt.

A decimo tertio Capite vsque ad finem descriptæ sunt peregrinationes, nauigationes, mansiones, conciones, miracula, disputationes, pericula, carceres & flagra Diui Pauli, ab eo die, quo dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod vocaui eos, vsque ad conductum, in quo Paulus cum custodiente se milite biennio mansit. Interim terra marique fideliter docuit.

1.	PAPHIENSES.	Cap. 13.
2.	Antiochenos.	
3.	Iconienses.	Cap. 14.
4.	Lystrenses.	
5.	Hierosolymitanos.	Cap. 15, & 16.
6.	Philippenses.	
7.	Thessalonicenses.	Cap. 17.
8.	Beroenses.	
9.	Athenienses.	Cap. 18.
10.	Corinthios.	
11.	Ephesios.	Cap. 19.
12.	Troadenses.	
13.	Milesios.	Cap. 20.
14.	Tyrios.	
15.	Cæsarienses.	Cap. 21.

Tandem Hierosolymis & Cæsareæ malè tractatus, incarceratus, & aliquoties per totum biennium & vltra, iudicio Iudæis eum accensantibus præsentatus, donec ad Cæsarem appellare coactus est, cap. 20. vsque ad 28.

Postremò describit Lucas nauigationes Diui Pauli, postquam ad Cæsarem appellauit à Iudæa versus Ro-

mam, & Pauli de Christo testimonium apud Romanos, vt legis capite penultimo & vltimo. Sic clarè videntur in hoc insigni libro omnia testimonia, prædicationes & miracula eò spectare, quòd solum per fidem in Iesum Christum, ad peccatorũ remissionem, & ad æternam vitam perueniamus.

DE EPISTOLIS DIVI Pauli & aliorum.

EPISTOLÆ Apostolorum, sicuti supra quoque diximus, sunt tanquam sigilla & subscriptiones, item testimonia & illustrationes eorum, quæ scripta sunt ab Euangelistis, vt: Ego Paulus sic subscribo Euangelio Matthæi: Ego Petrus sic subscribo &c.

DE EPISTOLA ad Romanos.

HÆc Epistola Methodus est scripturæ sacræ. Breuiter enim ea, quæ ad Christianam religionem pertinent comprehendit. Nec incommodè diuidi potest in quatuor principales partes.

Ab initio vsque ad quintum caput ponit duas Propositiones, & vtramque firmis & euidentibus argumentis defendit. Altera propositio Legalis est nimirum hæc: OMNES HOMINES SVNT PECCATORES. Hanc probat, ostendens omnes Gentes peccatores esse, in primo capite. Deinde Iudæos quoque esse peccatores, in secundo capite. Postremò infert OMNES esse peccatores, in tertio capite. Altera propositio Euangelica est, scilicet, QVOD HOMINES IVSTIFICENTVR GRATIS PER GRATIAM DEI PER REDEMPTIONEM QVÆ EST IN CHRISTO IESV. Hanc iustitiam esse per fidem probat multis argumentis, capite 4. Primùm ab exemplo Abrahæ. Secundò à definitione iustificationis. Tertiò ex ordine causarum & effectuum. Quartò ex causa promissionis.

A quinto capite vsque ad nonum resoluit vtramq; propositionem in suas partes, de quibus seorsum disputat. Primò, quid sit peccatum, Quid Lex, Quid gratia, ostendit interim, plus posse Gratiam per & propter Christum, quàm

peccatum per Adam. Et eos damnat, qui ex prædicatione Gratiæ putant peccandum esse, declarans econtra, nihil esse damnationis his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, vbi subinfert capite 8. pro afflictis & sub cruce viuentibus, ab eo loco. Non sunt condignæ passiones, &c. vsque ad finem capitis, octo egregias consolationes.

1. De reuelatione futuræ gloriæ.
2. De compassiode omnium creaturarum.
3. De gemitu ministrorum verbi.
4. De spe vitæ æternæ.
5. De personâ Spiritus sancti.
6. De prædestinatione.
7. De persona Dei Patris.
8. De persona Filij, Quis erga, &c.

A nono Capite vsque ad 12. tractat locum de prædestinatione repetens quæstionem positam initio tertij capitis, nempe hanc: Quid si quidam illorum non crediderunt, nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit; Absit. Inde occasione accepta primùm de Electione disputat, vt sciamus, ad quos ista gratia pertineat, idque capite nono. Deinde iusticiam fidei definit & exponit capite decimo. Postremò docet, Neminem offendi debere Prædestinationis verbo, semperque labi eos, qui neglecta fidei iusticia, à Prædestinatione salutem suam studeant incoare.

A duodecimo capite vsque ad finem Epistolæ paranæses aliquot seu admonitiones Christianas ponit de Bonis operibus Primùm in genere erga quemlibet proximum, vbi genera bonorum operum ponit, vt sunt opera confessionis, vocationis, dilectionis. Deinde erga superiores seu erga Magistratum, cap. 13. Postremò erga inferiores, id est, infirmiores cap. 14. 15.

Caput vltimum continet salutationes seu vota & prædicationes Euangelicas. Et est salutatio non minimum Humanitatis officium censendum.

DE PRIORI EPISTOLA ad Corinthios.

QVam diu Paulus Corinthi manserit, quid illic egerit, &c. vide Acto. 18. Reprehendit Paulus acriter Corinthios in hac Epistola, quos multis vitijs obnoxios esse nouit. Ad Legem itaque pertinet, vt maximè. Nam est obiurgatoria Epistola, iubens Corinthios declinare à malo, & facere bonum.

Directa est contra.

1. Sectarios, cap, 1, 2, 3, 4.
2. Incestuosos.
3. Scortatores. 6.
4. Adulteros, 7.
5. Contentiosos, 8, 9, 10, 11.
6. Contemtores infirmorum, 8, 12, 13.
7. Superbos, 14.
8. Arrogantes, 15.
9. Negantes resurrectionem à mortuis, 16.
10. Auaros.

Diuiditur autem commodius in quinque partes principales.

Ab initio vsque ad quintum caput versatur in prima Tabula Decalogi, damnans mundi sapientiam, vt pote saluti hominum perniciosam, nempe quòd Sectas & Schismata pariat in Religione Christiana. Deinde contemptum Ministerij Euangelij propter superbiam illorum, qui sapientia humana sunt inflati.

A quinto capite vsque ad octauum transit ad secundam Tabulam, insectatur quædam vitia. Primùm enim iubet incestuosum excommunicari, similesque alios vitari. Deinde reprehendit iniuriam, contentiones & hæreses, indicans iniuriam vel ferendam, vel controuersiam ad Arbitros potius, quàm impios iudices esse deuoluendam. Mox enumerat congeriem vitiorum, & seorsum luxum & libidines insectatur, Coniugio, Cœlibatui & virginitati suam laudem tribuens.

Ab 8. capite vsque ad 12. reprehendit abusum libertatis Christianæ, nec non infirmos esse tolerandos admonet, potius quàm vt sibi inuicem scandalo esse debeant, Præsertim in rebus externis, ut in esu, potu, vestibus, communione

Sacramenti, nunc seipsum in exemplum trahens, nunc ex veteri Testamento horrenda exempla adducens.

A duodecimo vsque ad 15. enumerat primùm egregia Dei dona, quibus ministerium verbi seruatur ad gloriam Dei, Deinde caritatem eis ob oculos depingit. Postremò verbi ministerium & prædicationem ita commendat, vt omnibus concionibus & lectionibus scripturarum eam præferre non vereatur.

A 15. vsque ad finem, primùm esse resurrectionem mortuorum, euidentissimo Christi exemplo demonstrat. Deinde corporum in æterna vita claritatem diuersam esse, multis similitudinibus ostendit, subiungens & resurgendi modum, victoriam piorum absorpta morte.

Postremò præter familiaria de collectis, seu sanctorum subsidijs agit vltimo capite, clausulã finalem, horrenda comminatione subnectens, vt qui non amet Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, sit maledictus, & æternæ morti destinatus.

DE POSTERIORI EPISTOla ad Corinthios.

DIffert hæc Epistola à priori sicut Oleum à Vino, seu Euangelium à Lege. Hic enim mitius agit cum Corinthijs. Nam in hæc secunda Epistola consolatur Paulus Corinthios, & exhibet se benignum erga eos, & iubet vt excommunicatum recipiant in gratiam.

Consistit autem hæc Epistola in	1. Consolationibus.	ad bona opera & Eleemosynas.	1, 2.	
	2. Commendationibus.		3, 4.	
			5.	
	3. Adhortationibus.		6, 7.	
	4. Inuectionibus.		8, 9.	
	5. Comminationibus.		10.	
			11.	

Sic itaque diuidi potest.

Ab initio vsque ad sextum caput sunt commendationes. Primùm cum ostendit suam erga Corinthios caritatem, & quod omnia prædicauerunt, fecerit & passus sit ad ipsorum salutem & vtilitatem. Deinde commendat Euangelii

Ministerium, vt summè necessarium, quodque dignus sit ministerio Legis, & augetur in credentibus, ac spem facit eis de æterna gloria per crucem.

A sexto capite vsque ad 10. sunt adhortationes. Primùm enim hortatur eos, vt ornetur Dei verbum operibus patientiæ, Deinde vt Eleemosynas præstent pauperibus sanctis in Ierusalem.

A decimo capite vsque ad finem sunt inuectiones & comminationes. Primum enim inuehitur in Pseudoapostolos, contra quos agit confidenter, & in Domino gloriatur, scilicet.

De
1. Externis & alienis rebus & personis.
2. Proprijs passionibus in corpore.
3. Proprijs passionibus in animo pro Ecclesijs.
4. Fuga & euasione.
5. Visionibus & reuelationibus.
6. Tentationibus.
7. Fidelitate sua in ministerio verbi apud Corinthios.
8. Promtitudine vel studio seruiendi Corinthijs.
9. Voluntate moriendi pro Corinthijs.
10. Iusticia bonæ conscientiæ, quod non læserit Corinthios.

Deinde multas rationes addit, quòd Paulus ipse solus in Ministerio verbi plus laborauerit & passus fuerit, quàm omnes in vniuersum Pseudoapostoli Corinthiorum, vt laboribus, plagis, carceribus &c, cap. 11.

Postremo minatur Corinthijs vltimo capite, qui resipiscere nolunt, & (vt Augustinus inquit) iudicem se venturum scribit, vt non inueniat, quos condemnet.

Præterea dicit, se orare pro Corinthijs, vt nihil mali faciant. Vnde inquit Augustinus: Apparet voluntatem hominis à Deo corripi, & dirigi, vt bona opera faciat. Psal. 63. A DOMINO gressus hominis diriguntur.

DE EPISTOLA PAVLI ad Galatas.

HÆc Epistola proximè accedit ad Epistolam, quam Paulus ad Romanos scripsit, quantum ad doctrinam Christianam attinet. Paulus enim contra Pseudo-apostolos defendit articulum Iustificationis, & confirmat Iusticiam fidei, quod homo non iustificetur ex operibus Legis, sed tantùm per fidem Iesu Christi. Et quanquam sunt duæ principales partes huius Epistolæ. Altera de iustitia fidei vsque ad quintum caput: Altera de fructibus fidei, seu bonis operibus vsque ad finem. Tamen cum sint sex capita, possunt bini & bini per se considerari.

Paulus enim in primo & secundo capite extollit et commendat suam vocationem, quod non humana, sed diuina autoritate docuerit Ecclesias, Id multis argumentis probat esse verissimum, videlicet:

1. Quòd abierit in Arabiam statim à sui conuersione.
2. Venerit Ierosolymam, tantùm videre Petrum.
3. Abierit in partes Ciliciæ & Syriæ.
4. Non circumciderit Titum Ierosolymis.
5. Nihil à magnis Apostolis acceperit.
6. Reprehenderit Petrum.

Deinde posita principali propositione in fine secundi capitis, videlicet, QVOD HOMO NON IVSTIFICETVR EX OPERIBVS LEGIS, SED PER FIDEM IN CHRISTVM, pergit eam probare tertio & quarto capite, Primùm, Scripturis, Secundo Exemplis, Tertio, Similitudinibus Scripturæ, ex Genesi, Leuitico, Deuteronomio, & Abacuc. Similitudines præter allegoriam sunt tres. Primùm de legatore Testamenti. Secundo, de Pœdagogo. Tertio de Tutore.

Sūma argumentorū hæc est, Christus.

1. Non est minister peccati.
2. Tradidit semetipsum.
3. Non frustra mortuus est.
4. Spiritus sāctus ex auditu fidei datur.
5. Abrahœam fide iustificatus est.
6. Iusticiarij sub maledicto sunt.
7. Iustus ex fide sua viuit.
8. Christus factus est maledictum pro nobis.
9. Iusticia fuit ante legem.
10. Hæreditas est ex promissi.

Ergo non ex operibus legis, sed p fidē in christū iustificamur.

Postremò docet 5. & 6. capite, posita conclusione de loco Iustificationis, fructus fidei, subnectens præcepta de moribus, de bonis operibus. Vt credentes ambulent secundum caritatem, & tueantur quidem in Christo libertatem, sic tamen vt ea non abutantur. Porrò quòd Paulus fuerit apud Galatas, Vide Act. 18

DE EPISTOLA AD Ephesios.

EPistola ad Ephesios est amplificatio loci de Iustificatione & reconciliatione satis copiosa per omnes casus. Et mirabilis atque profunda Euangelij commendatio, longaque beneficiorum Dei in causa salutis nostræ commemoratio.

Diuiditur autem in duas principales partes, scilicet in arborem, & fructus arboris id est, in doctrinam iusticiæ fidei & bonorum operum.

Summa prioris partis, quæ fidem respicit, consistit in his beneficijs Dei nobis exhibitis in Christo, vt sunt:

1. Benedictio spiritualis.
2. Electio.
3. Prædestinatio.
4. Adoptio.
5. Bona voluntas.
6. Gloriosa gratia.
7. Redemptio.
8. Remissio peccatorum
9. Vocatio.
10. Euangelium salutis.
11. Spiritus promissionis.
12. Fides.
13. Dilectio.
14. Spiritus sapientiæ
15. Cognitio vocationis.

16. Cognitio virtutis Dei.
17. Viuificatio.
18. Vocatio Gentium.
19. Passio Christi.
20. Euangelizatio pacis.
21. Ecclesia ex Gentibus collecta.
22. Ministerium verbi.
23. Caritas Christi.
24. Plenitudo Dei.

Hic est verus & summus Christianorum thesaurus, ex latitudine & longitudine, altitudine & profunditate dilectionis Christi collectus.

Posterior pars à quarto capite vsque ad finem Epistolæ consistit in his fidei fructibus, qui sunt: 1. Humilitas. 2. Lenitas. 3. Patientia. 4. Caritas erga proximum in omnibus donis. 5. Nouitas vitæ. 6. Veritas. 7. Iustitia. 8. Benignitas. 9. Misericordia. 10. Castitas cum contrarijs vitijs, quæ Christiani vitare debent. Deinde gratiarum actio, cum informatione singulorum statuum & descriptione militis Christiani, contra spirituales nequitias per totam vitam pugnaturi, Cuius lumbi habebunt balthcum veritatis: Pectus thoracem iusticiæ: Pedes habebunt calceos Euangelijs pacis: Manus scutum fidei: Caput Galeam salutis: Latus gladium spiritus: Sagittæ eius sunt. 1. Oratio. 2. Obsecratio. 3. Deprecatio. 4. Sedulitas. 5. Vigiliæ.

DE EPISTOLA AD Phillippenses.

EPistola ad PHILIPPENSES, Romæ in vinculis à Paulo scripta, et si non continet integram disputationem, qualis est in Epistola ad Romanos & Galatas, tamen est insignis & adhortatoria Epistola ad constantiam, vt pij in iusticia Fidei constanter pergere debeant. Porro de Philippensibus, vide Act. 16.

Quanquam autem diuus Paulus primùm agit gratias. 2. Orat. 3. Monet. 4. Laudat. 5. Consolatur. 6. Vocat mortem lucrum. 7. Cupit dissolui & esse cum Christo. 8. Exultat ingenti gaudio de sui immolatione. 9. Contendit ad scopum. 10. Laudat ciuitatem nostram in

esse. 11. Expectat inde Saluatorem aduenientem: Tamen vt capita sunt quatuor, ita quatuor præcipuè agit singula in singulis capitibus.

In primo capite post salutationem & Exordium proponit seipsum illis Exemplum, & hortatur eos ad patientiam in afflictionibus habendam, indicans, afflictiones piorum cedere illis in bonum.

In secundo capite hortatur eos ad concordiam & veritatem, ne quid faciant per contentionem, sed per humilitatem sibi inuicem seruiant, exemplo Christi, qui humiliauit seipsum, &c. Præterea commendat eis Timotheum & Epaphroditum fideles verbi Dei ministros.

In tertio hortatur eos, vt caueant impios doctores Circumcisionis seu meritorum humanorum, & sectentur solùm illam doctrinam, quæ est de iusticia fidei in Christo: iterum seipsum exemplum proponit eis imitandum.

In quarto hortatur eos, vt in eadem certa, pia & firma doctrina constent, perdurent atque persistant cum gaudio & pace. Præterea gratias agit eis pro muneribus fideliter missis, iuxta Ministerij ipsius in verbo Dei rationem.

DE EPISTOLA AD Colossenses.

HÆc Epistola ferè eadem est cum Epistola ad Ephesios, nisi quod hæc est breuior. Quemadmodum enim Epistola ad Galatas Methodus est Epistolæ ad Romanos, ita hæc Epistola methodus est Epistolæ ad Ephesios, seu compendiũ quoddam. Summa huius Epistolæ est, quòd nihil est tàm aduersum fidei & saluti nostræ, quam vbi ratione humana, quæ Dei sunt æstimare cœperimus.

Diuiditur autem in duas partes principales (sicuti & Epistola ad Romanos, Galatas & Ephesios) nempe in arborem & fructus seu in doctrinam Fidei & Caritatis.

Priora enim duo capita continent non solùm Euangelij & Fidei definitionem, esse scilicet sapientiam cognoscendi Christum, quod sit Dominus, Redemptor, Deus & Reconciliator noster: sed etiam grauissimam adhortationem ad hanc Euangelij doctrinam, & dehortationem à falsa doctrina, quam insectatur acerrimè, depingens, vt verus Propheta, Papatum ac Monachatum in religione Angelorum, &c. quorum traditionibus vnicum ac solum Christum peccati, mortis & Satanæ victorē ac triumphatorem opponit.

Reliqua duo capita continent admonitiones de moribus Christianorum, vt vitam sua professione dignam viuant, & exuentes veterem hominem, induant nouum, per charitatem & verbi Christi obseruationem. Deinde singularum in Oeconomia & re familiari personarum pro cuiusque conditione breuem informationem, qua requirit à Mulieribus, filijs ac seruis obedientiam: à Viris & Senibus & Dominis dilectionem, humanitatem & æquitatem. Postremò precandi studium, & quædam familiaria, vt commendationes, salutationes, & singularia Pauli pro suo more præcepta.

DE PRIORI EPISTOLA ad Thessalonicenses.

QVemadmodum in Actis cap. 17. diligentia Thessalonicensium in inquisitione scripturarum commendatur: Ita Paulus in hac Epistola fidem & constantiā eorum commendat, & ad perseuerantiam hortatur.

Diuiditur autem in duas partes principales.

In primis enim tribus capitibus versatur in continua quadam narratione, qua non solùm commendat Thessalonicenses. Primò propter Euangelij susceptionem. Secundò propter Fidei constantiam. Tertiò, propter persecutionis patientiam. Quarto, propter imitationis exemplum. Quintò, propter verbi diuulgationem. Sexto, propter Fidei celebrationem. Sed etiam illis in exemplum perseuerantiæ commemorat suos labores, studia [illegible]

mina, conuersationem, desiderium, solicitudinem, precationes. In summa, quomodo se gesserit apud eos, & quid sustinuerit, eis in exemplum.

In duobus reliquis capitibus primùm eos à vitijs dehortatur, & ad exercitium bonorum operum hortatur. Deinde confirmat eos de resurrectione, proponens ipsis quatuor argumenta. 1. De morte, quòd sit somnus. 2. De resurrectione Christi. 3. De ordine resurgendi. 4. De vita æterna, quibus argumentis sese consolari queant. Postremò de extremi diei subitaneo aduentu agit, quo eos ad vigilantiam hortetur, addens in fine congeriem bonorum operum & bonarum ordinationum, quibus gubernanda est vita Christiana.

DE POSTERIORI EPISTOLA ad Thessalonicenses.

HÆc secunda Epistola est correctio sententiæ prioris Epistolæ de extremo die, nimirum, nos qui viuimus, qui residui sumus, &c. Item, Dies Domini sicut fur &c. Perterrefacti fuerant enim his Pauli verbis Thessalonicenses, vt inde colligerent, se visuros extremum diem sua ætate. Paulus itaque corrigit seipsum, & extremum diem in sortibus esse negat, Prophetans de regno Antichristi, & de horrenda ab Euangelio defectione, diem iudicij præcessura. Porrò quorsum Paulus in hac Prophetia respexerit, & quid in Spiritu futurum præuiderit (sicut etiam 1. Timot. 4.) nunc à posteriori, cùm sit res manifesta, norunt omnes fideles, quòd de Romano Pontifice fuerit vaticinatus.

In primo gratulatur Paulus Thessalonicensibus Fidem. 2. Dilectionem. 3. Perseuerantiam in Cruce, collationem instituens inter præmia piorum, & pœnas impiorum, vt hi quàm primùm ab impietate, piorumque persecutione desistant, illi verò constanter pergant, & sic currant, vt præmium apprehendant. 1. Cor. 9.

In secundo capite Paulus interpretatur sententiam prioris Epistolæ de extremo die per prophetiam de Romani imperij deuastatione pariter, & de regno Antichristi, quod regnaret ante Iudicium extremum in Ecclesia, nec non ex

ſecret, vt ſua mandata ſuper Dei mandata ſeruarentur, cuius tyrannide preſsi homines à Fide deficerent & ad traditiones humanas tranſirent. Porrò ad finem Prophetiæ gratulatur iterum Theſſalonicenſibus æternam in CHRISTO tàm electionem, quàm vocationem, & obiter adhuc magis ſuum illis officium commendat.

In tertio capite Paræneſes ſeu admonitiones aliquot inſtituit, præſertim contra vitam ocioſam, ne quis nihil ageret, malè (vt ſi) agere diſcerent, ſed quiſque in ſudore vultus ſui panè ſuo veſceretur. In fine ponit cauſam finalem pariter, & modum denunciationis & excommunicationis, vt ſcilicet, excommunicatus & rubore ſuffundatur, cùm videret ſe vitari ab omnibus, & vel diſcat agnoſcere ſuum errarum, & vt frater interim corripiatur, vt nullo modo quaſi inimicus exiſtimetur.

DE PRIORI EPISTOLA ad Timotheum.

EPiſtola ad Timotheum hæc prima, etſi omnibus hominibus concionatur, tamen familiariſſimè nota ſit miniſtris Euangelij.

Fuit enim Timotheus Epiſcopus & fidelis verbi Dei miniſter. Nam Paulus poſtquam eum circumciderat, & ad Miniſterium verbi vocauerat, habuit eum aliquando Comitem, aliquando Legatum fidelem in officio Apoſtolatus, donec Eccleſijs Epheſinis in verbo Dei præfectus eſt. Ideo Paulus eum, vt adhuc iuuenem informat in ijs, quæ verè & propriè pertinent ad Epiſcopatum, cui etiam peculiariter optat præter gratiam & pacem, miſericordiam, vt & opus habent Epiſcopi & Paſtores maiori præ alijs conſolatione, cùm vltra omnes patiantur. Sit igitur hæc Epiſtola fidelibus verbi prædicatoribus commendata, vtpote eis ſingulariter ſcripta.

Sex ſunt huius Epiſtolæ Capita, quæ ſic diſcerni poſſunt.

In primo Capite poſtquam Paulus fabulas & impiam doctrinam deteſtatus eſt, tradit compendium de

vsu & effectu Legis & Euangelij, seipsum proponens exemplum, vt admoneat Timotheum de summa doctrinæ Christianæ, quam Episcopum oportet profiteri.

In secundo Capite vult primùm viros, deinde seorsum etiam mulieres per Timotheum admoneri viros (quo vocabulo totam domum comprehendit,) vt orent pro omnibus hominibus in genere. Deinde seorsum pro Magistratu, quem Deus (inquit) per Mediatorem Christum, vt omnes homines vult saluos fieri. Postremò, vt orent in omni loco, seu vbicunque locus fuerit, & occasio orandi. Mulieres verò, vt ornent se non sumtuoso, & splendido vestitu, aut gemmis & auro, sed virtutibus & bonis operibus, vt habitus integritatem vitæ pariter & verecundiam testatur. Deinde docendi munus & autoritatem in viros eis derogat. Postremò commendat illarum officium, & eos consolatur.

In tertio Capite, quales oporteat esse ministros verbi, nec non illorum vxores ostendit, nunc ea quæ decent approbando, nunc ea quæ non decent reprobando & damnando. Requirit enim in Episcopo & Diacano (sub quibus veri Dei ministros omnes comprehendit) præter integritatem vitæ & coniugium.

1. Sobrietatem.
2. Modestiam.
3. Castitatem.
4. Hospitalitatem.
5. Dexteritatem in docendo.
6. Aequitatem.
7. Curam domesticam.
8. Bonum testimonium.

E diuerso damnat in eodem.

1. Ebrietatem.
2. Dicacitatem.
3. Turpis lucri cupiditatem.
4. Pugnacitatem.
5. Auaritiam.
6. Superbiam.

In vxoribus ministrorum requirit.

1. Pudiciciam erga virum.
2. Taciturnitatem erga proximum.
3. Sobrietatem erga seipsas.
4. Pietatem erga Deum.

In fine Capitis describit domum Dei, subiungens ministerium Euangelij, seu Christi transitum secundum humanitatem.

In quarto Capite falsam doctrinam pijs omnibus cauendam, cum suis signis & notis, nempe prohibitionem coniugij & ciborum, propheticè more proponit, ac venturam prædicit. An non hic tam manifestè depingit Papatum, ac si in medio Papatu vixisset: Sunt ne in Papatu 1. Spiritus seductores. 2. Doctrinæ Dæmoniorum. 3. Hypocrysis. 4. Cauteriatæ conscientiæ, 5. Prohibitio Matrimonij. 6. Prohibitio ciborum?

Timotheum econtrà vult Paulus operibus pietatis erga proximum exerceri suumque officium diligenter administrare.

In quinto Capite primùm tria genera viduarum recensèt, vt sunt viduæ diuites, pauperes & iuuenes. Diuites vult domibus suis præesse Pauperes vult Ecclesiæ sumtibus ali. Iuniores autem nubere in Domino. Deinde presbyteris seu verbi Dei ministris vult, administrari honorem, victum & iusticiam, de singulis fideliter admonens Timotheum.

In sexto Capite post instructionem seruorum, concludit Epistolam graui dehortatione à falsa doctrina pariter & ab auaritia fideliter admonens Timotheum, vt in vera doctrina perseueret, & in vera temperantia seu rerum mediocritate vitam agat, sectando pietatem, fidem & caritatem. Diuitibus vult hæc tria prohiberi. Primò superbiam. Secundò confidentiam in diuitijs. Tertiò abusum diuitiarum. Timotheum verò vult à vacuis disputationibus alienum esse.

DE POSTERIORI EPIstola ad Timothæum.

PErgit D. Paulus etiam ex carcere Timotheum admonere, vt bona fide, tanquam magni pretij depositum & thesaurum puram Euangelij doctrinam custodiat, & ad posteros incorruptam curet transmitti, in super afflictionem ferendo cum Euangelio secundum virtutem Dei. Porrò non soli Timotheo, sed omnibus gubernatoribus & Ecclesiæ doctoribus in omnibus, qui rectè Euangelij doctrinam percepertunt, Spiritus sanctus per os Pauli concionatur. Quare debet etiam hæc Epistola Ministris Euangelij quàm commendatissima semper esse.

Sunt tantum quatuor Capita, quæ sic discernuntur.

In primo capite post gratularionem admonet Timotheum. 1. De resuscitanda gratia Dei. 2. De non erubescendo propter Euangelium & vincula Pauli. 3. De afflictione ferenda. 4. De retinenda forma sanorum verborum. 5. De bono deposito custodiendo. Interserit autem egregium & verè Euangelicum locum : QVI NOS SALVOS FECIT, &c, aperte contra iustificationem operum, & pro sola gratia Dei, commendans insuper officium suum, & Onesiphori donum contra defectionem Asianorum ab Euangelio.

In secundo capite post commendationem doctrinæ, primùm hortatur eum ad ferendam adflictionem, adductis in medium egregijs argumentis à præmio. Deinde cum à contentione vitorum & vaniloquio dehortatur, ostendens non magis mirum esse, si boni pariter & mali sunt simul in Ecclesia, quàm si in Domo diuitis sunt vasa, alia in honorificum vsum alia in vsum contumeliosum destinata.

Postremò præcipuum est in hoc capite, quòd vult eum rectè secare verbum Veritatis, videlicet, ne confundat inter se legem & Euangelium, sed Legem vrgeat contra malos, facinorosos & obstinatos, vt vel tradantur Magistratui puniendi, vel excommunicentur : Adflictos verò & probos Euangelio consoletur. In fine capitis ostendit, pœnitentiam esse donum Dei.

In tertio capite prioribus periculis, nempe de Asinorum

& aliorum ab Euangelio Christi defectione, sub nectis aliud periculum, & congerie depingit falsos doctores, quos nouissimis temporibus venturos prædicit, contra quos hortatur Timotheum, vt sua constantia consulat etiam posteritati.

Porrò quemadmodum superiori in Epistola, sic etiam hoc loco præuidet Paulus in Spiritu Romanorum Pontificum impietatem, & ea quæ his nonagintis annis in Papatu transacta sunt. In fine commendat sacram Scripturam, qua commendatione nihil potest dici excellentius.

A quarto capite concludit Epistolam per obtestationem, qua fideliter obtestatur Timotheum, vt opus faciat Euangelistæ, significans adesse tempus suæ resolutionis, & se bonum certamen certasse. Deinde quædam familiaria subiungens, Epistolam finit. Scripsit autem hanc Epistolam haud dubiè Paulo ante suum martyrium, cùm Neroni secundò sisteretur.

DE EPISTOLA ad Titum.

QVanquam hæc Epistola non talis est methodus, vt est Epistola ad Romanos: tamen mira breuitate totius Christianæ doctrinæ compendium continet, in quo primùm doctores instruit & informat, vt hæc tria Capita, commodissimè iuxta tres status principales, nempe Religionem, Politiam & Oeconomiam, discerni queant. Quorum vltimum nempe Oeconomiam, in medio collocat Paulus, quippe propter quem statum conseruandum reliqui duo à Deo ordinati sunt.

Pulchrè autem interserit huic informationi locum iustificationis, semel atque iterum, vt eo tanquam ad scopum omnia dirigi atque referri debeant.

In primo capite religionem discernit, & vt in Epistola ad Timotheum, ita hic quoque describit sub nomine Episcopi, omnes Euangelij ministros, quales esse debeant in doctrina & vita, nunc propter ipsos fideles, nunc propter falsos doctores, quod ad finem vsque Capitis depingit, & illorum impietatem tanquam in speculo, in quo nostri Papi-

ſtæ ſe rectius intueantur, conſpiciendam proponit.

In ſecundo capite tabulam Oeconomicam pingit, & ſingulorum ſtatuum in Oeconomia vitam informat, vbi ſub nomine iuuentutis Titum ipſum admonet, vt in omnibus ſeipſum præbeat exemplum bonorum operum. Mox rationem addit, nempe apparitionem gratiæ Dei, per hoc quod CHRISTVS dedit ſemetipſum pro nobis, vt in eo modeſtè, iuſtè & piè viuamus.

In tertio capite dat præcepta de Politia, & de obedientia erga Magiſtratum præſtanda, ſubditos omnes per Titum admonendos eſſe docet, graues ſubiungens cauſas, nimirum quod horum omnium debitores ſumus, primùm Legales, deinde Euangelicas, iterum adducens egregium locum iuſtificationis, quo ſalutem derogat operibus, & ſoli miſericordiæ Dei propter Mediatorem Chriſtum adſcribit, vbi formam & modum noſtræ redemptionis luculenter oſtendit, quod eum, qui nouus homo fieri cupit, neceſſe ſit credere & baptizari; Subiungit ad finem vſque adhortationem ad bonam opera præſtanda & dehortationem à ſtultis quæſtionibus & hæreſibus præter quædam familiaria.

DE EPISTOLA PAVLI ad Philemon.

HÆc Epiſtola miram Pauli Caritatem erga proximum ſpirat, per hoc, quòd Oneſimum ſuo domino Philomoni ſumma animi humilitate, ſuauiſsimiſque verbis ſtudet reconciliare. Primum commendat Philemonis fidem & caritatem. Deinde petitionem ſuam pro Oneſimo ad fidem conuerſo proponit. Poſtremò ſuauiſsimis affectibus Oneſimi culpam in ſe transfert, & eum ſuo domino iam non vt ſeruum, ſed vt cariſsimum fratrem in Chriſto reconciliat, interim non obſcurè ſuum in Philemonem ius, vt præceptoris in diſcipulum, inſinuans, tacitè ei imperat, vt fugitiuum ſeruum in gratiam vel ex debito recipere non grauetur, Egregium caritatis exemplum & concordiæ ſtudium in Paulo.

DE

DE EPISTOLA AD Hebræos.

QVanquam dubium est, an hæc Epistola sit diui Pauli, propter aliquot locos in 9, 10, & 12. Capit. ex quibus conuincitur à quibusdam non esse Pauli: Tamen Epistolæ scopus iutorem habet Spiritum sanctum. Tradit enim diserte, Christum esse verum Deum & verum hominem, adeoque vnicum nostrum redemptorem ac Saluatorem, & consistit maior pars Epistolæ in collatione, qua conuincit, Christum esse Dominum omnium, nempe Filium Dei naturalem ac æternum. Confert enim Christum.

1. Cum Angelis, Cap. 1, & 2.
2. Cum Mose, Cap. 3, & 4.
3. Cum Aarone, cap. 5.
4. Melchisedech, cap. 6, & 7.
5. Sacrificijs legalibus, cap. 8, 9, 10.

Quibus omnibus maior est Christus, per suum sacrificium, sanguinem & mortem, æterna redemtione inuenta.

Capita sunt tredecim, quæ pro maiori declaratione sic discerni vtcunque possunt.

In duobus primis Capitibus, post exordium, in quo Christi diuinitatem pariter & humanitatem breui describit narratione, ipsum Angelis excellentiorem esse, nouem argumentis ostendit, in quibus Christum Deum, creatorem & omnipotentem esse prædicat, & Euangelium ipsius Legis prædicationi anteferendo, diluit intermixtas occupationes. Omnia tendunt in hunc finem, vt Iudæi, quibus scribit, relicto Iudaismo firma in solum Christum fiducia spem omnem collocent. Atque hæc est principalis Epistolæ propositio.

In tertio & quarto capite Christum excellentiorem Mose predicat, collationem inter dominum & seruum

instituens. Mox ad Euangelij tempus applicat illud Hodie, quod est in Psalmos 9. cum comminatione satis horrenda, ab exemplo illorum, qui propter incredulitatem in deserto perierunt, à requie terræ Canaam exclusi.

In quinto, sexto & septimo incipit describere Christum Sacerdotem conferendo eum primùm cum Aarone, deinde cum Melchisedech, cuius descriptionem videtur in fine quinti capitis velle præterire, propter Iudæorum segnitiem & tarditatem, instituens digressionem satis periculosam in sexto capite, vbi videtur lapsis negari pœnitentiæ locum, ipsis pertinacibus per hoc terrorem incutiendo. Sed in 7. capite, describit & commendat à dignitate Melchisedech, qua commendatione Christi sacerdotium extollit.

In 8, 9. & 10. Cap. multis grauissimis argumentis ostendit, Christum esse vnicum Sacerdotem, & vnicum pro peccatis sacrificium quod præfert omnibus sacrificijs Legalibus, appellans illud nouum Testamentum ex Capite 13. Hieremiæ, Deinde Tabernaculi partes enumerat Capite 9. scilicet, Atrium, Sancta, & Sancta sanctorum, cum suis significationibus, quibus figuris applicat sanguinem Christi, vt purificantem conscientias. Vocat autem Christum noui Testamenti Mediatorem, & sanguinem eius sanguinem noui Testamenti, significans Christi sanguinem effundendum in nouo Testamento pro remissione peccatorum. Postremò per repetitionem amplificat eãdem collationem, scilicet, sacrificij Christi cum sacrificijs Legalibus ex Psalmo 39. & 31. Cap. Hieremiæ. Tandem concludit hunc totum locum per adhortationem ad fiduciam in sanguinem Christi collocandum, & ad mutuam dilectionem per bona opera præstundam. Parasceuem seu præparationem instituens ad sequentia Capita.

In 11. 12 & 13. Primùm commendat fidem ab exemplis Patriarcharum, & aliorum sanctorum veteris Testamenti ad ea respiciens, quæ Iesus Syrach, de viris illustribus, à cap 44. vsque ad 51. scribit. Deinde subiungit adhortationem ad fructus fidei, patientiam, disciplinam, pacem, sanctificationem, veram pœnitentiam, obedientiam erga verbum Euangelij, non tantùm inducens exemplum Christi, sed etiam ex veteri Testamento comminationes. Postremò con-

gerie

geriem bonorum operum enumerat in vltimo Capite cum adhortatione à falsa doctrina, cumque adhortatione ad Iesu Christi puram doctrinam, confessionem & gratiarum actionem.

DE EPISTOLA Iacobi.

QVidam putant non esse Iacobi Epostoli ab Herode interfecti Epistolam, non solùm propter locum ex Geneſi de Abraham, pro iustificatione operum citatum, contra veram analogiam fidei, sed etiam propter alios locos ex Epistolis Petri & Pauli desumtos, & huic Epistolæ passim intermixtos. Non est methodica Epistola, nec vnam continuam materiam continet, sed scopas (vt aiunt) dissolutas, id est, sententias non ordine inter se cohærentes. Et summa est, quòd vrget Legem & bona opera, contra securos homines, & fide sine operibus gloriantes.

Capita quinq; tantum sunt, quæ sic discerni possunt.

In primo capite particulatim has octo sententias proponit. 1. De patientia in rebus aduersis præstanda. 2. De diuina sapientia à Deo petenda. 3. Credendum esse sine dubitatione. 4. Diuitijs rectè vtendum esse. 5. Tentationes quæ ex concupiscentia proueniunt, sufferendas. 6. Verbum cœleste diligenter audiendum. 7. Verbi effectus bona opera esse facienda. 8. In vera religione viuendum.

In 2. Capite duo tantùm loci tractantur. Alter de non contemnendis pauperibus Christianis præ diuitibus, cùm fides in Iesum Christum personarum acceptationem non patiatur. Alter de bonis operibus, ex quibus fides erga Deum & proximum ostendatur, vt hic locus sit collatio inter hominem & hominem, non inter Deum & hominem, vbi sola fides iustificat, cum inquit: Ostende fidē tuam ex operibus, &c.

Si quis hoc modo non intelligit Iacobum, sed hanc illius sententiam vult ad iustificationem torquere, quæ coram

Deo valet, tollit analogiam fidei, & Epistolam Pauli ad Romanos. Quod cùm sit absurdum, admittit sententia Iacobi commodam interpretationem, & fidei analogiam. Alioqui loci seu exempla ex Genesi & ex libro Iosuæ directè contra genuinam Scripturæ de iustificatione sententiam citantur.

In tertio Capite sunt itidem duo loci tractati, quorum alter est de lingua cohibenda, ne falsam doctrinam doceat quod est arrogare et vsurpare sibi magisterium in sacra Scriptura, super verum doctorem & magistrum Spiritum sanctum, cuius discipuli sunt omnes doctores pietatis in Ecclesia. Alter locus de diuina sapientia est, quæ est in doctrina, Lex & Euangelium, & in mentibus nostris ipsa lux fidei, & incoata obedientia congruens Legi Dei, iuxta dictum: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

In quarto capite sunt commonefactiones de virtutibus in singulis Decalogi præceptis, quasi in vnum cumulum congestæ. Primùm de fugienda contentione. 2. De voluptatibus. 3 De oratione instituenda. 4. De fugiendo adulterio. 5. De superbia & humilitate. 6. De obedientia erga Deum. Et sic deinceps vsque ad finem Capitis.

In quinto capite primùm inuehitur in eos, qui diuitijs suis abutuntur. Deinde hortatur pios ad patientiam & tolerantiam & à iureiurandi consuetudine dehortatur. Mox infirmorum curam haberi suadet. Postremò singulos ad mutuam deprecationem hortatur, & Orationem ab exemplo Eliæ commendat. In fine effectum veræ conuersionis ponit.

DE PRIORI EPISTOLA Petri.

HÆc Epistola verè Apostolica est, vt illius, qui à Christo interrogatus quis esset, respondit: TV ES CHRISTVS FILIVS DEI VIVI, Matth. 16, Item, Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ tu habes, Iohan. 6. Redolet. n. eiusdem confessionis miram suauitatem, & in fide constantiam & sinceritatem. Nam purè Christum confitetur, derogans nostris meritis salutem, & tradens vera

Christi cognitionem, in qua vult gentes conuersas, quibus scribit, constantes pergere, & crescere de die in diem, ita, vt etiam in vita, moribus & conuersatione respondeant Euangelio cuiuscunque status & conditionis fuerint, vt sunt quos enumerat. 1. Subditi. 2. Serui. 3. Mulieres. 4. Viri. 5. Presbyteri. 6. Adolescentes.

Capita quinque sunt, quæ sic possunt discerni.

Primum Caput in duas partes diuiditur. In priori, quæ ab exordio inchoatur, veram salutis rationem proponit. Vbi consideranda sunt hæc omnia, quæ hic ordine commemorantur, nempe, 1. Magna misericordia Dei. 2. Regeneratio in spem viuam. 3. Resurrectio Christi. 4. Hæreditas cœlestis. 5. Potentia Dei. 6. Fides. 7. Probatio fidei: 8. Exultatio & lætitia. 9. Scripta Prophetarum. 10. Euangelium. 11. Gratia. 12. Gloria.

In altera parte ponit huius antecedentis consequens & hortatur credentes ad nouitatem vitæ, quæ futuræ saluti respondet, sectandam, vt 1. Sobrietatem. 2. Spem oblatæ gratiæ. 3. Obedientiam. 4. Sanctitatem. 5. Inuocationem. 6. Timorem. 7. Dilectionem Interserit autem huius nouitatis egregias causas scilicet nos à peccatis precioso sanguine Christi redemptos, & per verbum Dei regeneratos esse.

Secundum caput itidem in duas partes diuiditur. Nam in altera pergit hortari credentes ad spirituales hostias offerendas, & ad bonam conuersationem habendam, etiam ad ædificationem fidelium. Et addit rationem, quia credentes omnes sunt Sacerdotes, & ad vitæ sanctitatem vocati. In altera diuersorum statuum informationem instituit, in qua ad finem huius capitis informat, Primum subditos ad politicam obedientiam erga Magistratum. Deinde seruos ad Oeconomicam obedientiam erga dominos. Et Christum ipsum exemplum proponit, qui maiorem iniuriam sustinuit.

In tertio capite primum de obedientia coniugali, de ornatu Christianæ coniugis, & de tolerantia mariti erga suam coniugem agit. Deinde pios omnes in genere monet

vt exerceant se in veris Caritatis virtutibus, & in patientia, nec non in vera confessione, pariter & in iusticia bonæ conscientiæ, rursus in Christo caritatis & patientiæ exemplum adducens.

Postremò locum egregium ponit de Arca Noæ, quòd fuerit figura Baptismi. Quid autem velit per prædicationem à Christo factam, quibusdam Spiritibus non credentibus tempore Noæ, nos ignoramus, & ipsi Magistro, nempe Spiritui sancto, veram huius loci interpretationem reseruandam esse iudicamus.

In quarto capite pergit, pios omnes hortari nunc ad sobrietatem vigilias, modestiam, orationem, & mutuam caritatem, nunc ad alios fidei fructus, iuxa varietatem donorum, cum patientia & gaudio in afflictionibus, propter Christum omnibus benefaciendo.

In quinto capite personas Ecclesiasticas sub titulo Presbyteri, nunc ad pascendum gregem, nunc ad rectè viuendum informat & instituit. Deinde iuuentutem ad obedientiam hortatur. Mox omnes in genere vult humiliari, Deo confidere, sobrios esse, vigilare contra aduersarium Diabolum, & ei in fide resistere. Postremò concludit Epistolam ingenti consolatione, quod veritate ad fidem sciant se subinde à Deo confirmari & corroborari.

DE POSTERIORI EPIstola Petri.

TRIA sunt tantùm capita. Primum contra Hypocritas. Secundum contra Antichristum. Tertium contra Epicuræos. Petrus enim in primo capite vult fidem & fidei vocationem, vt certam ostendi bonis operibus, ne sit fides vt inane somnium sine virtute, scientia, continentia &c. cùm non sit ex auditu fabularum sed Euangelij, quod Petrus tam senex & certissimus testis, quippe, qui adfuit etiam in transfiguratione Christi, commendat pijs omnibus ab ipso autore sacræ scripturæ, scilicet Spiritu sancto.

In secundo capite præstat idem, quod Christus ipse, cùm

inquit Mat. 7. Attendite à falsis Prophetis. Et Paulus Act. 20. Attendite vobis, &c. Item, Phil. 3. videte canes Videte malos operarios, &c. Nam admonet hic Petrus pios de falsis doctoribus, & de Antichristo venturo, de quo vaticinatur sicut & Paulus 1. Tim. 4. Primùm describit illorum damnationem adductis tribus egregijs exemplis. 1. De Angelis. 2. De perditis in diluuio. 3. Sodomitis. Deinde suis coloribus eos depingit, quod post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant. Postremò ponit satis horrendam de talibus sententiam, additis duobus prouerbijs de Cane & Sue, quibus exprimit posteriora talium esse deteriora prioribus.

In tertio capite pios admonet, vt sibi caueant ab Epicuræis, id est, prophanis hominibus, iuxta proprias concupiscentias ambulantibus, qui solummodo hanc vitam respiciunt, non futuram, & in ore semper habent: EDAMVS ET BIBAMVS, CRAS MORIEMVR. Item, Post mortem nulla voluptas. Item, Quæ supra nos, nihil ad nos. Contra quos asseuerat Petrus, haud dubiè venturum esse extremum diem, in quem cœlum & terra sunt igni reseruata, suoque tempore magno impetu peritura. Quare etiam necessarium esse adfirmat, vt quisque piorum in eo statu viuere studeat, in quo vocatus ex hoc mundo tutò & confidenter audeat mori.

DE PRIMA EPISTOLA Iohannis.

DIuus Iohannes, Apostolus & Euangelista, qui hanc Epistolam scripsit, & in Cœna super pectus Domini IESV CHRISTI recubuit, & ex fonte Saluatoris aquam dulcissimam hausit: Ita spirat hic quoque meram caritatem, & Dei erga nos, & nostram erga proximum. Dei quidem, vt ea per fidem apprehensa, gratis & sine nostris operibus iustificemur, & vitam æternam consequamur. Nostram verò, ne fides sit ociosa, sed per caritatem operetur. Alioqui non est vera fides, sed fucata tantum, cuius tria sunt signa, scilicet. 1. Non luctari contra peccatum. 2. Non cauere falsam doctrinam. 3. Odio habere proximum.

Quinque sunt capita, quæ sic in vna & eadem materia cohærent, vt vix à se inuicem discerni queant. Omnia conueniunt cum ipsius Euangelio, præsertim cum his duobus mandatis Christi: Creditis in Deum, & in me credite. Item, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Quæ duo mandata coniungit Ioannes in hunc modum capite tertio: Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterum, sicut dedit mandatum nobis.

Est igitur Epistolæ summa, de fide & caritate. Capita verò sic vtcunque possunt discerni:

In primo capite post captationem beneuolentiæ, ab officio & testimonij certitudine, de æterna vita propter societatem, id est Ecclesiam seu Sanctorum communionem & gaudium perfectum, totius Epistolæ expositionem hanc ponit, quòd sanguine Iesu Christi emundati, nec non in Euangelij luce ambulantes, & in societate Sanctorum manentes, non debeant in tenebris, hoc est, sine operibus bonis ambulare, sed in luce, id est, in Fidei per bonorum operum exercitium ostensione, pariter & in vera peccatorum confessione.

In secundo capite post Euangelicum locum de Christo Aduocato & Propiciatore nostro, primùm arguit eos mendacij, qui fidem iactant, & nihil boni operantur, & eum, qui frenum odit, adhuc carere fide contendit. Deinde singulas ætates admonet, vt in eo, quòd à Deo acceperunt, permanere velint. Postremò iubet, vt vitent falsas opiniones & iniustas cupiditates Mundi & Antichristi. Per vnctionem intelligit Spiritum sanctum. Antichristos verò vocat Pseudoapostolos, qui tunc fuerunt. Deinde alios, vt hæreticos, quorum quidam diuinitatem, quidam verò humanitatem Christi negauerunt.

Porrò super hunc locum egregium: QVI DICIT SE IN CHRISTO MANERE, DEBET, SICVT ILLE AMBVLAVIT, ET IPSE AMBVLARE, &c, non pigebit Diui Augustini pulcherrimam expositionē ex libro de vita Christiana, cap. 14. adscribere, qui sic inquit:

Christianus ille est,

1. Qui omnibus misereordiam facit,

2. Qui omnium mouetur iniuria.
3. Qui opprimi pauperem se præsente, non patitur.
4. Qui miseris subuenit.
5. Qui indigentibus sæpè succurrit.
6. Qui cum mœrentibus mœret.
7. Qui dolorem alterius sicut proprium sentit.
8. Qui ad fletum, flentibus alienis, prouocatur.
9. Quibus omnibus communis est domus.
10. Cuius ianua nemini clauditur.
11. Cuius mensam nullus pauper ignorat.
12. In cuius domo panis cunctis offertur.
13. Cuius bonum omnes norunt.
14. A quo nemo sentit iniuriam.
15. Qui Deo die nocteque deseruit.
16. Qui Dei præcepta indesinenter meditatur & cogitat.
17. Qui pauper Mundo efficitur, vt Deo locuples fiat.
18. Qui inter homines habetur inglorius, vt coram Deo & Angelis glorioſus appareat.
19. Qui in corde suo nihil habet simulatum vel fictum.
20. Cuius simplex & immaculata est anima.
21. Cuius conscientia fidelis & pura est.
22. Cuius tota mens in Deo est.
23. Cuius omnis spes in Christo est.
24. Qui cœlestia potius quàm terrena desiderat.
25. Qui humana spernit, vt possit habere diuina. Hæc Augustinus.

In tertio capite persistit in adhortatione de nouitate vitæ sectanda, ductis argumentis, Primùm à caritate Dei erga nos. 2. A spe vitæ æternæ. 3. Ab officijs Christi, quæ sunt, 4. Tollere peccata, & dissoluere opera diaboli. 5. Ab efficiente causa iusticiæ, nempe Deo. 6. A iustitia bonæ conscientiæ. 7. A promissione & mandato. 8. A caritate Christi erga nos.

In quarto capite Christi doctrinam confitendam, Antichristi verò canendam esse hortatur. Deinde pergit ad finem capitis admonere de caritate, facta egregia & suaui collatione inter caritatem Dei erga nos, & caritatem nostram erga Deum & proximum, vt inter causam efficientem & effectum.

In quinto capite fidem ipsam prosequitur, vnde per venirunt omnia bona opera, cui adscribit victoriam, quam triplici testimonio, scilicet, Spiritus, Aquæ & Sanguinis, id est, verbi Dei & duorum Sacramentorum confirmandam esse docet. Deinde credentes de vita æterna certiores facit, pariter & de exauditione. Postremò discernit peccatum non ad mortem à peccato ad mortem, id est, peccatum in Filium à peccato in Spiritum sanctum, remissibile ab irremissibili.

Sunt autem peccata in Filium ea, quæ per carnis fragilitatem fiunt ab ijs, qui credunt in Filium Dei, & qui agunt pœnitentiam.

Peccata vero in Spiritum sanctum, quæ fiunt ab impijs, sunt primum impugnatio agnitæ veritatis. 2. Invidentia fraternæ gratiæ. 3. Finalis impœnitentia.

DE SECVNDA EPISTOla Iohannis.

IN hoc vnico Capite huius Epistolæ Iohannes primum se vocat Seniorem, quia Presbyter fuit, & summus Apostolus, iam senex. Vixit enim tempore Traiani Imperatoris, sub quo obijt, vt habetur in historijs, Anno Christi 101. suæ vero ætatis 90. Deinde electam Dominam, id est præstantem genere & virtute, hortatur, Primum ad dilectionem, Deinde ad perseuerantiam in doctrina Christi. Postremò doctrinæ Christi osores excommunicandos esse monet.

DE TERTIA EPISTOLA Iohannis.

IN hoc vnico Epistolæ capite, tres viros nominat Iohannes, quorum primum, Caium nempe, cui scribit, & quem filium vocat, à Veritate seu vero verbo Dei, deinde à caritate, Postremò ab hospitalitate commendat. Alterum vero Dio trephen, Episcopum impium, non tantum vt obtrectatorem & inuectiuum, sed etiam vt inhospitalem &

Christianorum fratrum osorem, & excommunicatorem acriter obiurgat & reprehendit. Tertium Demetrium, nunc aliorum nunc quoque suo testimonio propter veritatem, id est, Verbi Dei cognitionem & obedientiam commendat.

DE EPISTOLA Iudæ.

HIc Iudas cognomento THADÆVS, fuit filius Alphæi, frater Iacobi Minoris, vt vocant, & Simonis. Et ipse Apostolus hoc vnicum huius Epistolæ caput scripsit, in quo per omnia respondet secundo capiti secundæ Epistolæ Petri.

Primum enim minatur hæreticis & falsis doctoribus extremum malum, adducens in medium Exempla Ægyptiorum, 2. Angelorum. 3. Sodomorum. 4. Cain. 5. Balaam. 6. Coræ, depingit eos suis coloribus. Deinde (sicuti & Petrus) quales sint describit, quæ descriptio quos concernat nostro seculo, non est obscurum iudicare. Postremo omnes pios hortatur ad perseuerantiam, 1. In fide, 2 Spiritu sancto, 3. Oratione, 4. Dilectione. 5. Expectatione misericordiæ Dei. 6. Miseratione. 7. Nouitate vitæ. In summa, vult pios seruare fidem, & cauere falsam doctrinam.

DE APOCALYPSI Iohannis.

HIstoria Ecclesiastica tradit, Iohannem sub Imperatore Domitiano relegatum in Pathmum Insulam, ibique hanc Apocalypsin hoc est, reuelationem scripsisse. Deinde vero post mortem Domitiani, eum ex Insula Pathmo redijsset Ephesum, scripsisse suum Euangelium contra Hæreticos, Martionem, Ebionem & Cerinthum.

Continet autem hic liber sub nomine reuelationis, prophetiam de fortuna, rebus & euentu Ecclesiæ deriuatæ, hoc est, à primitiua Ecclesia deriuate & deriuandæ, vsque ad finem Mundi.

Diuidi non incommode potest. { 1. In Sigilla. 2. In Tubas. 3. In Phialas.

Septem Sigilla significant persecutionem Ecclesiæ, quæ facta est à Tyrannis, Domitiano, Traiano, &c. quæ incipit quidem in primitiua Ecclesia tempore Apostolorum, & durauit deinde per trecentos annos, vsque ad tempora Constantini. Describitur autem in hoc libro. cap. 4, 5, 6 & 7.

Tubæ significant hæreses, vt Arij, Sabellij à temporibus Constantini vsque ad tempora Theodosij, per alios trecentos annos. Imo vsque ad Mahometum & papatum. Hic verò descriptæ sunt ab cap. 8. ad 16. inclusiue.

Phialæ significant plagas Antichristi per hos nongentos annos, à tempore Bonifacij Papæ vsque ad hæc nostra tempora, de quibus hic legas à 17. vsque ad finem libri.

Potest & aliter diuidi, scilicet in septem Visiones, id est, figuras mirabiliter ostensas menti & oculis omnium. Visio prima de septem Ecclesijs Asiæ minoris. Secunda, de Christo exaltato, & Ecclesia. Tertia, de discipulorum Christi sedulitate. Quarta de afflictione Ecclesiæ. Quinta, de persecutione nouissima sub Antichristo. Sexta, de extremo iudicio. Septima, de victoria Christi & Ecclesiæ. In summa describit 1. Regnum Christi. 2. Consolatur afflictos pios. 3. Perterrefacit Tyrannos. 4. Describit Sacerdotium Christi, 5. Commendat preces Sanctorum. 6. Reuelat Historias noui Testamenti.

Possunt & in hunc modum Capita discerni.

A primo capite vsque ad 4. est præfatio, quæ primum continet harum reuelationum commendationem, ab efficiente causa, scilicet Deo. Deinde commonefactionem ad septem Episcopos Ecclesiarum Minoris Asiæ, quos vocat Angelos, Candelabra, Stellas. &c. propter Ministerium verbi.

A quarto capite vsque ad 8. est prima pars libri de septem Sigillis, vbi primum per Seniores intelligere videtur Prophetas. 2. Per animalia Euangelistas, 3. Per Volatilia doctrinam. 4. Per Agnum, Christum ipsum. 5. Per Angelos

miniſtros verbi. 6. Per Sigilla, perſecutiones. 7. Per Equos Tyrannos. 8. Per ſignatos, electos ex Iudæis. 9. Per turbam, electos ex Gentibus. 10. Per Librum, Miniſterium reuelationis.

Ab octauo capite vſque ad 15. eſt Secunda pars libri, de TVBIS, vbi primum per Tubas intelligit Hæreſes. 2. Per Stellas, Hereticos. 3. Per Angelum, Miniſterium verbi. 4. Per librum, Euangelium. 5. Per Templi menſurationem, Religionem. 6. Per ciuitatem ſanctam, Eccleſiam. 7. Per duos teſtes, Prophetas & Apoſtolos. 8. Per mulierem, Eccleſiam. 9. Per duodecim ſtellas, duodecim Tribus, 10. Per prælium, prædicationem Euangelij. 11. Per Michaelem, Chriſtum. 12. Per beſtiam, Monarchiam Romanam. 13. Per Agnum, Chriſtum. 14. Per vocem Tonitrui, verbum Euangelij. 15. Per canticum nouum, Euangelium. 16. Per Mulieres, Idolatras. 17. Per virgines, ſincerè Chriſtianos.

A decimo ſexto capite vſque ad finem, eſt tertia pars libri vult intelligere primum per Beſtiam, Monarchiam Romanam. 2 Per meretricem, idolatriam Antichriſti. 3. Per poculum aureum ſplendidam hypocriſin. 4. Per Characterem, certum ſignum Antichriſti. 5. Per Phialas, plagas Antichriſti. 6. Per nuptias Agni, humanitatem Chriſti. 7. Per nomen ſcriptum, diuinitatem Chriſti. 8. Per cœlum nouum & terram nouam, imaginem vitæ æternæ. Ad quam nos peruenire faciat is, qui ſacram hanc ſuam ſcripturam precioſo ſuo ſanguine credentibus obſignauit, Chriſtus Ieſus, Dominus & ſaluator noſter, qui cum Patre & Spiritu ſancto ſit benedictus in ſecula Amen.

Sit igitur hæc via rudioribus peruagandi Scripturam ſacram, vt prius fiant Textuales (vt vocant) hoc eſt, vt textum & textus cohærentiam probè cognitam habeant, quàm difficilimarum ſententiarum ex commentarijs quærant explicationem ad gloriam Dei ſempiternam, Amen.

FINIS.

Soli Deo gloria ab æuo in æuum.